



KULLOJUS
SÄMIKIELÄ!

Ulla Aikio-Puoskari
Sämitigge/
Sämikielâ toimâttâh
2016

Sämikielâi iäláskitem
pyeremuuh vyevih
já aalmuglii politiik
linjáameh Suomâst,
Ruotâst já Taažâst

© Ulla Aikio-Puoskari & Sämitigge/ Sämielâ toimâttâh

Anarâškieelân jurgâlâm: Tanja Kyrö já Saammâl Morottaja

Lokkekove: Tania-Maria Moilanen

Káarttá: Sämitige škovlim- já oppâmateriaaltoimâttâh 2015. Graafisâš olášuttem
Studio Borga/ Minna Saastamoinen.

Olgohäämi: Anni Näkkäläjärvi

Isbn: 978-952-441-343-5

Teddilemsaje: Waasa Graphics Oy 2016



Algâsäänih

Taam raapoort čäällim šoodâi jurdust, ete ličij pyeri čokkid oovtâ äššikiirjân ovdâmeerhâid tast, maht ovdedeh sâimikielâ kevttim já iäláskiteh sâimikielâid pirrâ Suomâ, Taažâ já Ruotâ sâimikuávlum. Sâimikielâ siäilum já ovdedem oovdân rähtih taan peeivi eenâb pargo ko kuássin ovdil.

Sâimikielâi iäláskitem láá váldám pargon maangah páiháliih siärvuseh, enâmiij sâmitigeh, maangah totkeeh já ollâopâttuvah, maangah kielâs monâttâm ulmuuh, algâalgâlâš kielâs čepimuuh täideeh já uđđâ kielâsárnooh. Sâimikielâ iäláskitem lii puáttám meiddei enâmiij haldâttâsâi äššiliiston. Sâimikielâ sajattâhân, sâimikielâpaargon já iäláskitemprojektijd kyeskee raportistem lii sâimimediast masa jyehipiäivälâš. Nuorah kampanjisteh sosiaallii mediast kielâs peeleeest. Maangah sâimikielâliih muusikrähteeh já sâimikielâliih kirječällee haliijdeh tuárjuđ já ovdediđ pargoinis sâimikielâ kevttim.

Raapoort ulmen lii viggâđ rähtiđ kove tast, mon maangâi vuovijguin sâmisiärvus parga onnáá peeivi pargo kielâs oovdân. Haavâi, vuovij, vuáválâšvuodâi já uđđâ ráhtusij tuávääžin lii ohtâ já ohtsâš ulme: visâsmittiđ sâimikielâi puátteevuodâ já kielâ sirdem uđđâ suhâpuolváid. Täst čaittum kuvviimeh láá uániheh čuákánkiäsuh motomijn sâimikielâ iäláskitem várás olášuttum haavâin sehe rahtum vuovijn já ráhtusijn, main uđđâsumoseh láá dokumentistum pyereest. Tain kávnnoo ennuv lasetiätu el. kuvviimij loopâst orroo nettiiijkâi já raapoort loopâst orroo käldee- já kirjâlâšvuodâluvâttâllâm peht. Täst oovdânpuohtum kuvviimeh láá uási stuárrábijn ubâlâšvuodâin já láá pitáh viijđâsub kielâiäláskitempargoost. Ovdâmeerhah sâimikielâ iäláskitmist já sâimikielâpargoost ličij lamaš ennuv eenâb ko maid taan raportân lâi máhđulâš siskálmittiđ!

Kielah iä iälläá jiešmeidlist mut väätih meritiätulâš pargo já noonâ čonâdâttâm. Sämisiärvus sierâ kuávluin olášuttum haavâin já jottee kielâpargoost láá ennuv ohtsâš jiešvyvih. Ohtâ tain lii maangâ saajeest arâšoddâdmist álgám kielâ macâtem nuorâmus suhâpuolvân já arâšoddâdmist puáttám kyevtkielâlâšvuodâ ovdodem juátkim škoovlâst. Ohtâ taan raapoort čälidijn oovdân puáttám čielgâ huámmásume lii, ete kielâ iäláskitem algâtteh távjá uccâ párnái vanhimeh, kiäh siämmást čonâdâteh áášán nanosávt. Ohtsâš lii meiddei uđđâ sämikielâlâš nuorâisuhâpuolvâ šoddâm, já páihálâš sämisiärvus já stuorrâvanhimij merhâšittee sajattâh kielâ já kulttuur sirdemist.

Ohtâ mainâšem ärvusâš huámmásume lii meiddei tot, maht sämikielâpargo muštâl sämisiärvus aktiivlijn ohtâvuodâin eres algâalmugáid já kielâlâš ucceeblovvoid pírrâ maailm. Kuittâg vittâ sämisiärvusist kevttum kielâ iäláskitemvyevi láá puohtum já heviittum masa maailm nube roobdâst. Toh láá Uđđâ Seelandist (*Aotearoa*) algâalmug maorij vuávám kielâ macâtem malli, mon mij tubdâp sämikielâpiervâlin, Ovtâstumstaatâin Kaliforniast puáttám fiäráneh uccâ algâalmugij kielâ iäláskitem várás rahtum kielâmiäštárvyevist, já kuálmádin cymrikielâ iäláskitem várás Walesist rahtum kielâkuávdááh. Säämi ollâškovlá (*Sámi allaskuvla*) ornij 1990-lovo aalgâst škovliittâs, mon äigin uápásmuvvii cymrikielâ iäláskitem várás rahtum vuovviđ¹. Walesist porgum kielâpargo vaikuttij njuolgist sämikielâkuávdái šoddâmân já meiddei sämikielâlij peivikiäjui vuáđđudmân tagarij párnái várás, kiäi päikkikiellân ij lamaš sämikielâ. Vala ohtân ovdâmerkkân lii Lavangenist (*Loabát*) tuáimee sämikielâkuávdáá (*Ástavuona giellagoahtie*) ráhtám vuorâsulmuid uáivildum já sämikielân heviittum máttáattemvyehi, mon tuávváš lii Israelist hebreakielâ iäláskitemist. Majemustáá mainâšum vuáhán uápásmâm ij lamaš máhđulâš vala taan raportist.

1 Kj. el. Todal & Pope 1996.

Sämikielâ oppâm já iäláskitem hiináid ráhtih korrâ liävttoin meiddei kielâteknologiasyergist. Digitaallih oppâmateriaaleh, interaktiivliih pedagoogliih ohjelmeh, sämikielâi riävtuičäällimohjelmeh, digitaallih sänikirjeh já el. mätkipuhelimijd rahtum heiviittâsah puátih išediđ já movtjidittid sämikielâ kevttim já oppâm. Sämieláid kyeskee kielâteknologia ráhtá aktiivlávt Tromssa ollâopâttuv Säämi kielâteknologia kuávdáš, Sámi giellateknologiija guovddáš, mon tooimâst láá mielid jo tave-, aanaar-, nuorttâ-, maadâ-, juulev- já kildinsämikielah.² Giellatekno ovtâstit kielâtedäláš já kielâteknologialáš tutkâmuš ohjelmistmân já ráhtá vuáválijd heiviittâsâid sierâ kielâsiärvusij várás. *“Mii vuáválášvuodâ ulmen lii ovdediđ kielâteknologiain sämikielâi oppâm, máttáátem já kevttim. Mihheen kielâid ij pyevti toimâđ moodeern ohtsâškoddeest kielâtarhistem-, tekstâanalyys-, sárnum- já kielâoppâmohjelmittáa ige elektronisii sänikirjettáa.”* Uđđâ heiviittâsah majemustáa tuodâšteh, ete sämikielah iä lah museokáálvuh mutâ eellih nanosávt äigistis.

Kijtám sämitige kielâräädi šiev kommentijn já máhđulášvuodâst raapoort ráhtimân já uđđâ ašij oppâmân.

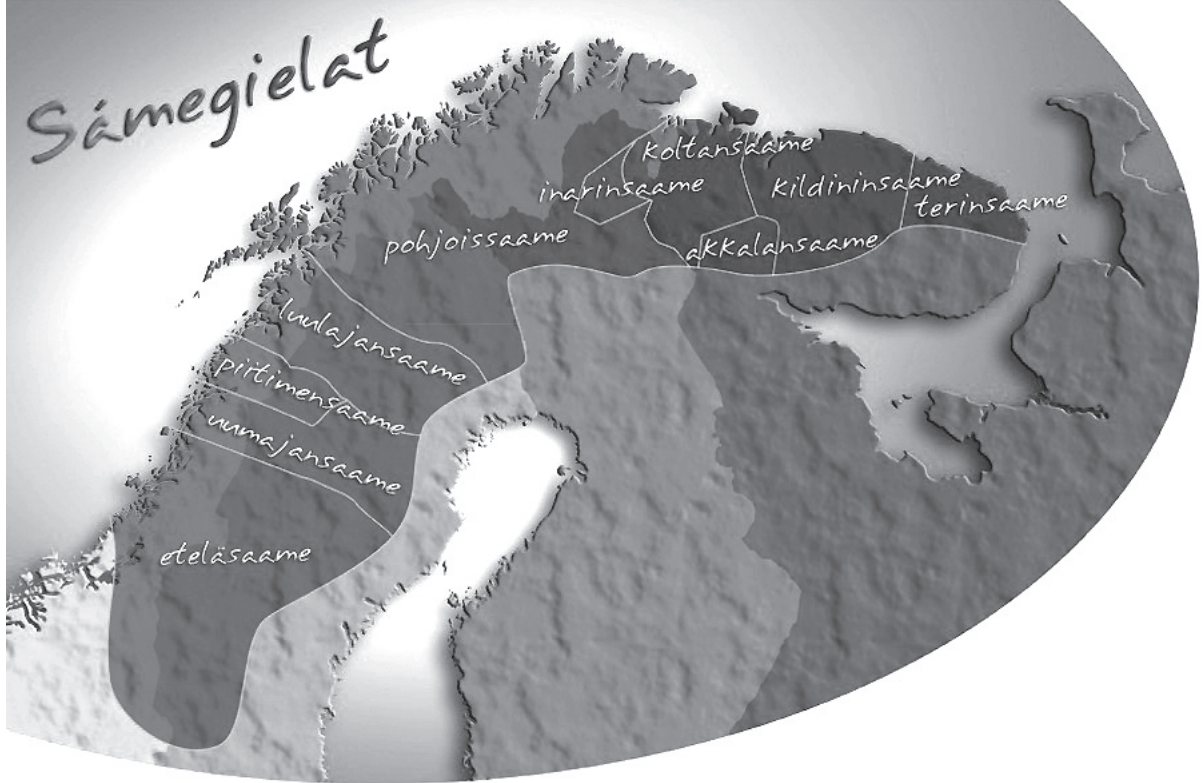
Gáppe Piera Jovna Ulla/ Ulla Aikio-Puoskari

² Kildinsämikielâ kulá nuorttâlijd sämikieláid já tom sárnuh Kuáládâhnjaargâst Ruošâst.

³ < <http://giellatekno.uit.no/> >

SISKÁLDÁS

1. Laidiittás	7
2. Uáinuh sámi kielâi iäláskitmân	10
3. Sámi kielâi iäláskitem pyeremuuh vuáválášvuodáh	15
3.1. Válldán giellan ruovttoluotta/ Mov gielem báástede vaaltam – luovâs kielâ sárnum estuin	15
3.2. Vuonak sámemáná – uđđâ algâ juulevsámi kielân	18
3.3. Sámmitij kielâ- já kulttuursiijdah siärvádâhlii iäláskitem kuávdážin	22
3.4. Kielâpiervâl/ ĸiõllpie’ss/ giellabeassi – säämi kielâpiervâleh Suomâst	25
3.5. Elgâ/ Svahken Sijte - uđđâ suhâpuolvâ maadâsámi kielâ sárnooh	33
3.6. Saemesth Dle! Maadâsámi kielâ kielâlvvgumleeirâin	38
3.7. Anarâškielâ tievâsmittemškovliittás – uđđâ pargoahasij kielâsuhâpuolvâ šadda	40
3.8. Kielâmiäštáreh kielâ já kulttuurtiäđu sirden	46
3.9. Kielâ mätteeh sâmisärváduv já pargoellim tárboid	52
3.10. Säämi kielâkuávdááh kielâpargo pajjeentuállen já liähtuteijjen	56
3.11. Sámi kielâ uápuh päihist peerusthánnáá	67
3.12. OVTTAS! Škovlâ- já peivikiäččuovtâstpargo raajij rasta	75
3.13. Sámás muinna! Saemesth munñien! Sámâsta mujna! Snakk samisk te’mæ!	80
3.14. Yle Sápmi – kielâ iäláskitem radiopargoost, oovtviärdásâšvuotâ studiest	83
3.15. Sámi Giellagáldu sámi kielâi puátteevuodâ ráhtimin	85
4. Sámi kielâi iäláskitem aalmugliih raamih	88
4.1. Säämi kielâlaavah	90
4.2. Sámi kielah arâšoddâdmist já škovliimist	95
4.3. Sámi kielâi iäláskitem haldättâsâi äššilistoost	106
5. Love äššid, maid tiettip tääl	116
Käldeeh já eres áášán kullee kirjâlâšvuotâ	118
Teháliih ohtâvuodâtiäđuh	129



1. Laidiittâs

Sämikielâi iäláskitem lii šoddâm Suomâst, Ruotâst já Taažâst sämikielâpargo enâmustáá uáinojeijee ulmen majemui 25 ive äigin. Kielâi iäláskitem lii vualgám joton kielâsiärvusij jieijâs táárbuin já aktiivlâšvuodâst jo luuvijd iivijd ovdil, mutâ čielgâsávt oovdânpuohtum teeman, ulmen já tutkâmuštiäđuiguin agâstállum kielâpooliitlâš ohjelmin tot lii pajanâm 1990-lovo rääjist.

Kielâi iäláskitem tyehin lii tiätu jyehi vala sarnum sämikielâ uhkevuálásâšvuodâst já luuvijd iivijd jotkum kielâmolsomist. Kielâi uhkevuálásâšvuotâ uáivild tom, ete kielah láá vaarâst časkâđ, ko toh iä innig sirdâšuu uđđâ suhâpuolváid teikâ toi sirdâšum uđđâ suhâpuolváid lii hiäjusmum. Sämikielâin, moh algâalgâst láá lamaš ohtsis love, Kuáládâhnjaargâst sarnum äkkilsämikielâ čaaskâi ive 2003 ko tot monâttij majemuu sárnos⁴. Ume- já pittáámsämikielâi tile lii kriittâlâš já taid sárnuh innig 10–20 olmožid. Taid-uv kielâid kyeskee iäláskitem lii kuittâg joodoost. Merhâšittee tábâhtus umesämikielâ iäláskitmist lâi kuhháá valmâštállum ortografia tuhhiitem ive 2016.⁵

⁴ Rantala & Sergina 2009.

⁵ Sämitigge 2014, 8, 12 (Ruotâ); < <http://www.giella.org> > 6.4.2016.

Tiätulášvuotâ sämikielâi uhkevuálásâšvuodâ ohtsâškodálâš-pooliitlijn já historjáljin suujâin lii lasanâm já sämikielâi iäláskittem lii puáttám Suomâst, Ruotâst já Taažâst meiddei aalmuglâš politiik ađai enâmij haldáttâsâi äššiliiston. Almolávt puáhtá ettâđ, ete sämikielâi iäláskitmijn viggeh tivvođ Tave-enâmij historján kullee jyehi enâmist ereslágán haamijd finnim suddáluttem- ađai assimilaatiopolitiik toohâm vahájjid já tuorrâđ kiddâ monâttum luvij ivij äigin ráhtihánnáá pááccám kielâpargo.

Kielâi iäláskitmáin ađai revitalisaatioin viggeh ei. pyerediđ kielâi kevttimnaavcâ moodeern ohtsâškode eres suorgijn (*corpus planning*), pyerediđ kielâi ohtsâškodálâš sajattuv (*status planning*) sehe vuáváđ kielâi puáttevuodâ (*acquisition planning*).

8 Sämikielâi korpus vuávám vuolgij joton jo ovdil 1900-lovo pelimudo sänikirje- já ortografiapargon. Terminologia- já kielâhuolâttâspargo láá porgâm kuhemustáá tavesämikielâst, mutâ tot juátkoo ain já lii tehálâš uási eromâšávt ucebij sämikielâi iäláskitmist. Taat kielâvuávám syergi lii uđđâ muddoost eidu tääl (2016). Tave-enâmij sämitigeh pieijii joton ive 2013 ohtsâštave-eennâmlâš sämikielâ áámmát- já reesuurskuávdáá *Sámi Giellagáldun*, (*Säämi Kielâkäldee*), mon toimâm potkânij paijeel ihán, ko ruttâdem nuuvâi haavâ vuossâmmu paje maŋa keessiv 2014. Säämi Kielâkäldee lii čoovcâ 2015 ráájjist oppeet juátkám tooimâs Eu-ohjelm torjuin. Haahâ juátkoo ive 2018 räi. Sämikielâi terminologia- já kielâhuolâttâspargoost ij tánávt lah valagin visesvuotâ joodhâst.

Sämikielâi status vuávám kulá sämikielâi sajattuvváid já kevttimáhđulášvuodáid kyeskee lahâasâtemm já sämikielâlij almolâš palvâlusâi oovdedmân. Ohtsâškode sierâ uásisuorgijn sämikielâ valdui vuotân vuosmuštáá škovliittâsâst já toos kyeskee lahâaasâtmist. Sämikielâh pottii uáassin Tave-enâmij oppâkenigâsvuotâškoovlâi ohjelm já toid kyeskee lahâasâtemm vuáđuškovlâääigi aalgâ ráájjist⁶. Sämikielâlâš arâšoddâdem vuolgij joton Tave-enâmij peivikiäččuvuáhâduvâin 1980-lovvoost. Vuossâmmuh eromâš sämikielâlaavah pottii vuáimán 1990-lovvoost. Almolijn palvâlusâin pyeremustáá oinum ovdánem lii sämikielâlii media šoddâm já viđđánem. Ovdánem lii lamaš uáinojeijee já jotteel 2000-lovvoost, kuás sämikielâlii radiotoimâ mielđi meiddei sämikielâlâš TV-pyevtittâs lii joodoost jyehi kuulmâ Tave-enâmist.

⁶ Ruotâ sirdâšui vuáđuškoovlân 1960-lovo aalgâst, Taažâ 1960-lovo ääigi. Suomâst vuáđuškoovlân sirdâšum algâttui Laapist 1970-lovo aalgâst.

Sämikielah uáinojeh já kullojeh tääl meiddei sosiaallii mediast.

Sämikielâi iäláskitem várás olášuttum haavah, vuáđudum ráhtuseh já eromâš vuáháduvah kyeskih ovdil eres kielâ puátteevuodâ vuáváámân. Toiguin viggeh ei. lasettiđ kielâ sárnoi mere, vijđediđ kielâ kevttim uđđâ eellimsuorgijd, orostittiđ kielâmolsom já jurgâliđ ton nubij kejjij⁷ sehe lasettiđ kielâlâš tiäđulâšvuodâ jieijâs kielâsiärvusist já kielâ áárvust anneem ubâ ohtsâškodeest.

Oovdeld mainâšum kielâvuávám já kielâpolitiik uásisyergih lahtojeh lavvá kuoimijdis. Taan raportist ij kuittâg kiedâvuššo jyehi kuulmâ kielâvuávámkuávlv pierrâduvâst tábáhtum ovdánem. Toos kyeskee raportijd láá almostittám el. sämikielâorgaaneh, sämitigeh já tutkâmlájádâsah, ko láá árvuštállâm ei. sämikielâ kevttim já sajattuv sehe sämikielâlaavâi kuorrâm já puátusijd⁸. Raportist vuájudâđâm motomijd páihálávt olášuttum kielâ iäláskitem vuáháduvváid, moi tubdâmist já main finnejum fiäránijn puáhtá leđe ilo já ävkki eres kuávlui sämmilijđ kielâsiärvusijd. Raapoort ulmen lii tienuuvt jyehiđ fiäránijđ, ávhástállâđ oovtâ kuávlust finnejum fiäránijguin eres kuávlv sämikielâpargoost já išediđ tave-eennâmlii sämikielâoovtâstpargo.

9

Sämikielâi iäláskitem máhđulâšvuodâid lääčih aalmuglii politiik eres suorgijn, eromâšávt kielâ-, škovliitem-, já staatâ oommâm algâaalmugteikâ ucceeblovopolitiik vuovvijn. Raportist lii uánihis kejâstâh Tave-enâmij haldâttâsâi sämikielâ sajattâhân já iäláskitmân kyeskee tehálumosijd linjáámijđ já toid kyeskee ruttâdmân. Sämmilij já sämikielâ sajattuvah Suomâst, Ruotâst já Taažâst iäráneh kyeiminis ennuv já meiddei sämikielâi iäláskitem iävtuh iäráneh kyeiminis huámášitteht.

7 Jurgâlum kielâmolsom tuávádâh: Fishman 1991.

8 Mm. Øzerk & Eira 1996; Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš 2000; Andersen & Strömgren 2007; Barruk 2008; Näkkäläjärvi 2008; Sämitigge (Ruotâ) 2011, 2012, 2013c, 2014 ja 2015; Solstad et al. 2012.

2. Uáinuh sãmikielâi iäláskitmân

Sãmikielâi iäláskitem vuolgâsoojid suogârdeh taan raportist ovtâskâsulmuu, suhâpuolvâ já kielâsiärvus uáinust. Uáinui peht čovdâččeh sãmikielâi "povčâsoojid", já toiguin puáhtá árvuštállâđ kielâ iäláskitem várás rahtum vuáháduvâi puátusijd já vaikuttâsâid – já juátkiđ uđđâ sãmikielâi iäláskitemvuáháduvâi ovdedem. Uáinuh västideh siämmást koččâmâšân, mondiet sãmikielâi iäláskitem lii tárbulâš

Ovtâskâs olmooš já jieijâs kielâ. Maangah vuossâmuš kiellân sãmikielâ oppâm ulmuuh aneh sãmikielâ sárnum täst vaigâdin, jis sij iä lah kiävtám kielâ kuhes ááigán teikâ jis sãmikielâ lii hitásávt hiäjusmum já ton kevttim lii kiäppánâm váldukielâ oovdâst. Oles suhâpuolvâi feeriimeh pyehtih leđe vyelivuodâ, heppâdвуodâ já sujâlâšvuodâ tobdoh, moh láá šoddâm moonnâm iheluvvij feeriimijn. Sãmikielâ kevttim vuossâmuš oppâkenigâsvuotâškoovlâst, kansaškoovlâst já škoovlâi asâttâsâin iä anneem šiev äššin já sämmiliih lijjii sehe ávus ete ráhtulii olgoštem čuosâttâhhân. Asâttâhäigi 1940-lovvoost 1970-lohon iäruuttij párnâid sii perruin já siämmást jieijâs kielâst já kulttuurist kuhes aigijd. Maangah onnii, ete sii eenikielâst ij lamaš mihheen áárvuid. Ááigán táválijn vuovvijn párnâid šoddâdij táválávt suomâ-, ruotâ- teikâ tárukielâlâžžân, tondiet ko halidij, ete sij finnejuh pyereeb puátteevuodâ suomâ-, ruotâ- teikâ tárukielâlii ohtsâškoddeest.

Taan peeivi, ko sãmikielâi iäláskitem lii joođoost já sãmikielâid puáhtá kuullâđ, uáiniđ já kevttiđ ain eenâb meiddei almos eellim sierâ suorgijn, pyehtih oovdâst leđe meiddei uđđâlágán vyelivuodâ tobdoh. Kielâid šadda jotelávt uđđâ terminologia, mii taha máhđulâžžân sãmikielâ kevttim já ovdedem tááláá ääigi ohtsâškoddeest, ei. škovliimist, mediast já haldâttuvâst. Ohtsâškodde, sãmisiärvádâh já ton iäláttâsrááhtus muttojeh jotelávt, mon miel meiddei kielâ muttoo já ton ärbivuáválii eellimhäämi kielâkevttim kiäppán. Taan tiileest maangâi mielâst sii eenikielâ táidu ij lah kelijdeijee. Távjá eteh, ete taan peeivi sãmikielâst láá ennuv omâs säänih já ettâmvyevih. Aainâs-uv puárâsuboh ulmuuh sätti h anneeđ vieresin sãmikielâ moodeern kevttimvyevi. Lasseen kalga mušteđ, ete kansaškoovlâ äigin škoovlâ jottáám ulmuuh iä, ige puoh vuáđuškoovlâstgin, lah finnim máttááttâs jieijâs kielân. Luuhâm- já čäällimtáidu, mon sij láá oppâm, uáivildij suomâ-, ruotâ- teikâ tárukielâ luuhâm- já sárnumtááidu. Maangah láá murâšliih teikâ tobdeh

sujâlâšvuodâ meiddei tast, ete sij iävá puáhtám sirded jieijâs kielâ párnáidis.

Kielâ iäláskitem uáinust riges já ärbivuáválii eenikielâ tááiđu sámielâst mätteeh ulmuuh láá tehálâš reesuurs. Sámielâi iäláskitemhaavâin láá ráhtám vuáháduvâid toos, maht movtjydum eenikielâ mätteid finnee oppeet aktiivlâš kielâkevttten, kielâ sirden já kielâmolsomovdánem jurgâleijen.

Kielâmolsom tiet sámsiärvusijn láá meiddei ennuv ulmuuh, kiäi sámielâ kevttim já jieijâs kielâ ovdánem lii potkânâm jo párnivuodâst já ulmuuh, kiäh iä lah oppâm hiäimus algâalgâlii kielâ ollágin. Maangah tain ulmuin láá tuástum já tobdeh sujâlâšvuodâ toos, ete iä määti jieijâs kielâ. Maangah halijdiččii oppâd kielâ, já aainâs-uv, ete sii párnááh finniiččij hiämuidis algâalgâlii kielâ maasâd. Párnái uásild vuorduuh láá eromâšávt arâšoddâdmist já škovlâmáttááttâsâst. Maangah láá siäiludâm sámmilâšidentiteet já tobdeh oohatankuullâm sámsiärvusân, mutâ tobdeh sámmilâšidentiteet já sámielâst jieijâs peeleeest uhkevuálâsâžžân. Meiddei talle ko sij láá oppâm maasâd jieijâs kielâ, kielâkevttimist sáttih lede čuolmah. Sámielâ kiävtun váldim tagarij ulmuiguin, kiäiguin lii hárvánâm sárnuđ eennâm váldukielâ, sáttá orrood unohâžžân já epiluándulâžžân, veikkâ kuohuuh-uv máttáččáin kielâ pyereest.

11

Kielâs monni eellimmuddoost monâttâm sámmiliih láá stuorrâ pooteentlâš juávkku kielâ puátteevuodâ kevttten já ton sirden uđđâ suhâpuolváid. Sámielâi iäláskitem várás láá rahtum rávisulmuud hiävuliuh vuáháduvah monâttum kielâ maasâd oppâm várás sehe vuávâlâšvuodah, moi vievâst movtjydum sámielâ nubben kielân sárnoid puáhtá finniđ aktiivlâš kielâkevttten, kielâ sirden já kielâmolsomovdánem jurgâleijen.

Suhâpuolvâi salvânist váילוoh váárvuh. Kielâmolsom kaskoo ellee siärvusân táválâš jiešnâäli lii tot, ete kielâ sárnoin láá suhâpuolvâi matsiuh ráäigih. Sámielâ eenikielân sárnooh sáttih monni kuávlust teikâ monni kielâ peht puoh lede pajjeel 50-ihásiih, nuorâbeh eenikielâ sárnooh váiluh ollásávt. Párnááh iä innig oopâ sámielâ vuossâmuš kiellân päähist, tondiet ko vanhimeh iävá sárnu tom párnáidis iäváge kuoimijdis. Stuorrâvanhimeh já puárâsuboh suhâpuolvah pyehtih taan tiileest sárnuđ kielâ kuoimijdis, mutâ láá sirdum kevttiđ eennâm

váldukielâ nuorâbij suhâpuolvâiguin. Unesco luokittállâm mielđ tást kovvejum tile uáivild, ete kielâ lii jo-uv čielgâsávt teikâ tuodâlavt uhkevuálásâš ađai vaarâst časkâđ.

Sämikielâi iäláskitem lii maangâin soojijn, ei. anarâškielâst, vuálgám joton nuorâbij suhâpuolvâin, ađai vuálá škovlâahasijn párnáin. Jis kielâ ij innig pyevti sirduđ párnáid sii päähist, kielâ oppâm taheh máhđulâžžân paahij ulguubeln párnái argâelimist. Pyeremustáa tubdum häämi tággáar toimâmist láá sämikielâpiervâleh, main puáttám puátuseh láá positiivliih.

Tiilijn, main vuálá škovlâahasij suhâpuolvâst šadda uđđâ kielâkevttesuhâpuolvâ, puárásumosij já nuorâbij kielâkevttee-suhâpuolvâi kooskân páácá kuittâg vala stuorrâ räigi, párnái vanhimij, nuorâkeerdi já pargoahasij ahpuolvâ. Kielâpiervâleh sirdeh sämikielâ sirdem nuorâmus suhâpuolvân, mii ij kuittâg vala uáivild kielâ puátteevuodâ visásmittem siärvusist. Kielâpiervâlpárnááh tarbâsheh vanhimijnis teikâ eres aldaulmuin kielâlii torjuu, eromâšávt máttáatteijeid já oppâmateriaal rähteid. Ete kielâ šodâččij luándulâžžân meiddei almos eellim eres suorgijn, kielâkevttim kolgâččij vijđedid tagarijd ohtsâškode suorgijđ, main tot ij lah ovdil kevttum.

Sämikielâliih lájádâsah, pargosiärvuseh já pargosajeh láá rahtum iänäáš sämmilij kuávdášsoojijđ já maangah pargosiärvuseh tarbâšiččii eenâb kielâtáidulijđ pargeid já uđđâ kielâ kevtteid. Enâmustáa sämikielâliih pargoh láá lamaš fáállun tavesämikielâlijđ, mutâ ko sämikielâlâš máttááttâs, media já eres almos palvâlusah ovdáneh, tárbu lii puoh sämikielâid

Sämikielâi iäláskitem várás láá rahtum vuáháduvah, moiguin lii máhđulâš sirdeđ eenikielâhámásii sämikielâ vuálá škovlâahasijđ sehe juátkiđ kielâ oppâm já ovdánem arâšoddâdem maŋa. Lasseen láá rahtum vuáháduvah monâttum kielâsuhâpuolvâ iällááttem várás. Sämikielâi iäláskitem várás láá rahtum vuáháduvah, moiguin puáhtá šoddâdiđ uđđâ kielâ kevtteid, lasettiđ sämikielâtáidulij rävisulmui mere já nuuvt lasettiđ máhđulâšvuodâid meiddei sämikielâlii pargosiärvusij, palvâlusâi já almos kevttim lasanem várás.

Sámikielâ jieijâs siärvusist. Sámikielâ lii pirrâsistis ucceeb kevttum kielâ sajattuvâst masa jyehi saajeest. Áinoo spiekâstâh lii tavesámikielâ kuávdáškuávlust Kuovdâkiäinust (*Kuovdâkiäinu/ Kautokeino*) já Kárášjuuvâst (*Kárášjohka/ Karasjok*), kost sámi kiela sárnooh láá eenâbloho. Suomâ sámi kuávlus kieldâin tuše Ucjjuuvâst sámi kiela sárnooh láá eenâblohon. Ive 2012 almostum čielgiittâs⁹ miel Ucjjuuvâ sammilijn eenâbloho sárnu sámi kiela, mutâ kuittâg čielgiittâs miäruštâl, ete Ucjjuuhâ ij lah sámi kiela lâš pirâsin innig siämmáá noonâ ko ovdil. Sámikielâ kevttim lii čielgiittâs miel hiäjunmin meiddei Ucjjuuvâst. Eres sámi kuávluin sámi kiela kevtteh já ton miel meiddei kielâ sárnoo kyeimih láá vala ucceeb. Mađe eenâb siärvusist láá tuše suomâkielâst pissoo ulmuuh, tađe ucebeh láá sámi kiela kevttimáhđulâšvuodah já nubij pelij. Kielâ sárnoi mere stuáru dem lii tađe uási sámi kiela iäláskitem siärvusist.

Váldukiela tedduust meiddei sámi kiela mättee ulmuuh pyehtih kevttiid kuoimijdiskuin eenâb eennâm váldukiela ko sámi kiela. Virgeomâháiguin láá hárvánâm kevttiid suomâkiela. Suomâkielân ášástállâm oro távjá luándulâžžân, tondiet ko láá hárvánâm toos, ete sámi kiela liih palvâlusah iä lah fáállun. Ucjjuuvâst sámi kiela liij nuorâi kooskâst rahtum tutkâmušah tuodâšteh¹⁰, ete stuárráamus uási nuorâin kevttih eenâb suomâ- ko sámi kiela jyehipiäiválii elimist veikkâ sámi kiela tile lii kieldâst puárvánâm maangâ náál. Sámikiela liij párnâi meeri lii lasanâm, kieldâst tuáimih kyehti sámi kiela lâš peivikiäju já kielâpiervâl sehe sámi kiela lâš máttááttâs kieldâ škoovlâin lii lasanâm.

Ucjjuuvâst rahtum tutkâmušah tuodâšteh kuittâg, ete munejuurdâtile sámi kiela lii muttum positiivlubbon já maangah ovdebijn iheluuvijn távâliih jurdâččemvyevih láá lappum. Ohtâ ovdebijn iheluuvijn vaikuttâm munejuurdâ lâi, ete párnâi ij pyevti oppâđ maangâ kielâ siämmáá ääigi já, ete maangâ kielâ oppâm sáttá leđe háitulâš. Tiätulâšvuotâ kyevt- já maangâkiela lâšvuodâ luándulâšvuodâst já ávhálâšvuodâst lii távâlâš, mutâ kuittâg maangah eteh ain-uv, ete šaddeh olgoštum sámi kiela kevttim tiet. Sámikiela sárnum taggaar saajeest, kost lii fáárust veikkâ tuše ohtâ sámi kiela táiduttem olmooš, annoo távjá sopâmettumin. Maangah olgoštemfeeriimeh lahtojeh škovlâááigán meiddei nuorâbijn Ucjjuuvâ čielgiittâsâst sahhiittállum ulmuin. Lasseen láá feerim olgoštem, jis olmooš ij lah sárnum sámi kiela tuárvi pyereest.

⁹ Länsman & Tervaniemi 2013.

¹⁰ Taipale 2012; Rasmussen 2014.

Sämisiärváduv siste lii meiddei kielân kullee eresárvusášvuotâ. Ucebij sämikielâi sárnooh feerejeh távjá, ete sij láá eresárvusâš sajattuvâst, ko verdid stuárráamus sämikielâ, tavesämikielâ, sárnoid. Lasseen ärbivuáválij sämikuávlui ulguubeln ässei sámmilij máhđulâšvuodah jieijâs kielâi kevttimân já iäláskitmân láá čuuvtij hyenebeh ko tain, kiäh ääsih Säämi kuávdáškuávluin. Kuávdáškuávlui ulguubeln ässei párnái já nuorâi máhđulâšvuodah jieijâs kielâi oppâmân já oovdedmân láá hyenebeh ko verdid sämikuávlust škoovlâ jottee párnáid já nuoráid.

Sämikielâi sárnoi koskânâs iberdem sáttá toohâđ vaigâdubbon meiddei suomâ-, ruotâ- já tárukielâi vaikuttâs sämikielâi sánáduvváid já olgospyehtimijd. Enâmiij váldukielah vaikutteh nanosávt sämikielâi kevttimân já toh sáttih jođettiđ kielâi sierránmán Suomâ, Ruotâ já Taažâ sämikieláid já kaidättiđ sierâ enâmiijn ässei, algâalgâst siämmáá kielâ sárnoi sámmilij ohtâlâšvuodâ. Sämikielâin tavesämikielâ sárnuh puoh kuulmâ tave-enâmist, juulevsämikielâ já maadâsämikielâ Taažâst já Ruotâst, nuorttâsämikielâ Suomâst já Ruošâst.

14

Sämikielâpargo, eromâšávt sämikielâi iäláskittemhaavâi ohtân ulmen lii lasettiđ sämikielâi áárvust anneem já sämikielâsiärvus tiätulâšvuodâ jieijâs kielâin, kielâtiileest já kielâkevttimvuovijn. Räjioovtâstpargon láá rahtum toimâmmaalih, moiguin puáhtá nanodiđ sämikielâi luándulâš kevttim já ovdánem eromâšávt párnái já nuorâi koskâvuodâst. Sämikielâlii mediast láá rahtum toimâmmaalih, moh lasetteh sämikielâi koskânâs oovtviärdásâšvuodâ já ránnjákielâi iberdem. Sierâlágán virtuaallijd oppâmmáhđulâšvuodâid já -pirrâsijd ráhtimáin sämikielâ oppâmân lii puohtum aassâmpäähist hiängáámettum máhđulâšvuodah. Oovtâstpargo tave-eennâmlii sämikielâkuávdáá finniimân já kielâoovtâstpargo finnim pissoo vuáđu oolâ lii joođoost.

3. Sámikielâi iäláskitem pyeremuuh vuáválâšvuodah

3.1. Válddán giellan ruovttoluotta/ Mov gielem båastede vaaltam – luovâs kielâ sárnum estuin¹¹

Sámisiärváduvâst láá ennuv ulmuuh, kiäh máttih sámikielâ, mutâ iä innig keevti tom teikâ sárnuh sámikielâ tuše aldapirrâsistis, tuše aldaulmuid, tuše puárásub ulmuid teikâ ovdâmerkkân tuše ärbivuáválijn pargoin tego puásuituálust. Kielâ kevttim iästuh láá maangâlágáneh já toi suujah sättih leđe jienâlâsâst suuvâ teikâ kuávlv historjást já ohtsâškoddeest, main iä lah sovâšâm ucceblovokielâid. Taažâst olášuttii ríjjâ julgâštum táruiduttempolitiik suulân čyede ive ääigi ain 1960-lovo räi. Ruotâst nuávdittii iheluvvij ääigi vyeimist orroo suojâlejje sierrimpolitiik ei. škoovlâst. Suomâst sämmilij suddâluttem já lädiđuttem lâi eenâb čiehum ko ránnjáenâmijn, mutâ ij kuittâg vyeimitemub. Ereslágánijd haamijd Tave-enâmijn finnim suddâluttempolitiik čuávumuššân sámisiärváduvâst láá ennuv ulmuuh, kiäi algâalgâlâš kielâ lii muttum 'jávuttes kielâtáidun' (*jaskes giellamáhttu*). Láá meid ennuv ulmuuh, kiäh láá iäláskittám algâalgálii kielâs rávisolmožin, mutâ kiäid kielâ aktiivlâš kevttim lii kozzâsij tyehin. Jávuttes kielâtááidun iälláattem lii uási sámikielâi iäláskitemist.

15

Taažâ Uunjaargâst (*Nesseby*) säämi kielâkuávdáást (*Isak Saba guovddáš*) kuhháa porgâm Jane Juuso lii ráhtám kognitiivlii teorían vuáđuduvvee vuáháduv, mon vievâst lii máhđulâš kiedâvuššâđ já piedgiđ jurdáččemuovijđ já tobdoid, moh estih sámikielâ kevttim já joba luovâniđ tain. Vuáhádâh lii uáivildum ulmuid, kiäid oovtâgin tolebijn sámikielâ máttáattemvuovijn ij heivim teikâ ij lamaš jođettám jávuttes kielâ aktiivlii kevttimân. Vuáhádâh oovdânpuáhtoo kirjeest, mii lii almostittum tavesämi-, táru- já ruotâkielân. Kirje lii keevâtlâšvuotân lohtâseijee já tast oovdânpuáhtojeh meid vuáhádâhân vuáđuduvvee kursâ siskáldâsah já hárvuttâsah. Juuso maainâst, ete sun lii toollâm maangâid kursâid ovdil kirje čäällim já sun lii huámmâšâm ete mangâid lii lamaš ävkki vuáháduvâst.

¹¹ Juuso 2009 já 2013.

Kognitiivisijn teoriain tiäduttuvvoo tobdoi já jurdâččem vaikuttâs oppâmân já lattiimân. Kognitiivisij strategiat ulmen lii uápistiđ uáiniđ aášijd uđđâ čolmijguin, oppâmáin uđđâ taavijd huámmášid, tulkkuđ já feeriđ aášijd. Tondiet ko nuuvt maangah pargeh korrásávt sámi kielâ sárnumáin, tarbâšuvvoo jurdâččemvyehi, mii iššeed luovâsmittiđ luuhâin, moh estih sámi kielâ sárnum (*“sámegielluostanhállanlássá”*).

Juuso čáittá, ete sámi kielâ iäláskitem lii taarbâšlâš meid nanosumos sámi kielâ kuávuin tego Uunjaargâst. Sámi kielâ lâi päikkikiellân enâmus uunjargâlij perruin vala 1950-lovo räi. Táruiduttem lasanij 1960-lovvoost, veikâ tast virgálávt lijjii-uv luovâsmittum. Täst čuávumuššân maangâs tááláá rávisulmuin iberdeh sámi kielâ, mutâ iä sáárnu tom. Kielâ tile muttuuškuođij 1970-lovo loopâ räajist já sámi kielâ tááiđust šoodâi oppeet áárvustoonnum. Maangah perruuh, main lijjii jo sirdâšum tárukielâ kevttimân päikkikiellân, macâttii sámi kielâ argâpeeivi kiellân. Ovdebij iheluvvij suddâluttempolitiik čuávumušah uáinojeh kuittâg ain kielâ tileest. Ive 2000 tohhum sámi kielâ kevttimutkâmuš čaaitij, ete uunjargâlij 75 % lijjii sámi kielâ liih/ kyevtkielâ liih. Iänááš uási kyevtkielâ lijn kullii paijeel 40- já vuálá 20-ihásij aheluokan. Nanosumos sámi kielâ lâlâš juávkku lijjii paijeel 50-ihásiih. Taažâ sämitige kielâräädi ive 1996 tohhum tutkâmuš čaaitij, ete kieldâ 114 pargest 72 %:st lâi mottoomlágán sámi kielâ táiđu. 11 % kieldâ pargein kullii kuittâg juávkun, kiäin lâi jávuttes kielâ táiđu. Ive 2004 rahtum tutkâmuš mielđ tagarij pargei meeri lâi lasanâm, kiäin lâi jávuttes kielâ táiđu.¹²

Juuso ovdedem vuáháduvâst kiedâvuššojeh ei. jieijâs kielâ sárnumân pieijum vátámâšah, jieš rahtum strategiat kielâ sárnum velttim várás, ovtâskâs kielâ kevttimân lohtâseijee tábâhtusah čuávumušâidiskuin já jieijâs pärjidem ovdil kielâ sárnum já ton maŋa. Jieijâs sárnumân sättih asâttiđ liijkâs stuorrâ vátámâšâid: jis jiem sáárnu aabâs olmânáál, tot meerhâš, ete jiem mäati ollágin kielâ. Maangah tobdeh, ete sánirááju lii kievhum teikâ, ete ij lah kuáassin oppâm olgospyehtimvuáimálij já sánáduv peeleeest riges kielâ. Kielâ sárnumân puáhtá lohtuđ maangâlágán palo já jiarástum, mii puáhtá jođettiđ toos, ete ij, talle ko tilálâšvuotâ šadda, kaavnâ oovtâgin sámi kielâ säáni já tile puáhtá tovâttiđ jobâ unohâs fyysilijđ tobdoid. Kielâ sárnum estimân já jieijâs torvolâšvuotâ tobdo siäilutmân lii máhđulâš rähtiđ maangâlágánijđ strategiat, el. juátkiđ váldukielâ sárnum veikâ halijdičij sárnuđ

¹² Øzerk & Eira 1996; Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš 2000; Andersen & Strömngren 2007.

sámikielâ, joskâđ ollásávt teikâ orrođ nuuvt, ete maka parga maidnii muide. Ovtâskâs tábáhtusâin puáhtá jieijâs mielâst jo-uv tiäđuštmáin teikâ tiäđuštmettumávt ráhtid̄ njuolgâdusâid: tondiet ko ettim talle puástud, šoodâm ain porgâđ nuuvt. Jieijâs pärjidem puáhtá merhâšid̄ ei. negatiivlijd vuárdámušâid: jis tääl sárnum sámikielâ, sárnum vissásávt puástud. Sárnum maŋa jieijâs pärjidem puáhtá jotkuđ nuuvt, ete kiedâvuš mielâst tuše tohhum feeilâid já tobdá jieijâs povvâstitten iärásij oovdâst.

Muulsâiävtulâš jurdâččem meerhâš, ete tiäđušt tom mii iästá já mii oovded sámikielâ sárnum. Kuursâi uásálisteeh pyehtih kiedâvuššâđ sii feerim tábáhtusâid uđđâ uáinuin. Lii-uv eres máhđulâšvuodâid iberdiđ tábáhtum? Uáináččij-uv kiinii eres tábáhtus eresnáál? Lam-uv vâjaldittám tergâdis aášijd, moh tábáhtuvvii? Mii lii viärráamus, mii puávtáččij tábáhtud̄? Mane smietâm ete lam porgâm tuávkkivuodâid? Lii-uv tuávkkivuotâ, jis jiem máttám pieijâđ sánán rievttis kiäččus? Jna.

Tondiet ko kielâ lii nuuvt jienâlis uási olmožin oromist já jieijâs identiteet já kuursâst kiedâvuššojeh herkis ääših, lii Juuso mielâst tehâlâš, ete kuursâ uásálistei kooskâst prinsiihin lii ávusmielâlâšvuotâ já, toos lahtoo meid máttáattejee já kuursâ uásálistei koskâsâš kyevtppiälâlâš joskâorroomkenigâšvuotâ. Kuursâst kiedâvuššojeh meid paloh sárnuđ sámikielâ motomij ulmuiguin, kiäh läävejehe keigiđ, njuolgiđ já tivvood̄ nuubij kielâ. Sii nabdeh kirjeest kielâpoolisin. Talle ko kurssâ lii pyereest joodoost, sáttá uásálistee finniđ päikkipargo, ete váldá ohtâvuodâ já sárnu sámikielâ eidu taam ulmui, kote annoo kielâpoolisin. Mangii selvân-uv, ete hirnos jurduuh sámikielâ sárnumist kielâpoolisâin iä lamašgin tuotâ.

Kuursâst lii máhđulâš kiedâvuššâđ meid vaigâdvuodâid, moh lahtojeh kielâkevttimvuovij muttemân. Lii vaigâd molsod̄ vuáruvaikuttâs kielâ sámikielân, jis lii hárvjânâm tiätu-ulmuin sárnuđ nube kielâ – mutâ tot ij lah máhđuttem, iätá Juuso. Lii kavnáttum, ete kielâ molsom nube kielâst sámikielân lii vaigâdumos ulmuiguin, kiäh láá olssis puoh aldasumoseh já motomin puárásumos ulmuiguin. Puárásub ulmuin puáhtá leđe vaigâd sárnuđ sámikielâ jieijâs kuávlu ulguubeln puáttee ulmuid teikâ párnâid já nuorâid, tondiet ko sijjân láá toвле ravvim sárnuđ váldukielâ uđđâ suhâpuolvân.

Ruotâ sämitige säämi kielâkuávdáš (*Samiskt språkcentrum Gielejarnge*) ornij Juuso vuáđudem vuáhádâhân vuáđuduvvee kursâ maadâsämikielâ sárnoid iivij 2011-2012 ääigi. Kielâkuávdáást onnii, ete tile, mast maangah kielâmätteeh iä tuostâ sárnuđ jieijâs kielâ lii resursij tuhledem. Kielâ iäláskitem uáinust sárnooh onnuuččii ain eenâb. Puoh kursân uásálisteeh mainástii macättâssavâstálmist¹³, ete láá finnim iše vuáháduvâst. Sij šoddii eenâb tiäđulâžžân sii maadâsämikielâ kevttimtaavijn, kielâvaljiimij suujâin já finnejii niävuid kielâvaljiimij muttemân. Maadâsämikielâ kevttim lasanij jo kursâ ääigi já kursân uásálisteeh tubdii jieijâs vissásubbon kielâsárnon.

Juuso ovdedem vuáhádâh lii čuávumuš sämikielân lohtâseijee munejurdui muttuumist. Láá ain eenâb ulmuuh, kiäh halijdiččii leđe uási sämikielâlii siärváduvâst, kevttiđ kielâ aktiivlávť já sirded sämikielâ meid jieijâs párnáid. Vuáhádâh heivee kevttimnáál maangâin säämi kielâkuávluin.

18

Luvvâ lase Isak Saba kuávdáá já Ruotâ sämitige säämi kielâkuávdáá tooimâst:

- < <http://www.isaksaba.no/> >
- < <http://sametinget.se/> >

3.2. Vuonak sámemáná – uđđâ algâ juulevsämikielân¹⁴

Ive 1989 lekkui juulevsämikielâ kuávlust Taažâ Tivtâsvuonâst (*Ájluokta, Drag Divttasvuonas*) priivaat sämikielâlâš peivikiäčču *Vuonak sámemáná*. Peivikiäju vuáđudii já ton tooimâ jođettii nelji parâkodde párnái vanhijmij juávhust. Peivikiäju toimâ juátkoo ain 2010-lovvoost. Tot sirdâšui ive 1994 juulevsämikielâ kielâ- já kulttuurkuávdáš Árranân (*Árran julevsáme guovdásj*), já ton haaldun (*Árran Mánnágárdde*). Peivikiäju vuáđudem ive 1989 lâi maangânáál merhâšittee tábâhtus já ohtâ uási juulevsämmilij algâtem kielâpargoost, mon ulmen lâi kielâmolsom potkim já juulevsämikielâ iäláskitem.

13 Sämitigge (Ruotâ) 2013a.

14 Kalstad Mikkelsen 1996; Nygaard et al. 2012, 30-35; < <http://www.arran.no/> >.

Vuonak sámemáná –peivikiäju puáhtá uáiniđ oovdâstjotten anarâškielâ kielâpierváltoimân, mii vuolgij joton käävci ihheed ton vuáđudem maŋa Suomâst. Iäruđtâssân kielâpierváláid, peivikiäččun váldojii sehe sámikielâ eenikiellân sárnoo já ollásávt tárukielâliih sâmpárnááh. Vuonak sámemáná -peivikiäju vuáđudem já peivikiäččutoomâ jotkum, oovdâst orroo vaigâdвуođâin peerusthánnáá, lâi čááitus vuálá škovlâahasij párnái vanhij noonâ čonâdâtmist jieijâs kielâ iälâskitmân. Maangah algâvâdisvuođâin lahtojii párnái sierâtásásii sámikielân, perrui kielâtiilijđ já kielâ hiäjus sajattâhân ohtsâškodeest já juulevsämmilii siärvâduvâst. Ive 1992 arvâlii, ete kuávlust láá tuše motomeh vuálá 35-ihásiih kiäh sárnuh sámikielâ. Tađe puárâsub ulmuin iänááš vuod lijjii sárnum sámikielâ válduášálii kiellân mutâ kielâ kevttim lâi uccom ääigi mielđ ige innig sirdâšum párnáid ko harvii.

Uccâ párnái vaanhimeh onnii, ete jieijâškielâlii peivikiäju vuáđudem lâi majemuš mahđulâšvuotâ juulevsämikielâ siäilutmân ellee kiellân. Vaanhimeh, kiäh kevttii sámikielâ päikkikiellân, tarbâšii peivikiäju išseen kielâ tuárjumân. Algâalgâlii kielâs monâtem vaanhimeh tuoivuu sámikielâlii peivikiäju, vâi sii párnááh opâččii sámikielâ. Peivikiäju jodetteijen toimâm Anne Kalstad Mikkelsen kovvee algâvaigâdвуođâid: ij lamaš tohâlâšvuotâ sámikielâst, peivikiäju joođeetmist ige mättim kyevtkielâlâšvuođâaášijn. Puoh vaigâdвуođâin kuittâg ceevzijm, tondiet ko oles vanhij juávkku uásálistii tooimâ oovdedmân já sierâlágán škovliittâsâi orniimân pargeid. Škovliittâssáid, moh kuoskii kyevtkielâlâžžân šoddâmân, uásálistii meid vaanhimeh. *“Nanu oktavuohtha váhnemiid ja bargiid gaskkas ja oktasaš jáhkku dasa ahte sii galge lihkkostuvvat, lei vuodđu min bargui¹⁵”*, čáálá Kalstad Mikkelsen.

19

Talle ko toimâ aalgij, kolgii kuittâg čuávdiđ vaigâdis koččâmušâid. Tondiet ko párnái kielâtaáidui mulsâšuddâm lâi styeres, koolgâi čuávdiđ, ete lâi-uv ohtâ ohtsâš peivikiäčču pyeremus čuávduš, moi iävtuiguin párnááh pessii peivikiäččun já maggaar kielâlâš tuávvâš vattui párnáin, kiäh pottii sámikielâlii peivikiäččun. Sámikielâlij párnái vaanhimeh pollii ete sii párnááh monâtteh kielâs, jis tárukielâliih párnááh valduuččii fáárun. Tárukielâlij párnái vaanhimeh tiettii, ete sámikielâlij párnáin lâi vuoigâdвуotâ sámikielâlii peivitiipšon. Kolgii-uv sii párnááh pääccid sámikielâlii ohtsâškode ulguubel, ige sist ličij máhđulâšvuotâ oppâđ kielâ ton suujâst, ete vaanhimeh lijjii läpittâm algâalgâlii kielâs táruiduttem čuávumuššân?

¹⁵ Kalstad Mikkelsen 1996, 52.

Lasseen peivikiäju ulguubeln teivii munejurduid. Mangâsij mielâst sâmi Kielâst ij lamaš puátteevuotâ iäge ulmuuh lamaš hárjánâm kuullâđ sâmi Kielâ almolijn soojijn peic tuše priivaat elimist. Motomij mielâst Kielâ sirdem párnáid sâmi Kielâlii peivikiäjust lâi rahtum já sâtáččij lede háitulaš párnáid. Motomeh pollii, ete párnááh iä opáččii tárukielâ. Ličij-uv kuittâg puoh pyeremus, ete vaanhimeh máttááttiččii párnáid tuše šiev tárukielâ? Kalstad Mikkelsen kovvee peivikiäju algâmudo epivisesvuottân já toskán. Ääših, maid kolgii čuávidiđ, lijiii heerkih já kuoskii vanhimij identiteetân. Meid Kielâs monâtem vaanhimijn lâi noonâ sâmmilâš identiteet.

Párnái vaanhimeh lijiii kuittâg oovtmielâliih tast, ete párnáid halijdii šoddâdiđ sâmi Kielâ-tárukielâ kyevtkielâlâžžân. Vaanhimeh soppii, ete puoh párnááh kolgáččii peessâđ sâmi Kielâlii peivikiäčun. Vaanhimeh pelestis čonâđattii peivikiäjuin oovtâstpaargon toimâlii Kielâtaáidu máttátmist. Sâmi Kielâ riemmii iälâskittiđ já kevttiđ eenâb meid paaihijn. Peivikiäju siisâpeessâm iähtun čallui ei., ete peivikiäčun pyehtih väldiđ párnáid sâmi Kielâlijn paaihijn. Iähtu tulkkui tienuuvt, ete meid ááhuid já äjihijd rekinistii uassin päikkipirrâdud ige oovtâgin párnáa tarbâšâm kieliđ puátimist.

20

Peivikiäju tooimâ aalgâst kiävttojii ennud äigi já vyeimih Kielâpaargon. Puoh ohtâvuodâtoollâm já Kielâkevttim peivikiäjust tábâhtui sâmi Kielân, siämmáánáál tiedettem peivikiäju já paaihij kooskâ. Párnáid ruokâsmittii sárnuđ sâmi Kielâ já vuordii, ete sij västidiččii sâmi Kielân. Tárukielâ pisi kuittâg párnái koskâsii vuáruvaikuttâs já sierâdem kiellân eromâšávt olgon sierâdmist. Sâmi Kielâliih párnááh-uv algii vistig kevttiđ eenâb tárukielâ sierâdmijn. Párnái vaanhimeh já pargeeh viggii vaikuttidiđ párnái Kielâkevttimân nuuvt, ete soppii uárnimijn, moi miel párnááh juáhhojii ucceeb juávhoid já rávisulmuuh pottii aktiivlâvt fáárun meid párnái sieráid. Rávisulmuuh onnii huolâ sâmi Kielâ kevttimist já soppii párnáiguin, ete motomijn tiilijn kolgáččii kevttiđ tuše sâmi Kielâ.

Kalstad Mikkelsen maainâst, ete soppum nubástusâin šoddii puátuseh. Párnááh algii kuulood iberidiđ eenâb sâmi Kielâ já sirdâšud tárukielâst sâmi Kielâ kevttimân. Párnááh šoddii tiäđulâžžân tast, ete peivikiäjust sarnuu tuše sâmi Kielâ. Kielâpargo puátuseh algii oinuđ viidâ mánuppaje maŋa. Puoh sarnuu sâmi Kielâ, nubeh eenâb, nubeh ucceeb. Ive keejist tooimâ älgimist puoh párnááh lijiii eenâb teikâ ucceeb sâmi Kielâliih. Viidâ toimâive maŋa párnái váldukielâ lâi sâmi Kielâ.

Ive 2016 *Árran Mánnágárdde* tooimâi Árran-siäđus omâstem priivaat sámikielâlii peivikiäččun, mast lijji kyehti uásáduv. Páárnáš, kote ij talle ko puátá peivikiäčun määti sárnuđ sámikielâ, finnee eromâš kielâlii torjuu. Peivikiäjust parga eromâš kielâpargee. Juulevsámikielâlâš máttááttâs páihálii škoovlâst (*Ájluokta*) vuolgij joton ive 1992 já lii jotkum tast maŋa. Juulevsámikielâ kuávdáš Árran (*Árran julevsáme guovdásj*), mii vuáđudui ive 1994 já mon ohtâvuodâst meid peivikiäčču tääl lii, lii toimâm el. juulevsámikielâ káidusmáttááttâs vuáđuškovláid já luvâttâhškovláid adeleijee kuávdážin já oovtâstpargokyeimin Nordland já Tromsa ollâopâttuvváid. Nordland ollâopâttâh uárnee Árranist juulevsámikielâ ollâopâttâhkuursâid. Tromsa ollâopâttuvváin pargoo juulevsámikielân lohtâseijee kielâteknologisii oovtâstpargo. Lasseen Árranist tuáimá juulevsámikielâ kielâkuávdáš, Árran Báhko-nommâsâš kirjekuástádâsiráttâs, juulevsämmilâš iäláttâskuávdáš (*Lulesamisk næringscenter AS*) já láigulâžžân láa meid NRK-Sápmi já Sämitigge. Ive 1989 maŋa, kuás sámmiliih vaanhimeh piejjii joton priivaat sámikielâlii peivikiäju tooimâ, lii tábáhtum ennuv já táálâš peivikiäčču tuáimá uássin maangâpiälálii já aktiivlii juulevsámikielâlii siärváduv.

Luvvâ lase juulevsámikielâ tiileest já kielâ iäláskitmist:

- < <http://www.arran.no/> >
- < <http://sametinget.se/lulesamiska> >
- < <http://www.samer.se/1189> >
- < <http://www.ur.se/samasta/samasta1/index.html> >
- < <http://www.omniglot.com/writing/lulesami.htm> >
- < <http://www.endangeredlanguages.com/lang/smj> >
- < <https://castl.uit.no/index.php/saami/lule-saami-documentation> >

3.3. Sämmilij kielâ- já kulttuursiidjah siärvádâhlii iäláskitem kuávdážin¹⁶

Suomâ sämikuávluin olášuttui 2000-lovo aalgâst kuulmâihásâš¹⁷ siärvuslâšvuodâ tiäduuttettee sämikielâ já sämikulttuur iäláskitemhaahâ, *Sämmilij kielâ- já kulttuursijdâ –proojeekt*, Haavâ jođettij sämitigge já tast lijjii fáárust puoh nelji sämikuávlui kieldâ, Iänudâh, Anaar, Suáđigil já Učjuuhâ. Haavâ ruttáđii Euroop sosiaalruttáráđu (ESR), Laapi läänihaldâttâs já kuávlui kieldah.

Haahâ vuáđudui sämmilii ärbivuáválui tiätun já ton tehálumosin ulmen lâi kielâ já ärbivyevi sirdem algâeenikielâs já kulttuurohtâvuodâs jo monâttâm já monâttenuhke vyelni leijee ulmuid. Haavâ ulmen lâi nanodiđ sämiperrui toorjâviärmáduv já siärvuslâšvuodâ, mii lii tobdos sämikulttuurân. Haavâ čuosâttâhjuávkun kullii tienuuvt puoh suhâpuolvah: sämiperrui pärnááh, nuorah, vaanhimeh, ááhuh já äjijeh, eres rävisulmuuh já aldaulmuuh.

Haavâ vuolgâsaijeen lâi tiätu sämikielâ mättim já kevttim ucomist já tast, ete kulttuurärbivyehi lâi maangâin soojijn päcimin vâjaldâsân. Ovdil sämikielâst lâi perruin noonâ sajattâh já pärnáid šoddâđii stuorrâperruin, main šoddâdmân uásalistii vanhimij lasseen meid ááhuh já äjijeh, hyelhih, ristvaanhimeh já usteveh. Ohtâ kielâ- já kulttuurtilán vaikutteijee tahhen hahâraapoort maainâst tom, ete ovdebáá suhâpuolvah karttii kieldiđ sii sämmilâšvuodâs já sämikielâlâšvuodâs. Sämikielâ kevttim kieldii škoovlâi šiljoin já uáppeasâttuvâin rángâštâssáin uhkedmáin. Pärnivuođâ negatiivliih feeriimeh láá vaikuttâm tai ulmui sämmilâšvuotân já haalun siäiluttiđ sämikielâ sárnum kiellân.

Hahâraportist pahudii meid, ete peerâeellim lii muttum aldeláá syemmilii peerâibárdâs. Sämmilâš peerâ lii ain täävjb siähâlsnäimilitto ige sämmilâš kulttuurärbivyehi sirdâšuu innig uđđâ suhâpuolváid siämmáá luándulávt ko ovdil. Noonâ hiäimuvuođâčonnâseh já oohânkulluuvâšvuodâ tobdo láá ain lamaš teháliih kielâlii já etnisii identiteet siäilutteijeeh. Havvâin halijđii tuárjuđ já ravviđ perruid maasâđ jiejjâs kielâ- já kulttuurtouvâázân tiilijn, main sämikielâ já kulttuur tuárjoo viärmádâh lâi hiäju teikâ vááilui ollásávt. Kielâ- já kulttuursiidjâst viggojii ráhtiđ jieškote-uv ahasij stuorrâperruu, mast suhâpuolvâi koskâsâš oovtâstorroom já toimâ liččii luánduliuh.

¹⁶ Sämitigge 2004 (Suomâ).

¹⁷ 1.3.2001-28.2.2004.

Sämmiliih elilâm ulmuuh uásálistii haahân kielâ- já kulttuuruápisteijen. Sij toimii haavâst mávsulâš resursin sirdemáin jieijâs kielâ já kulttuurtaáiduid nuorábáid. Tááláš ohtsâškodde viggá sierrid vuorâsijd siärváduvâs aargâst, mii lii säämi kulttuurân vieres juurdâ. Elilâm ulmuud lii tehálâš peessâđ uásálistid perruinis ihejuurrâm miäldâsijd ärbivuáválijd pargoid já vaikuttid jieijâs kielâ já kulttuur oovedmân. Hahâraportist mainâšuvvoo, ete kielâ- já kulttuursijdâ tooimâi luándulâš pirâsin el. sämikielâ sárnum aalgâtmist jieijâs párnáipárnáid, jis párnáiguin lâi ovdil sárnum tuše suomâkielâ. Sijdâ tooimâi meid luándulâš pirâsin algâttid sämikielâ sárnum uđđâsist kuhes puudâ maŋa eres kielâsárnoiguin. Lasseen sijdâ adelij elilâm ulmuud uđđâ toorjâviermi. Kielâ- já kulttuursiijdân lâi suotâs puáttid teivâđ nube sämmilijd já rähtid veikâ jieijâs kietâtuojijd. Sijdâ išedij vuástávuárusávt vuorâsijd nuuvt, ete adelij iše aargâ päikkipargoid.

Párnái já nuorâi uásild haavâ ulmen lâi tuárjuđ párnái sämikielâ já kulttuurtaáidui ovdánem já lääččid maangâpiälálijd luándulijd kielâkevttimtiilijd. Kielâ- já kulttuursijdâ viigâi lääččid iävtuid sämikielâlii peivitiipson já sämikielâlii škovlâmáttáattâsân sirdâšuumân. Haavâ vievâst halijdii tuárjuđ párnái já nuorâi šoddâm olesvâldâlâš já čavos sämisiärváduv jesânin. *“Sämiperrui párnááh láá šoddâmin maangâkulttuurlii suhâpuolvâ ovdâsteijen, kiäh iä paste torjuuttáa siäiluttid sii kielâlii já etnisii identiteetis muttojeijee tiilijn¹⁸”,* pahudeh hahâraportist. *“Iänááš uási párnáin šaddeh kyevti kielâ já kulttuur tedduu vyelni. Jis pârni ij tuubdâ ohtâvuodâ sämikielân já kulttuurân, ij sun lah meid moovtâ ovededid suu kielâ já kulttuur tubdâm. Eromâš tergâd lii kiddid huámmâšume jieštobdo já identiteet naanoodmân.¹⁹”*

23

Kielâ- já kulttuursiijdah uáivildeh keevâtlávt toimâsoojijd, maid haahâ laiguuttij jieijâs kiävtun jieškote-uv siijdâin. Sijdáid pálkkáattii stivrejejeid, motomáid meid išestivrejejeid, kiäh oovtâst vuávájii já stivrii tooimâ já nurrii toimâsoojijd maangâlágán sämikulttuurân kullee amnâstuv, mälistempiergâsijd, tyejipiergâsijd, kiirjijd, muusik, sierâid já kietâtyejiamnâsijd. Toimâsajeh lijjii siijdâi päikkin, mutâ tooimâ uárnejii meid toi ulguubeln tego kamuvsyeininiijtoin, meecist já pygálysaaidijn. Toimâhaamij ovedem lâi kreatiivlâš proosees, mii pyevtittij tábâhtusâid tego škovlâlij sämikielâ já oskolduv oppâtiijmijd, maid tollii sijdâst, niestipocuu njuovvâm já ulo kárttudem. Siijdah ornii meid, ete elilâm ulmuuh vuolgii škovláid máttáattid ärbivuáválijd tááiduid. Vuosâsaajeest toimâhäämmiin lijjii sierâlágáneh muusik-, sierâ- já mainâspuudah, taaidâpeeivih, rukkoospuudah, luándu ihâsâšjuurrâm miäldásiih pargoh (tego muorjim, kuálâstem já kamuvsuoinij rähtim), ärbivyehikietâtyeji- já kielâkuursah, ärbivyehipurramušpeeivih, pygálysiijn eellim,

¹⁸ Sämitigge 2004 (Suomâ), 5.

¹⁹ Siämmâš, 8.

luándumokkemääđhij já -leeirah sehe sierâlagáneh savâstállâm- já teemaehideh. Lasseen uárnejii peerâleeirâid, konsertijd já discoid nuorâid sehe uásálistii kulttuurtábáhtussáid eres soojijn sâmikuávlust. Sijjdâ uuvсах lijjii ávus jyehei peeivi já tast šoodâi teivâdemsaje jyehiahasáid. Maangah pâárnij já nuorah pottii škoovlá maŋa sijjdân ráhtiđ kietâtuojijd tego riessâmlíijnijđ, čyeldiđ vuodduid, jobâ kuárruđ sâmimááccuhijđ.

Sijjdâi toimâkiellân lijjii puoh kulmâ Suomâst sarnum sâmikielah, aanaar-, nuorttâ- já tavesâmikielâ já toimâ vuáđudui jyehei sijjdâst páihálii kulttuurân. Tavesâmikielâliih sijjdah toimii Ucjuvvâst, Iänuduvâst, Aanaar markkânist já Suáđigil Vuáčust. Nuorttâsâmikielâlâš sijdâ tooimâi Čevetjäävrist já aanaarsâmikielâlâš Avelist. Haavâ stivriimist já čuávumist västidij proojeekthovdâ, kote poorgâi sâmitiggeest, já kote toolâi távjá ohtâvuodâ sijdáid. Proojeekthovdâ eelij jieškote-uv sijjdâst jyehei mánuppaje. Sijjdâi stivrejeijeh finnejii ollâopâttâhtásásii škovlim maangâkielâlâšvuotâ-, kielâlâvgum- já máttááttâsopâlijn koččâmušâin. Sijjdah uárnejii lasseen kyevtkielâlâšvuodâseminarijđ já savâstállâmtilâlâšvuodâid, moh adelij sehe paarnij vanhimijđ já elilâm ulmuid tiáđu tast mane jieijâs kielâ já ärbivyevi siäiluttem já sirdem lii tehâlâš já maht ollâttâsâsâš kyevtkielâlâšvuotâ lii máhđulâš juksâđ. Iänuduv já Ucjuv sijjdâin toimii kielâlâvgumjuávhuh. Kielâmiištâr-oppâkandâ-vuáhádâh, mast elilâm ulmuuh toimii láppoo kielâ uápisteijen, keččâlui Vuáčust (vrt. raapoort loho 3.8.).

24

Kielâ- já kulttuursijjdâi tooimân uásálistii vuossâmuu ive ohtsis 331 olmožid, 76 peerâd, 105 pârniđ já 74 elilâm olmožid. Nube toimâive tooimâst lijjii mielđi 307 olmožid, 73 peerâd, 93 pârniđ já 68 elilâm olmožid. Tooimâ majemuu ive tooimân uásálistii 360 olmožid, 75 peerâd, 123 pârniđ já 87 elilâm olmožid. Haahâ poorgâi oovtâstpargo páihâlij škovlâiguin, peivikiäjuiguin, kieldâi puárâsijpargo, säämi máttááttâskuávdâin, servikuddijn, ortodoksilii kirhoin, sâmiservijguin, palgâsijguin já páihâlij pyereestvaijeemhavâiguin.

Talle ko haavâ nuuvâi, pahudii, ete sâmikielâ lijjii kiävttâm eenâb eromâšávt toh, kiäh lijjii merikoskâsávt iällâm sijjdâst. Iänuduv sijjdâst šoddii nuorâid tergâdis astoääigi saje já nuorâi koskânis kevttim kielâ muttui haavâ nube toimâive ääigi sâmikiellân. Sâmikielâst šoodâi vuáruvaikuttâs kielâ meid toid ulmuid, kiäh uápásmuvvii sijjdâst. Vuáču nuorâin tain, kiäh ellii távjá sijjdâst šoddii tastoo ollâttâsi kyevtkielâliih rävisulmuuh, main maangâs jotkii sâmikielâ já -kulttuur oppâm ollâopâttuvâst. Haavâ loppâraportist mainâsteh, ete sijjdâ toimâ lii vaikuttâm jobâ motomij perrui kielâkevttimân ton čuávumušsân, ete perruu ij-sâmmilâš kyeimi finnij sijjdâst suu tarbâšâm torjuu kielâ oppâmân. Hahâraapoort mielđ puoh sijjdâ tooimâst fáárust leijee čuosâttâhjuávhui jieijâs kulttuur já historjá tubdâm puárâniđ já säämi

kietâtyejitááiduh lasanii. Laseen haahâ lasettij suhâpuolvâi koskâsii vuáruvaikuttâs siärváduv siste já sierâ päikkikuudij kooskâst.

Kielâ- já kulttuursiijdah lijjii áinooh aabâs sämmiliih toimâpirrâseh kuávlustis sehe kielâlávtt já kulttuurlávtt já toh movtjiddittii ulmuid vijdâht. Haavâst rahtii aabâs uđđâ kuávlulâš toimâmalli säämi kielâ- já kulttuurärbivyevi sirdemân uđđâ suhâpuolváid. Toimâmalli pahudii pyereest hiävulâžžân tááláá sâmisärvádâhân. Hyennin nobdii haavâ uânihis pištem viijdes já vättee uulmij háárán.

3.4. Kielâpiervâl/ ĳiöllpie'ss/ giellabeassi – säämi kielâpiervâleh Suomâst²⁰

Kielâpiervâltoimâ ruottâseh láá Uđđâ Seelandist (*Aotearoa*), kost eennâm algâalmug maorih riemmii iälâskittid englâskielâ tedduu vyelni uhkevuálasâžžân šoddâm kielâs 1980-lovo aalgâst. Maori kielâ mattii talle innig vuorâseh. Enâmân vuáduidii maorikielâlijd peivitišosoojjid, kielâ piervâlijd (*Kōhanga Reo*), main puárâsub nisoneh, kiäh vala mattii maori kielâ, tipšuu párnáid já sirdii sijjân maori kielâ já kulttuur. Toimân uázui uásálistid meid vanhimij suhâpuolvâ, mii ij máttâm kielâ mutâ oppii kielâ párnáidis mielidi. Talle ko párnááh šoddii škovlâahasâžžân, vaanhimeh vattii sijjân maorikielâlii škovlâmáttááttâs. Maorikielâlâš škovlâ aalgij, enâmân vuáduidii kyevtkielâlijd já maorikielâlijd škovlâluokaid sehe oles škoovlâid maorikielân. Toimâ vijdânij jotelávtt já muáddi ive keččin toimâ älgimist kielâpiervâleh lijjii jo čyedeh já kielâpiervâlpárnááh já maorikielâlii škovlâmáttááttâs finnee párnááh tuhátteh. Kielâpiervâleh merhâšii aalgâ maorikielâ iälláámân. Kielâ kevttim vijdânij jotelávtt meid median, haldâttâhân já eres ohtsâškode kuávluid. Maorikielâ sárnooh láá áárvui mielid tääl suulân 100 000 já kielâ lii juksâm meid akateemlii maailm já ollâopâttuv. Ive 2014 Uđđâ Seelandist toimii ohtsis 460 maorikielâlâš kielâpiervâlâd.

25

Uđđâ Seelandist ovdedum kielâpiervâlvaáhádâh lii čaittâšum pehtilis algâalmugij já ucceblovoi kielâi iälâskittem vyehin. Toimâ lii vijdânim

²⁰ King 2001; Olthuis 2003, 2008 já 2009; Pasanen 2005, 2010, 2014 ja 2015; Sanila-Aikio 2013.

el. Havaijin, kost havaijikielâlâš kielâpiervâltoimâ (*Pūnana Leo*) vuolgij joton muáddi ive maŋeláá ko maorij, ive 1984. Sámikuávlui lasseen kielâpiervâltoimâ lii viđđánâm ei. Viro (*võru kielâ*) já 2000-lovvoost meid Ruošâbeln sarnum syemmilâš-ugrili kieláid. Kielâpiervâltoimâ totkee Annika Pasanen paahud, ete maangâin algâaalmugijn já ucceeblovojuávhuin láá jieijâskielâliih párnáikárdijuávhuh, main iä veltihánáá keevti kielâpiervâl-noomâ, veikâ tooimâ prinssiip ličij-uv aabâs siämmâš. Nube tááhust kielâpiervâlin nabdeh maailmist meid maangâlágán eres tooimâ, mii ij kuittâg teevedi kielâpiervâltoimâ kriterijd.

Kielâpiervâl meerhâš algâaalmug teikâ ucceeblovo kielân tuáimee vuálá škovlâahasij párnái peivitišosaje, mii tuáimá aarrád, tievâslii kielâlávvgum (*early total immersion*) prinssiipáin. Kielâpiervâl addel párnáid olespeivitišo, mast puoh toimâ tábáhtuvá ulmekieláin. Metodist annoo pyerrin párnáá luándulii tááiđu oppâđ älkkeht maangâid kieláid paldlúvá. Prinssiipin lii, ete párnáitipšooh sárnuh párnáid aalgâ räajist tuše algâ- teikâ ucceeblovokielâ, veikâ párnááh iä aalgâst iberdiččii kielâ ollágin. Kielâpiervâl lii eromâš piirâs, mii ráhtoo uhkevuálásii kielâ sirdemân tiileest, mast kielâ ij innig päähist sirdâšuu ollágin teikâ tuárvi párnáid vaanhimijn. *“Kielâpiervâl ulmen lii toimâläš kyevtkielâlâšvuotâ škovlâave räi. Siärvádâhtâäsist ulme lii uhkevuálásii kielâ sirdâšum suhâpuolvâst nuubán tiileest, mast kielâ ij innig sirdâšuu päähist vaanhimijn párnáid.”²¹*

Kielâpiervâl toimâm luhostum taheh máhđulâžžân prinssiipeh, moi miel mihheen ucceeblovokielân ettum ij jurgáluu eenâblovokielân, ij ubâ tooimâ aalgâst, kuás párnááh iä vala ibbeerd uđđâ kielâ. Tile miel kielâpiervâlân puátih párnááh, kiäh pyehtih jo sárnuđ njebžilávt eenâblovokielâ, mättih mottoomverd kielâpiervâltkielâ teikâ párnááh, kiäh iä vala sárnu mihheen kieláid. Párnááh uázuh ríjjâ sárnuđ eenâblovokielâ já tipšooh čäittih párnáid maangânáál, ete sij iberdeh párnái sárnum. Sij reagisteh párnái eenâblovokielâlii sárnumân, kommentisteh sii tohâmušâid kielâpiervâltkielân já uásálisteh sierâdmân. Párnái tipšooh kalgeh tienuuvt leđe kyevtkielâliih. Ääigi miel tipšooh älgih ruokâsmittid párnáid ucceeblovokielâ kevttimân, mutâ sii iä mongin muddoost pággut toos. Kielâpiervâlpiirâs kalga leđe nuuvt päikkinálásâš ko máhđulâš, torvolâš já aldasâš vuáruvaikuttâs tipšoi já párnái kooskâst kalga leđe valjeest.

²¹ Pasanen 2014, 296.

Kielâpiervâl toimâ kuoskât meid perruid já ubâ kielâsiärváduv. Toimâ kalga ain vuáđuduđ páihálii motivaation já vanhij rijjâ valjiimân. Kielâpiervâltoimâ ij pyevti leđe ovtâskâs suálustâh, peic tot lahtoo táválávt viijđâsub kielâiäláskittem ubâlâšvuotân. Návt lii tábáhtum jyehi saajeest, kost kielâpiervâltoimâ lii lamaš puáđušlâš. Totkee Marja-Liisa Olthuis, ohtâ aanaarsámikielâ iäláskittem tehálumos ulmuin, iätá ete kielâpiervâl lii merhâšâm algâkeeki potkânâm kielâsiäiluttejei salvân uđđâsist ráhtimist.

Kielâ oppâm jotkum škoovlâst lii tehálâš, siämmást ko tot, ete meid perruin kevttiškyeteh eenâb ucceeblovokielâ. Taat váátá kyevtkielâlâšvuotân kyeskee tiäđu já párnáá kielâlii ovdánmân kyeskee tiäđu lasettem perruin, kiáh sättih huolâstuđ veikkâbâ tast, ete páárnáš siävut sárnumist kielâid teikâ, ete páárnáš ij äälgi sárnuđ kielâ veikâ ibbeerd tom. Vaanhimeh tarbâšeh meid lasetiäđu já savâstállâm tiileest, mast motomeh hylhieh teikâ eres piirâs jurdâččemvyehi kielâpiervâl teikâ ucceeblovokielâ kevttim kuáttá lii negatiivlâš. Maangah vaanhimeh smiettih meid koččâmuš ete kannat-uv pieijâđ párnáá kielâpiervâlân, jis sun ij kuulâ kielâ päihist teikâ, jis puáttee škovlâmáttáttâs lii eenâblovokielân.

27

Kielâpiervâl pargein váttoo motivaatio kielâ iäláskitmân já tiäđust-uv, jieijâs kielâ já kulttuur áárvust anneem. Pargein lii pyeri leđe kielâlâš tiäđušvuotâ, ete sij tiäđusteh sii kuás-uv kevttim kielâ já pishoh systemaatlávt já piärân addelhánnáá ucceeblovokielâst, veikâ eenâblovokielâ sárnum ličij ennuv älkkeb. Pargein lii pyeri meid leđe vuáđutiäđuš kyevtkielâlâšvuodâst, párnáá kielâ ovdánmist, kielâpiervâl prinsiiijn já kielâpiervâlân asáttum uulmijn. Lasseen kielâpiervâlpargeeh kolgâččii leđe utkááh já kreatiivliih ovdâmerkkân ucceeblovokielân já -kulttuurân vuáđuduvvee materiaali já sierâi hahâmist já jobâ toi jieš vaalmâštmist. Ovdâmerkkân sâmielâliih párnáikirjeh já párnái muusik láá fáállun ennuv ucceeb ko suomâ-, ruotâ- teikâ tárukielâliih.

Párnái passiivlii kielâtaáidu ovdánem čuosáttâhkielâst álgá tállân vuossâmuu kielâpiervâlpeeivi. Pärni álgá vuossâmužžân iberdiđ puoh enâmustáá kiärdum saaniid já kuodduustuvâid já olssis mielâsij aasij já tiiŋgâi noomâid. Muádi oho siste páárnáš ibbeerdškuát táválumosiid pákkumijd, avžuuttâsâid, kiöldimijd já koččâmušâid. Muádi mánuppaje keččin páárnáš ibbeerd tergâdumos siskâldâs tipšoo jyehipiäiválii sárnumist. Aanaarsâmi- já kärjilkielâsijd kielâpiervâlijd tutkâm Pasanen

lii huámmášâm, ete páárnáš sáttá lavtâsmiđ nanosávt eidu tipšoi sárnumân tienuuvt, ete eres ucceeblovokielâlij ulmui sárnum iberdem ij lah ain jiešalnees čielgâ.

Aktiivlii kielâtááidu ovdánem lii táválávt merhâšitteht hitásub ko passiivlii kielâtááidu ovdánem. Ohtâgâsliih iäruh párnái kooskâst sáttih leđe stuárráh. Motomeh párnááh siävvutteh kielâid sárnudijn aalgâ räajist ennuv, nubeh vuod sárnuškyetih oles celkkuid, mutâ maŋeláá. Táválávt párnááh kevtiškyetih viehâ jotelávt jiečánávt uápis kuodduustuvâid ovdâmerkkân tiervâtmân, iärutuervuodâid, kijttemân já kieldimân. Mutâ sáttih leđe meid párnááh, kiäh iä vuossâmui muádi ive ääigi sáárnu maiden ucceeblovokielân. *“Tondiet sehe tipšoin já vaanhimijn váttoo valjeest killeelvuotâ. Párnái kyevtkielâlâžžân šoddâm lii kuhes prooses, mast puátih táválávt meid arvâlâddee orostem já maŋasmoonâm pajeh.”*²²

28

Suomâst kielâpiervâltoimâ uárnejuvoo tääl puoh kuulmâ Suomâst sarnum sâmikielân. Vuossâmužžân kielâpiervâltoimâ aalgij **nuorttäsâmikielân** Čevetjäävrist ive 1993. Kielâpiervâl (*kiöllpie'ss*) lâi tuše ihepeeli kukkosâš keččâlem, mast kuittâg finnejii positiivlijd puátusijd, maainâst nuorttäsâmikielâ máttáatteijen toimâm Tiina Sanila-Aikio. Nuorttäsâmikielâ anno Suomâ sâmikielâin puoh uhkevuálâsumosin. Suomâst láá suullân 600 nuorttâlâžžâd, main stuorrâ uási ääsih eromâš nuorttâlâšlaavâst miäruštállum nuorttâlâškuávlust²³ Aanaar kieldâst Čevetjäävri, Njellim já Kidđajäävri siijdâin. Suomâ lasseen nuorttâliih ääsih Ruošâ já Taažâ peln. Nuorttâlijd asâiduttii Suomâbel nube maailmsuáđi maŋa. Suáđih juohhii uccâ nuorttâlâšsiärvâdud kuulmâ staatân já rikkuu siämmást ärbivuávilijd suhâ- já sijdâsiärvâdudâid, moi váldukiellân lâi vala nuorttäsâmikielâ.

Nuorttäsâmikielâ lii siäilum pyeremusávt Suomâst, kost kuittâg enâmus uásist ive 1970 maŋa šoddâm ulmuin vuossâmužžân oppâm eenikielâ lii suomâkielâ. 1990-lovo räajist láá kuittâg šoddâm motomeh nuorttäsâmikielâ-suomâkielâ kyevtkielâliih párnááh. *“Potkânem kielâ sirdâšuumist suhâpuolvâst nuubán lii tovâttâm tom, ete kielâ ij lah ovdánâm syemmili ohtsâškode stuorrâ nubástus mielâ luándulâš, tiervâs já ellee kiellân (‘natural, healthy and living language’) uáassin noonâ nuorttâlâi siärvâdud²⁴”,* čáálá Sanila-Aikio.

22 Pasanen 2012.

23 Laahâ 4.2.1995/253, 2 §.

24 Sanila-Aikio 2013, 1.

Nuorttäsämikielâ kielâpiervâl vuolgij joton Čevetjäävrist uđđâsist ive 1997 já toimâ jotkui ive 2001 räi. Mieldi lijjii eenikiellân nuorttäsämikielâ sárnoo já eenikiellân suomâkielâ sárnoo nuorttâlâšpárnááh sehe eenikiellân suomâkielâ sárnoo syemmilâšpárnááh. Sanila-Aikio maainâst ete sii kielâtáidû lâi, talle ko vuolgii škoovlân te ennuv pyereeb ko párnái, kiáh iä lam lamaš kielâpiervâlist. Čevetjäävri škoovlâst uási máttááttâsâst adelui nuorttäsämikielân. *“Máttááttâs puohtii algâttid aabâs eres tääsist ko ovdil, tondiet ko párnááh iberdii puoh, maid sijjân sarnuu.”*²⁵ Tain kielâpiervâlpárnáin ohtâ čodâlditij škovlâhistorjá vuossâmuu nuorttäsämikielâ eenikielâ pajuáppeeiskos kidđuv 2012. Mañeláá sij láá puáttám eenâb.

Kielâpiervâltoimâ potkânij ive 2001, tondiet ko Čevetjäävrist lijjii uccáá vuálá škovlâahasiih párnááh. Toimâ lii jotkum oppeet Avelist ive 2008 räajist já Čevetjäävrist ive 2010 räajist. Sanila-Aikio mield Avveel kielâpiervâlij lekkâm tábâhtui kielâ tááhust majemuu muddoost. Kielâpiervâl, mii tuáimá Avelist, lii tuáistáázân áinoo nuorttäsämikielâlâš piirâs párnáid, kiáh ääsih nuorttâlâškuávlû ulguubeln. Avveel kielâpiervâl tile lii härvinâš, tondiet ko ton pargein lii syergi škovliittâs já sij láá eenikielâliih. Avelist iä lah tuáistáázân pastem ornid nuorttäsämikielâlii škovlâmáttááttâs. Máttááttâs adeluvvoo eenikielâ já vieres kielâ oppâamnâsin vuáđumáttááttâsâst já luvâttuvâst. Máttáátteijee- já oppâmateriaalvânuvotâ kuáská Suomâ sämikielâin korrâsumosávt nuorttäsämikielân.

Anarâš siärvádâh lii šoddâm tobdosin muotâvierrâm náál ovdánâm kielâ iäláskitmist, mon tobdosumos häämi leš eidu anarâškielâ kielâpiervâl. Kielâpiervâltoimâ finniimist merhâšittee uási lâi ive 1986 vuáđudum Anarâškielâ seervist, mii vuáđudui peri ovdediđ anarâškielâ kevttim já sajaduv ohtsâškodeest. Anarâškielâ láá sárnum tuše Suomâbeln, Aanaarjäävri pirrâ, mii meerhâš tom, ete kielâsiärvádâh ij lah pastem anneeđ pyerrin ránnjáenâmijn tohhum säämi kielâpargo siämmáanáál ko tavesämikielâ, mon sárnuh kuulmâ staatâst.

Seervi vuáđudem merhâšij anarâškielâlii kielâkevttimpirrâs ráhtim, tondiet ko ton njuolgâdusâin meridii, ete seervi kielâ lii anarâškielâ já ton jesânin puohtii servâđ tuše ulmuuh, kiáh mattii anarâškielâ. Lii arvâlum, ete anarâškielâ sárnoo ulmuuh lijjii talle suullân 450 olmožid. 1940-lovvoost šoddâm anarâš perrui párnáin masa puoh oppii

²⁵ Siämmáš, 3.

vala sãmikielâ päikkikiellân, 1960-lovvoost šoddâm tuše motomeh. 1970-1990-lovoin šoddâm párnáin aktiivlâš kielâsárnon šoddii tuše muáddi. Talle ko kielâpiervâltoimâ aalgij ive 1997 vuálá 30-ihásiih ulmuuh, kiäh aktiivlávtt sarnuu anarâškielâ lijji nelji teikâ vittâ. Vuálá škovlâahasiih kielâ sárnooh iä lamaš ollágin. Suullân 30-50-ihásiih sárnooh lijji vala maangaloveh, mutâ kielâ kevttim lâi uáli rájášum, já suomâkielâst lâi puáttám enâmus sosiaallij viärmáduvâi kielâ. *“Anarâškielâst lâi muádi ihelovo siste šoddâm puárásij kielâ.”²⁶*

Anarâškielâ servi selvâttij kielâpiervâltoimâ máhđulâšvuodâid 1990-lovo aalgâ räajist, mutâ eskân talle ko Suomâ Kulttuuruttáráju miedettij 1,5 miljovn määrih (suullân 250.000 eurod) torjuu haahân, tom puohtii algâttid ive 1997. Toorjá tähidij kielâpiervâltoimâ viidâ ihán. Aanaar markkânân vuáduvai anarâškielâ kielâpiervâl já toos pálkkaáttii kyevti olespiäiválii pargee. Servi meridij väldid kielâpiervâlân vuosâsajasávt kulmâ ive tiävdám já tađe puárásub párnáid, kiäi vanhimijn aainâs nubbeest lijji anarâš suhâtuávváš. Olthuis paahud, ete kielâpiervâlpargo puátuseh lijji uáli positiivliih tállân vuossâmui viidâ ive ääigi: *“Kielâpiervâlist kuhháá orroo párnái anarâškielâ táidu lii eromâš, já tom puáhtá anneeđ eenikielânálásâžžân.”²⁷*

30

Vuáháduvah láá maajeeb iivij ääigi mottoom verd muttum. Kielâpiervâlpárnáin stuáráamus uási algâtteh tääl jo 1-ihásâžžân já valjimkriterijn tiäduvvan vanhimij čonâdâttâm kielâiäláskitmân já kielâlii torjuu kielâpiervâl ulguubeln. Pargei feerimij miel kielâoommâm tááhust lii tađe pyereeb, mađe ucebin páárnáš puátá kielâpiervâlân. Mieli láá tääl meid párnááh, kiäin ij lah anarâš tuávváš. Kielâpiervâl vanhimijehidijd tollii vistig suomâkielân, mutâ tääl toi-uv kielâ lii anarâškielâ. Párnái vaanhimeh láá nanosávt čonâdâttâm anarâškielâ iäláskitmân. Vuossâmuuh sist juttii Säämi máttááttâskuávdáa luuhâmpaje kukkosii anarâškielâ intensiivkuursâ kidđuv 1999. Maangâs láá haahâm aktiivlii kielâtááidu ton maŋa uárnejum škovliittâsâiguin (kj. lovoid 3.7.-3.9.).

Suomâ Kulttuuruttáráju miedettij Anarâškielâ siärván 2000-lovvoost vala kyevti jotkâišeruudâ, moi torvoost servi poostij huksiittid kielâpiervâlân jieijâs táálu já juátkid kielâpiervâltoimâ vala ihepele ääigi. Servi finnij torjuid vala priivaat siättusist, mutâ tooimâ jotkâ lâi

²⁶ Pasanen 2014, 294.

²⁷ Olthuis 2003, 571.

kiddâ ruttâdmist. Olthuis čáálá tast, ete maht kielâpiervâlist šoodâi leggistemsekkâ sierâ ministeriöi kooskâst: kielâpiervâl oroi kulluumin sosiaal- já tiervâsvuodâministeriö suárgán tondiet, ete tot tooimâi vuálá škovlâahasij tipšosaijeen. Nube tááhust tot oroi kulluumin máttááttâsministeriö haldáttâhsuárgán, tondiet ko koččâmušast lâi ovdâsaajeest kielâ oppâm. *“Loppâpuáđus ministeriörieggei maŋa lâi tot, ete laahâ ij tubdâm kielâpiervâl, já návt staatâ peeleeest onni, ete kielâpiervâltoimâ lii ríjjátatulâš toimâ, moos ij tarbâšâm miedettiđ staatâ ruttâdem.”*²⁸ Peivitiipšolaahâ²⁹ kenigitij kieldâid orniđ peivitiipšo párnáá eenikiellân orroo sâmikiellân. Kielâpiervâlpárnááh iä máttám kielâ talle ko pottii peivitiipšon, te taat kenigâsvuotâ ij kuoskâm sijján.

Anarâškielâ seervi paijeentoollâm kielâpiervâlâin siämmáá ive jotonvuálgám Avelist tuáimee anarâškielâ já Čevetjäävrist tuáimee nuorttäsâmikielâ kielâpiervâleh finnejii neelji ive ruttâdem sâmitige jodettem Sâmmilij kielâ- já kulttuursijdâ-haavâst, mon ruttâdii EU-ohjelmist. Talle ko Avveel já Čevetjäävri kielâpiervâlij tooimâ jooskâi EU-ruttâdem nuuhâm mielđ, Anarâškielâ seervi paijeentoollâm kielâpiervâl Anaar markkânist lâi mottoom ääigi áinoo tuáimee kielâpiervâl – já ton-uv puátteevuotâ lâi kiddâ ruttâdmist. *“Tot, maht kielân kiävá, čuávdoos staatâ budjetist”*³⁰, čaalij Olthuis ive 2003.

31

Sâmitigge ruttâdij iivj 2002-2008 kuulmâ kielâpiervâl tooimâ sâmikiellâlij sosiaal- já tiervâsvuodâpalvâlusâi orniimân staatâ budjetist finnim meriruođâin. Máttááttâs- já kulttuurministeriö lii tastoo miedettâm sâmitiigán ruttâdem kielâpiervâltoomân, mon tääsist lii kuittâg koolgâm taistâliđ jyehi ive³¹. Kielâpiervâlij tooimân tarbâšiččii pisovâš já tuárvi ruttâdem, mii meddâlistáčij tooimâ alne ain orroo

28 Olthuis siämmáš.

29 Laahâ 19.1.1973/36, sâmikiellân kyeskee nubástus 11.12.1981/875, 11 § 2 mom. Laahâ lii ive 2015 toohum nubástus maŋa Arâšoddâdemlaahâ (nubástus 8.5.2015/580).

30 Olthuis 2003, 573.

31 Paječalluuh Yle Säämi uddâsijn: Kansliijahoavddat geahččalit oazžut sâmegielat giellabesiide bistevaš ruhtadeami (23.6.2010); Nuortalaččat váillahit bissovaš ruhtadeami giella- ja kulturdoaimmaide (6.5.2011); Giellaángirdeaddji ja vanhemat fuolas giellabesiid ruhtadeamis (16.9.2013); Arhinmäki: Sâmi giellabesiide ruda tihppenváriin (23.9.2013); Sâpmelaččat leat dolkan heaibut giellabeasseruođain (8.8.2014); Maiddái OKM hálida seastit giellabesiin (8.8.2014); Sâmedikki sâgadoalli: Mánat eai leat speallânboalut (11.8.2014); Eahpesihkkaris ruhtadilli čuoheá giellabesiid doalliide ja mánáid vanhemiidda (19.8.2014). Uuccâmsäänih ‘giellabesiid ruhtadeapmi’ já ‘kieslipiesien rahoitus’ pyevtitteh luhâmettum mere fáádán kyeskee uddâsijd.

epivisesvuodâ³². Sämitigge lii viggâm vuáháduittiđ kielâpiervâlij tooimâ já pieijâđ joton uđđâ kielâpiervâlijd sâmikuávlv ulguubel kaavpugáid, kost párnái šoddâmmáhđulâšvuodah jieijâs kielân láá hiäjumuuh.

Ive 2016 tooimâst láá ohtsis 11 säämi kielâpiervâlâd, main kulmâ anarâškielâ, kyehti nuorttäsâmikielâ já kuttâ tavesâmikielâ kielâpiervâl. Anarâškielâ kielâpiervâlijn kyehti toimâv Aanaar markkânist, main nubbe lii uáivildum vuálá 3-ihásáid já nubbe stuáráábijd párnáid. Ohtâ anarâškielâ kielâpiervâl tuáimá Avelist. Nuorttäsâmikielâ kielâpiervâleh toimâv Avelist já Čevetjäävrist. Tavesâmikielâ kielâpiervâleh tuáimih Ucujuuvâst, Kärigâsnjaargâst, Suáđigil Vuáčust, Helsingist, Oulust já Ruávinjaargâst. Helsingist tuáimee kielâpiervâl algâttij tooimâs ive 2013 já tom paijeentuálá kaavpugsâmmilij servi City Sámit, mii lii finnim tooimâ várás sierâ torjuu máttááttâs- já kulttuurministeriöst. Kielâpiervâleh tuáimih tääl uáassin kieldâi arâšoddâdempargo. Kieldah finnejeh uási ruttâdmist sämitige peht. Anarâškielâ kielâpiervâlij paijeentuállen lii ain Anarâškielâ servi, mast kieldâ uástá anarâškielâlii peivitiþšo.

32

Puoh párnááh, kiáh láá lamaš anarâškielâlii kielâpiervâlist Aanaar markkânist, láá sirdâšum anarâškielâlii ovdâ- já vuáđumáttááttâsân, mii vuolgij joton Aanaar markkân škoovlâst čohčuv 2000. Anarâškielâlii máttááttâs adeluvvoo jo puoh vuáđumáttááttâs iheluokain. Anarâškielâlâš máttááttâs lii vuálgâm joton motomijn oppâamnâsijn meid Avveel vyeliškoovlâst čohčuv 2014. Anarâškielâ kielâpiervâlijn láá ive 2016 räi lamaš ohtsis jo paijeel 80 párnážid, nubenáál ettum kielâpiervâl lii šoddâdâm paijeel 80 uđđâ anarâškielâ sárnod.

Tavesâmikielâlâš kielâpiervâl, mii algâttij Suáđigil Vuáčust ive 2007, lii vaikuttâm páihálii škoovlâ máttááttâstilán. Vuáču škoovlâst lii ärbivuáválávt adelum tuše sâmikielâ viereskielâ máttááttâs. Sâmikielâlâš máttááttâs vuolgij joton ive 2007.

Nubbe sâmikuávlv ulguupiälâsâš kielâpiervâl algâttij tooimâs Oulust ive 2015 aalgâst. Tot tooimâi siämmáin tiilijn Snellman-Mäntylä peivikiäju tavesâmikielâlii peivikiäččuávhoin. Ruávinjaargâst tavesâmikielâlâš kielâpiervâl lekkui ive 2015 čohčuv. Sämitigge lii selvâttâm kielâpiervâl vuáđudemáhđulâšvuodâid meid eres kaavpugijn.

³² Oro, ete ruttâdem, mon čujotteh kielâpiervâltoimân, ličij stuárumin ive 2016 budjetist, mii ij lah kuittâg vala tuhhiittum Ovdâskoddeest talle ko taan raapoort kietâčaalâ lii valmâštuumin.

Luvvâ lase anarâš- já nuorttâlâškielâi tiileest já iäláskitmist, sämikielâ já sämikielâlii máttááttâs tiileest Suomâst sehe kielâpierváltoomâst já algâalgâlij kielâi iäláskitmist Uđđâ Seelandist já Havaijist:

- < <http://www.casle.fi/> >
- < <http://www.samimuseum.fi/anaras/> >
- < https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=e0YcIkUoEhc >
- < <https://www.youtube.com/watch?v=cGRHBlefnk> >
- < <http://www.saaminuett.fi/> >
- < <http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/> >
- < <http://www.oulu.fi/giellagas/> >
- < <http://www.sogsakk.fi/> >
- < <http://www.kotus.fi/> >
- < <http://www.samediggi.fi> > Toiminta > Koulutus
- < <http://www.kohanga.ac.nz/> >
- < <http://www.ahapunaleo.org/> >

3.5. Elgã/ Svahken Sijte – uđđâ suhâpuolvâ maadâsämikielâ sárnooh³³

Maadâsämikielâ sárnuh Taažâst já Ruotâst. Arvâleh, ete tast láá puohnâssân suullân 500-800 sárnod, kiäh ääsih vijđes kuávlust, mangii kukken nubijdis, maangâ eennâmkoddeest já kyevti staatâst. Jon Todal, kote tuáimá totkeeprofessorin Säämi ollâškoovlâst, árvuštâl, ete Taažâst láá suullân 300 olmožid, kiäin lii šiev maadâsämikielâ kielâtáidü. Ulmuuh, kiäh iberdeh kielâ, láá kuittâg eenâb. Tile lii Ruotâst suullân siämmáš. Maadâsämikielâ annoo ohtân uhkevuálásumos sämikiellân. Párnááh iä jur innig oopâ maadâsämikielâ päihistis já enâmustáa toh, kiäin lii njezbžilub kielâtáidü, láá ááhui já äjihij suhâpuolvâ.

³³ Todal 2006 já 2007; Fjellheim 2014.

Mädimus puásuituálukuávlust Taažâ Hedmarkist, Engerdal kieldâst orroo Elgâ kuávlus sämmiliih vaanhimeh já Elgâ škovlâ (*Elgâ oppvekstsenter*) tohii sämitiigán alguu maadâsämikielâ iäláskitem- já movtjiditemhaavâ jotonpiejâmist ive 2000. Elgâ puáhtá anneeđ ohtân uccâ maadâsämiliij čokkânmin. Sämitigge miedettij haahân ruudâid viidâ ive várás. Haahâ vuolgij joton ive 2001 já nuuvâi ive 2006.

Elgâ škoovlâst lâi jo kuhháa adelum maadâsämikielâ máttáattâs nubben kiellân, mutâ ton puátusijd iä lamaš tuđâviih. Škovlâkuávdáást toimii sehe peivikiäčču já vuáđuškovlâ, mon juttii sehe sämmiliih já taažâ uáppeeh. Sämiuáppeeh pottii puoh puásuituáluperruin. Elgâ puásuituálukuávlus, *Svahken Sijte*, lii Taažâ mädimus puásuituálukuávlus já tot lii Ruotâ räaji alda Femund-jäävri nuorttiibeln. Kuávlust ässee sämiperruuh identifisistojeh nanosávt maadâsämikielân. Elgâ haavâ totken tuárjum, čuávvum já dokumentistâm Jon Todal paahud kuittâg, ete peerusthánnáa noonâ kielân identifisistuumist párnái vanhimij suhâpuolvâst lâi kuittâg enâmustáa passiivlâš kielâtáidü ige maadâsämikielâ lamaš innig perrui argâpeeivi kielâ ko tuše harvii. Maadâsämikielâ lâi manggáid párnái áhhoid já äijiháid kielâ, mon sij lijji vuossâmužžân oppâm, mutâ sij iä lamaš kuáassin oppâm luuhâđ iäge čäällid jieijâs kielâ. Ááhui já äijihij suhâpuolvâ ij meiddei lamaš innig 1960- já 1970-lovain sirdám kielâ párnáidis. Motomeh párnái vaanhimeh lijji oppâm kielâ rävisolmožin.

34

Párnái vaanhimeh halijdii, ete párnááh puávtáččii šoddâđ maadâsämikielâ aktiivlâš kevttén já kyevtkielâlâžžân. Sehe Taažâabeln já Ruotâabeln lâi pahudum, ete párnááh iä finni aktiivlii kyevtkielâlâšvuodâ, jis uáppih maadâsämikielâ škoovlâst tuše oppâmnâsin muáddi okkotijme. Vanhimij táttu lâi, ete párnááh puávtáččii juksâđ arâšoddâdem já škoovlâ torjuin toimâlii, täsitiädulii kyevtkielâlâšvuodâ 10-ivvááš oppâkenigâšvuodâškoovlâ loopâ räi. Kyevtkielâlâšvuotân šoddâm miärášuvvii-uv haavâ ulmen talle ko tot aalgij. Ulmen lâi, ete párnááh puávtáččii arâšoddâdem maņa sirdâšud sämikielâlii máttáattâsân vuáđuškoovlâst.

Todal paahud, ete kyevtkielâlâšvuotân šoddâm ij lah kuáassin kuullum taažâ škoovlâ ärbivuávalijd ulmijd iäge škovláid lah tondiet čujottum sierânâs ruudâh noonâ kyevtkielâlâj máttáattâsmaalij nuávditmân. Tondiet sämitige čujottem toorjâ lâi iähtu haavâ olášuumân. Toorjâ tarbâšui sehe uđđâ pargei pálkkáátmân, laseškovliittâs orniimân já škoovlâ ulguubeln tábâhtuvvee aktiviteetij ruttâdmân. Sämitige ohtâ ulmen, ko miedettij

torjuu haahãn, lâi keččãliđ já rähtiđ máttãáttãmaaliđ, maid puávtãččii anneeđ ävkkĩn meid eres-uv peivikiãjuin, škoovlãin já eres-uv sãmikielãin.

Sehe Elgã škovlã já pãrnãi vaanhimeh čonãdãttii nanosãvt haahãn já haavã jođetteijen tooimãi Svahken Sijte kuãvlust puãttãm maadãsamikielãlãš Elin Fjellheim. Meid ááhuh já äijiheh čonãdãttii haahãn reesuursolmožin. Ááhuh já äijiheh puohtii haahãn merhãšittee kielãlii já kulttuurlii mättim, tondiet ko sii algãalgãlãš kielã lâi maadãsamikielã já puoh lijjii šoddãm puãsuisãmmilii kulttuurist. Taažã Kuovdãkiãinust orroo *Sãmi allaskuvla* faalãi haavã oles tooimã ááigãn äššitobdeeše. Meid Uppsala ollãopãttuv totkeeh Ruotãst já Oslo ollãopãttuv totkeeh Taažãst adelii haahãn äššitobdeeše koskãttuvãi, ei. konsultistmãin kyevtkielãlãšvuotãn já kielãlãvgummãttãáttãsãn lohtãseijee aãšijn.

Haahã vuolgij joton peivikiãjust, kost pãrnãáh oppii sãmikielã vistig kulãmãin já maajeb muddoost kevttimãin kielã aktiivlãvt. Malli vuãđdui kommunikatiivlii kielã oppãm vuãhãdãhãn, mon lãã kiãvtãm maãngãin kielãlãvgummãttãáttãs haavãin pirrã maailm, main viggojeh kyevtkielãlãšvuotãn. Todal paahud, ete peivikiãjust kevttum kielãoppãmvuãhãdãh sulãstit enãmustãã Uđđã Seeland (*Aotearoa*) maorij algãaalgãst hutkãm kielãpiervãlvuãhãduv (*Kõhanga Reo*). Svahken Sijte puovtij-uv anneeđ ävkkĩn aalmugijkoskãsii viãrmãduv, mon sãmiornijdumeh lijjii ráhtãm jo kuhhãã. Vaanhimeh tubdii sehe Kõhanga Reo-jurduu ete Walesist olãšuttum kielãpolitiik jo kuhhãã ovdil Elgã haavã älgim.

Elgã škoovlãst viggii rähtiđ pirrãs, kost pãrnãáh opãččii kevttid maadãsamikielã nuuvt ennuv ko máhđulãš peivikiãju rããjjist. Vuossãmuš hããstus lâi kavnãđ maadãsamikielãliđ pãrgeid, kiãh sãrnuččii pãrnãid sãmikielã jyehi tove. Haavãst kolgii toohãđ valjiimijđ, moh lijjii uãppãseh maãngãin eres-uv kuãvluin vãstideijee tiilijn. Kolgii-uv ávus orroo paargon valjiđ formaallãvt tohãlii ulmuu vãi formaallãvt epitohãlii ulmuu, kiãst lii šiev maadãsamikielã tãiđu? Vuosãsaje adelui jyehi tiileest ulmuid, kiãin lâi šiev kielãtãiđu já jis eenikielãlãš sãrnoo ij lamaš finniimist, te paargon väljejui olmooš, kiãst lâi šiev nube kielã tãiđu.

Nubbe iãhtu, mii asãttui haahãn, lâi tot, ete tooimãst koolgãi leđe čielgã sãmmilãš proofiil. Elgãst sãmmilãš proofiil uãivildij puãsituãlukulttuur, toos lohtãseijee ärbivuãvãlij pãrgoi já iveaãigij miãldãsij pãrgoi vãldim miãldi tooimãn.

Toomân asâttum kielâlâš ulme, kevttiđ maadâsämikielâ puoh tooimâst já jyehi tove, čaittâšui vaigâdin, mutâ šoodâi älkkeebin ko toimâ ovdâni. Sämikielâ ij lamaš máhđulâš kevttiđ jyehi saajeest, jyehi tove ige puoh škovlâkuávdáá pargeiguin. Tondiet haavâst miärâšuvvii motomijd domenijd, kielâkevttimkuávluid teikâ -tiilijd, main systemaatlávt kevttii tuše sämikielâ. Oovtâ viste škoovlâst nobdii maadâsämikielâ visten. Visteest uázui sárnuđ tuše maadâsämikielâ. Koskokkopeevijđ viettejii aldasii tuoddârist, kost sajosiin lâi ärbivuáválâš lavņekuáti. Koskohoi sarnuu tuše sämikielâ. Lasseen sämikielâliih tilâlâšvuodâh lijjii puurâdmeh já sierâlágán sâmmiliih tábâhtusah já kolliistâlmeh. Haavâst porgii meid ulmuuh, kiäh sarnuu párnáid sämikielâ ubâ ääigi tilâlâšvuodâst já saajeest peerusthánnáá.

Haavâst rahtii meid máhđulâšvuodâ lasettiđ peivikiäju, škoovlâ já vanhimij mättim kyevtkielâlâšvuotân šoddâmist, metodologisijn koččâmušâin já strategiain, main puohtii nanodiđ uccâ ucceeblovosajattuvâst orroo kielâ kevttim. Pargeeh uásálistii seminaarijd já uápâsmuvvii eres peivikiäjoid já škovláid, main kevttii ucceeblovokielâid. Vanhimáid uárnejuvvovjii kielâkursah, vâi sij puávtáččii čuávvuđ já tuárjuđ párnáidis kyevtkielâlâšvuotân šoddâm. Maanğah vaanhimeh algii iälâskittiđ jieijâs kielâtááidü aktiivlâvt. Todal paahud kuittâg, ete iänááš párnááh sarnuu haavâ loppâmuddoost maadâsämikielâ čielgâsávt pyerebeht ko sii vaanhimeh.

Párnái kielâtááidü ovdânem árvuštállui haavâst merikoskâsávt. Árvuštállâm toovâi vaigâdin aalgâst tot, ete ij lamaš máhđulâš tiettiđ maggaar kielâlâi mättim párnáin puohtii vyerdiđ. Maadâsämikielâ várás ij lamaš maggaargin kielâiskosijđ. Haavâst rahtii jieijâs luámáttuv kielâlii aicâdem várás já kielâtááidü čuávumân finnejii systemaatlâšvuodâ. Pargeeh čaalij pajas merikoskâsávt kielâlij tááidui ovdânem. Aalgâst čalluuh vuáđuduvvii aaicâdmân. Talle ko párnááh šoddii, rahtii sánádâhân lohtâseijee muuštõnčälimijd párnáiguin tohhum savâstâlmij vuáđuld. Haavâ majemuu ive párnái sárnum paddii kyevti sierâlágán tilâlâšvuodâst. Paddiimeh láá tastoo čallum tekstân já analysistum.

Haavâ loppâraportist pahudeh, ete párnái kielâtááidust láá ohtâgâsliih iäruh, moh šaddeh iänááš sii ahejuáhâsmist. Talle ko haahâ nuuvâi, párnááh iberdii táválâi maadâsämikielâ sárnum. Sij iä poollâm västidiđ sämikielân, jis sist kojjädi sämikielân. Sij postii meid pajjeentoollâđ maadâsämikielâlii savâstállâm. Párnááh sarnuu maadâsämikielâ tiätu rävisulmuiguin. Párnái koskânâs vuáruvaikuttâs kiellân lâi kuittâg tárukielâ. Párnááh meid haldâšii maadâsämikielâ nominij já

pronominij kevttim já mattii viehã pyereest sujãttid veerbãid. Todal paahud loppãraportist, ete pãrnãáh pasteh kevttid maadãsamikielã kommunikaatio kiellãn, veikã sij ain sarnuu oovtkiãrdãnis kielã. Pãrnãi jurduuh maadãsamikielã kuãttã lijjii positiivliih iãge sij annaam kielã sãrnum mahten vaigãdin.

Vuãđu kyevtkielãlãšvuotãn lâi rahtum, mutã haahã piištij tuše vittã ive. Pãrnãáh, kiãh lijjii mielidi peivikiãju maadãsamikielãlii haavãst, lãã finnim škoovlãst maadãsamikielãlii mãttããttãs maangãin oppãamnãsijn. Sãmikielãlãš mãttããttãs juãtkoo peerusthãnnãã tast, ete Elgã škoovlã lopãttii čohčuv 2012 já Svahken Sijte pãrnãáh sirdãšuvvii jotteed škoovlã Engerdalãn. Sãmikielã kevttimãn lohtãseijee eromãš domenijd paijeentuãlih meid uđđã škoovlãst. Ovdãmerkkãn purãdem ohtãvuodãst Elgã pãrnãáh já nuorah purãdeh oovtãst já purãdem kiellãn lii maadãsamikielã.

Kuhheeb áigãduv mittomeeri kolgãččij Todal mielãst lede tot, ete pãrnãáh, talle ko peesih oppãkenigãsvuodãškoovlãst, pastaččii oovdãnpyehtid jieijãs siãmmãã pyereest maadãsamikielãn já tárukielãn. Mãhđulãšvuotã nuãvdittid noonã kyevtkielãlii mãttããttãs maali lii kuittãg kiddã laseruttãdmist já tienuuvt poolitlijn miãrãdãstahhein. *“Lii Taažã haldãttãs kenigãsvuotã olãšuttid politiik, mii tuurvãst maadãsamikielã siãilum aktiivlãš kiellãn puãtteevuodãst.”³⁴*

37

Luvvã lase maadãsamikielã tiileest já kielã iãlãskitmist:

- < <http://skuvla.info/skolehist/elga-n.htm> >
- < <http://saemiensijte.no/> >
- < <http://sametinget.se/1084> >
- < <http://www.samer.se/1189> >
- < <http://modersmal.skolverket.se/samiska/> >
- < http://www.hint.no/studietilbud/studier_i_soersamisk_spraak_og_kultur >
- < <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/nyheter-2014/2014-03-13-minoritetslagen-raddade-sydsamiskan.html> >
- < <http://www.valentin.uu.se/?tarContentId=302418&rssTarget=189072&rssTitle=&newsDetailSiteNodeId=61774&newsListSiteNodeId=52560&showLeadIn=true> > .

34 Todal 2006, 157.

3.6. Saemesth Dle! Maadäsämikielâ kielâlvvgumleeirâin³⁵

Maadäsämikielâlâš máttááttâs lii uccáá já kielâ oopah škoovlâst ienááš vuossâmmu já nube kielâ oppâamnâsin muáddi okkotijme. Maadäsämikielâ lii vuossâmužžân oppum eenikielâ sajattuvâst tuše motomijn párnáin já nuorâin. Luuhâmive 2010-2011 Taažâ vuáđuškoovlâst 19 uápped finnie maadäsämikielâ máttááttâs. 72 uápped finnie maadäsämikielâ máttááttâs oppâamnâsin.³⁶ Ruotâst ij lah finnimnâál tárhis lovottuvâid, mutâ uáppeemeeri lii oskottetteht suullân siämmâš ko Taažâst. Maadäsämikielâ kuávlust lává kyehti eromâš sämiškoovlâ, nubbe Tärnabyst Ruotâst já nubbe Hattfjellalist (Árborde) Taažâst³⁷.

38

Tärnaby sämiškoovlâst kuhháá porgâm Sigríd Stångberg lâi ohtâ maadäsämikielâ máttáátteijein, kiáh riemmii ráhtiđ uđđâlágán oppâmmáhđulâšvuodâid maadäsämikielâlijn nuorâin. Vâldikodálij njuolgâdusâi mielđ sämiškovlâ västidij tast, ete uáppeeh máttih kuodâ vuossâmmu škovlâive maŋa sárnuđ, luuhâđ já čäällid sämikielâ. Stångberg oonij sämiškoovlâi kielâ máttááttâsân asâttum uulmijđ vaigâdin juksâđ tiileest, mast lijiii vänivuodah sehe máttáátteijein, oppâmateriaalijn ete kielâkevttimáhđulâšvuodâin. Luánduliih kielâpirrâseh iä jur lamaš škoovlâ ulguubeln já stuorrâ uási rävisulmui aheluokkaast iä innig sárnum algâalgâlii kielâs. Tarbâšii pehtilub kielâoppâmvuáhâduvâid já siämmâst vuáhâduvâid, moh movtjiditáččii nuorâid maadäsämikielâ oppâmân.

Ruotâ sämiškoovlâi haldâttâs, *SamS*, piejâi joton luuhâmive 2008-2009 aalgâst kuulmâivvááš maadäsämikielâ kielâlvvgumhaavâ *Saemest Dle!* (Sáámâst tääl!). Haavâ pieijii joton oovtâstpargoost Taažâ Nordland läänihaldâttâssáin (*Nordland fylke*). Haahân finnejii ruttâdem EU-ohjelm Interreg IV A Nord peht já tot olášuttui nuuvt, ete uárnejii Ruotâ já Taažâ 11-14-ihásâid nuorâid, kiáh oppii vuáđuškoovlâst maadäsämikielâ, ohtsis kuttâ kielâlvvgumleeirâ, kyehti jieškote-uv hahâive. Leeirâid

³⁵ Labba 10.11.2010; Kuoljok 9.12.2010; SamS 2012; Fjellgren & Huss 2013; SR Sameradion 26.11.2013.

³⁶ Sámi allaskuvla 2011, 26-27.

³⁷ Hattfjellist sämiškovlâ lii toimâm sämikielâi káidusmáttááttâs já kielâlvvgumleeirâid uárnejijee kuávdâžin. Káidusmáttááttâs vuáđuđuvâ máttááttâsleahân, mii taha máhđulâžžân muulsâiävtulijđ máttááttâsvuovijđ, jis aldamáttááttâs ornim ij lah máhđulâš. Škoovlâ puátteevuotâ lii kuittâg epivises, tastko Taažâ staatâpeevih meriidii lopâttid škoovlâ ive 2015 loopâst, <<http://www.nrk.no>>(9.12.2015).

uárnejii vuáruuvâi Ruotâ- já Taažâbeln. SamS lâi ráhtádâttâm suullân 20 uáppee várás, mutâ jo uásálistemmoovtâ olâttij uárnejejeid. Leiráid uásálistii ohtsis 40 nuorâd, kiäh pottii uáli vijđes kuávlust.

Kielâlâvgumleeirah pištii oho ain häävild. Leeirâi ohjelmijd huksejii sâmikulttuur já ärbivuovij pirrâ. Teeman lijjii sâmimuusik jieškote-uv häämih, säämi kirjâlâšvuotâ, kietâtyejiärbivyehi, puásuituálu, kyelipivdo, sâmmilij historjá já luându tubdâm. Leeirâin meid valastâllii já mälistii. Prinsiipin lâi, ete puoh tooimâ kiellân lâi maadäsämikielâ, mon kevttii sehe nuorah, ete kielâlâvgum stivrejeijen toimâm käävci máttááttejed. Jyehi leeirâst uápásmuvvii meid páihálli maadäsâmmilii kulttuurân já páihálijd kielâmätteid. Snâsast leirâliih finnejii jieijâskielâlii uápástemriggee kuávlun. Tärnabyst sij uápásmuvvii sâmmilâš tuáijaráid, kiäh mainâstii elimistis já tuojijnis škovlâláid. Idrest leirâliih ožžuu kuullâđ páihálli mainâsteijeemiäštár mainâsijd jieijâs kielân.

Patricia Fjellgren já Leena Huss mielâst raajijd rastâldittâm kielâpargo merhâšij uđđâ kuávluväldidem. Sâmikielâlâš pirrâs, uđđâ kielâaareen, šoddâm lâi merhâšittee feerim puohháid, tondiet ko máhđulâšvuodah maadäsämikielâ kevttimân láá uáli rájâliih. Uáppeid lâi suotâs feerim leđe mielidi stuorrâ siämmáahasij maadäsämikielâlii juávhust. Ennuv táválub lii tot, ete maadäsämikielâ (tego maangâ eres-uv sâmikielâ) uáppee lii jo-uv ohtuu teikâ uáli uccâ juávhust máttáátteijeinis.

39

Sehe škovlâliih, máttáátteijeeh, já leeirân uásálistum astoäáigi stivrejejeeh ovdedii sii mättim. Uáppeeh lijjii tiätuängireh oppâđ kielâ já uđđâ saanijd. Meid tagareh uáppeeh, kiäh iä ovdil lamaš sárnum sâmikielâ algii aktiivlâvt kevttiđ kielâ já kojâidiđ saanijd máttááttejein já tagarijn uáppein, kiäin lâi pyereeb kielâtáidu.

Oppâm kielâlâvgumist lâi kommunikatiivlâš, mii merhâšij tom, ete kielâ oppii enâmustáá nuuvt, ete kuldâlii, sarnuu, savâstâllii já kevttii kielâ porgâm ohtâvuodâst. Kielâ oppii eenâb omâmáin ko nuuvt, ete oppii kiirijn teikâ hárjuttâllii kielâoppânjuolgâdusâid, veikâ oppâtiijmijd-uv tollii. Nuorah finnejii uđđâ ustevijd oles maadäsâmmilii kuávlust já sii sâmmilâš identiteet já siämmást motivaatio kielâ oppâmân nanosmii. Máttááttejee juurdâpuáđus haavâ nuuhâm maŋa: *“Kielâlâvgum oovtâst formaallii máttááttâssáin joođeet mittomiärán – toimâlii kyevtkielâlâšvuotân. Taat lii mii feerim, mutâ koskâldutmeh já puudah hitodeh moolân peessâm!*³⁸”

38 Sigrid Stångberg 16.6.2014: < <https://www.youtube.com/user/Sameskolstyrelsen> >.

SamS lii meridâm juátkid kielâlvágumleeirâi ornim merikoskâsávť kuulmâ ive ääigi já lii vijđedâm tooimâ kuoskâđ puoh kuulmâ škoovlâst máttááttum sâmi Kielân. Ive 2014 tavesâmi Kielâ kielâlvágumleeirâ uárnejii Kiärun Nikkaluoktast, juulevsâmi Kielâ kielâlvágumleeirâ Juhâmohheest já maadâsâmi Kielâleeirâ Tärnabyst. Leirâid uásálistii puoh Ruotâ viidâ sâmiškoovlâ 5. luokai uáppeeh já kieldâlijn škoovlâin 5. luokai uáppeeh, kiäh finnejeh uáhtejum sâmi máttááttâs. Uáhtejum sâmi máttááttâs lii uási sâmiškoovlâi tooimâst. Tot uáivild sâmi Kielâ já sâmi kulttuur máttááttâs ohtim kieldâlij vuáđuškoovlâi máttááttâsân. SamS taha jyehi ive kieldâiguin sopâmušâid uáhtejum sâmi máttááttâs orniimist. Tot finnee tooimân staatâtorjuu.

Luvvâ lase kielâlvágumleeirâin já Ruotâ sâmiškoovlâi tooimâst:

- < <http://www.sameskolstyrelsen.se> >
- < <https://www.youtube.com/user/Sameskolstyrelsen> >.

40

3.7. Anarâš Kielâ tievâsmitemškovliittâs – uđđâ pargoahasij kielâsuhâpuolvâ šadda³⁹

A narâš Kielâ kielâpiervâltoimâ vuolgij joton ive 1997 já anarâš Kielâ lâš škovlâmáttááttâs čohčuv 2000. Kuohtuuh merhâšii ennuv anarâš Kielâ kevttimân já Kielâ elimân, mutâ toh iä vala tähidâm Kielâ iälâskitem jotkum iäge Kielâ siäilum já ovdánem puáttee iheluvijn. Kielâpiervâlpárnáin já anarâš Kielâlii škoovlâ jottáám párnáin iä lamaš jur eres jieijâs Kielâ kevttimmáhđulâšvuodah ko kielâpiervâl, škovlâ já motomijn tábâhtusâin jieijâs päikki. *“Párnááh tarbâšii Kielâ n̄jyebžilávt sárnoo máttáátteijeid, kielâpiervâlmáttáátteijeid, oppâmateriaal rähteid, mediasyergi mätteid, astoääigi tooimâ jođetteijeid jna.”*⁴⁰ Pollii, ete párnái já nuorâi anarâš Kielâ muttoo passiivlâš kielâtáidun muádi ivveest, jis škovlâmáttááttâs ij pastaččii juátkid aaleeb iheluokkaid, jis anarâš Kielâlij párnái meeri pásáččij uáli uccen já jis Kielâ kevttim ij juvsáččii uđđâ almoli eellim kuávluid.

³⁹ Pasanen 2010 já 2014; Olthuis 2003, 2008 já 2011; Olthuis et al. 2013; Moilanen 2014.

⁴⁰ Pasanen 2014, 300.

Kielâpiervâlij meeri lasettem ličij lasettâm anarâškielâlij párnai mere. Anarâškielâlii máttááttâs lasettem ličij visâsmittmâm kielâ ovdánem jotkum vuossâmui škovlâiivij maŋa. Kuohtui olášuttem estii kuittag tot, ete iä lamaš anarâškielâliih arâšoddâdem pargeeh iäge máttáátteijeeh. Säämi máttááttâskuávdáš, Laapi kesiollâopâttâh já *Anarâškielâ servi* uárnejii 1980- já 1990-lovoim rävisulmuid čuosâttum kielâ algâkuursâid sehe luuhâm- já čäällimkuursâid sijnân, kiäh sarnuu anarâškielâ eenikiellân. Maangah kurssâvuáváámeh nuhii máttáátteijeevânuotân.

Rävisulmuid čuosâttum anarâškielâ intensiivlâš tievâsmittemškovliittâs finnij aalgâs anarâš siärvâduv ohtsii huolâst já haalust čonâdâttâđ kielâ iälâskitmân. Tuodâlâš moottorin taan paargon poodij sämmilij máttááttâshistorjá vuossâmuš anarâškielâst nágáttállâm Marja-Liisa Olthuis⁴¹. Sun vuáđudij Anarâškielâ seervi ohtâvuotân tutkâmjuávhu, mii riemâi suunnâttállâđ rävisulmuid čuosâttum škovliittâs siskâldâsâid já vuáhâduvâid, valmâštiđ škovliittâs oppâmateriaal, rekrytistiđ škovliittâsân sehe uáppeid já máttáátteijeid já haahâđ ruttâdem škovliittâs várás. Ohtâ tehâlijn koččâmušâin lâi tot, ete kiäh lijjii toh kielâ iälâskitmân čonâdâttee rävisulmuuh, kiäid kolgâččii finniđ škovliittâsân?

41

Olthuis maainâst pargo algâmudoin ive 2013 Suvi Kiveläin já Tove Skutnabb-Kangasijn almostittem kirjeest, moos iivij 2009-2010 olášum škovliittâshaavâ tuávvááh já olášume láá dokumentistum. *“Time was a crucial factor in extending the language community; the enlargement had to happen rapidly before the immersed children began to lose their language skills.”*⁴² Olthuis pahudij, ete ij lamaš asto vyerdiđ anarâškielâlij máttáátteijei valmâštum ollâopâttuvâst távâlii kiäinu mielđ adai vuolgâttid nuorâid máttáátteijeeškovliittâsân já vyerdiđ sii valmâštume. Oulu ollâopâttâhân lâi rahtum ive 2001 rääjist máhđulâšvuotâ čodâldittiđ vuáđu- já amnâsuápuid anarâškielâst, mutâ uđđâ máttáátteijeeh iä lamaš valmâštum. Tondiet ko jo kyehti suhâpuolvâ lijjii monâttâm kielâ, iä 18-25-ihásiih anarâškielâ sárnooh jur lamaš. *“Further, this young generation had the whole world open to them in terms of choosing their future professions, so it was not realistic to hope that this handful of individuals would all want to become school teachers or kindergarten teachers, which was precisely what the AS language programme required.”*⁴³

41 Olthuis nágáttâlâi Oulu ollâopâttuvâst anarâškielâ šlajânuomâin ive 2007.

42 Olthuis et al. 2013, 8 (lovnim Olthuis teevstâst).

43 Siämmâš, 9.

Škovliittâshaavâ jotonvyelgimân moonâi ohtsis kulmâ ive tast ko juurdâ haavâst lâi šoddâm. Ovdil tuođalii haavâ jotonvyelgim Olthuis ornij anarâškielâ kielâiälâskittemkuursâ viermist. Kuursân uásálistii maangah kielâ totkeeh, main motomeh toimii čohčuv 2009 jotonvuálgám škovliittâs máttáátteijen. Tutkâmjuávkku, mii suunnâttâlâi škovliittâs já moos kullii Olthuis lasseen Annika Pasanen já Irmeli Moilanen, asâttij škovliittâsân pesâmân korrâ kriterijd. Ulmen lâi finniđ intensiivškovliittâs peht oovtâ luuhâmive ääigi ij-eenikielâlijn sárnoin uđđâ kielâ sirdeid. Škovliittâs čuosâttui ollâškuávlejum rävisulmuid, kiäh puávtáččii sirded kielâ ovdâskulij pargostis. Uáppee koolgâi jo ovdiišt máttiđ vieres kielâid já leđe čonâdâttâm kuávlun, mielâstis meid anarâškielâ kielâsiärvádâhân. Lasseen uáppee koolgâi leđe tuárvi puáris, vâi kielâtaáidu finniiččii ámáttist kiävtun tállân, mutâ nube tááhust tuárvi nuorâ, vâi sust liččii vala pargoiveh oovdâst ovdil iäláttâhave. Uáppeevaljiimâid uásálistij meid psykolog, kiän vievâst visásmittii occei motivaatio kielâ oppâmân já ton pyerrin porgâmân.

42

Škovliimân väljejii ohtsis 17 rävisolmoosuápped, moi juávhust lijji ei. máttáátteijeeh, arâšoddâdem pargeeh, toimâtteijeeh, pappâ já eres suorgij áámmátulmuuh. Suullân peeli uáppein lijji suhâtuávváá peelest anarâšah, peeli syemmiliih. Pasanen ana taam ij-anarâššaddaaš ulmui ohtim kielâsiärvádâhân ohtân anarâškielâ iälâskem sierânâsjiešvyehin já nanodâhhân⁴⁴. Anarâšah láá tuáivuttâm tiervâpuáttim juáházân, kote lii halijdâm oppâđ anarâškielâ já oppâđ tubdâđ anarâš kulttuur.

Škovliittâs kukkodâhhân miäruštállii oovtâ luuhâmive, tondiet ko uáppeeh finnejii vissásávt virgerijjâvuodâ sii tuođâlijn pargoin oovtâ ihán. Anarâškielâ seervi tutkâmjuávkku västidij haavâ ekonomâlii já toimâlii koordinistmist sehe máttááttâs keevâtljijn orniimijn siämmást ko tot rekrytistij uáppeid já kielâmáttáátteijeid. Oulu ollâopâttuv Giellagas-instituut toovâi uáppeevaljiimijd, ornij máttááttâs já västidij tienuuvt máttááttâs siskáldâsâin. Teoriamáttááttâs uásih uárnejuvojii ubâ ääigi siämmáá Säämi máttááttâskuávdáá (SOGSAKK) tiileest Anaarjävri riddoost.

Haavâ škovlimohjelm suunnâttállii huolâlavt, nuuvt ete heiviittii eres kuávluin maailmist rahtum kielâ iälâskittem já oppâm vuáhâduvâid. Tágáreh lijji ei. Kaliforniast kevttum kielâmiäštár-uáppee-ohjelm (*Master-Apprentice programme*), tievâslâš kielâlâvgum (*total immersion*), uásálâš kielâlâvgum já kyevtkielâlâš máttááttâs (*partial immersion and*

bilingual education), siärvádâhvuálgusiih ohjelmeh (*community-based programmes*) já malli kielâ dokumentistmân (*a language documentation model*). Škovliittâsohjelm ulmen miärášuvvii páihálii kielâ máttááttem nubben kiellân sierâ suorgij áammátulmuid tienuuvt, ete sij pastaččii škovlim maŋa kevttiđ anarâškielâ pargostis já sirded tom ain uđđâ sárnoid (*L2 speaking professionals as language transmitters*). Tondiet ko škovliittâsân valdum áammátulmuuh šodâččii tarbâšid pargostis ienááš kommunikatiivlii kielâtááiđu, koolgâi kommunikatiivlijn máttááttâsvuáháduvâin leđe merhâsittee rooli máttááttâsât.⁴⁵

Máttááttâs vijđodâhhân šoodâi ohtsis 64 uáppučyegisid já uáppeeh lijjii virgálávt Oulu ollâopâttuv uáppeeh. Uápui siskáldâsâin ovtâstittii ollâopâttuv amnâsuápui räi kullum teoreetlijd uápuid já siärvádâhvuálgusijd toimâlijd oosijd. Škovliittâsohjelmist šoodâi tienuuvt anarâškielâ eromâš tilân rahtum akateemlii kielâ máttááttâs (tegu kielâoppâ, čäällim, jienâdâhoppâ, jurgâlem, sänirâhtim, kielâvuávám já anarâškielâ kuávlukielah) sehe siärvádâhvuálgusij, kommunikatiivisij já jiečânâs uápui ubâlâšvuotâ. Jiečânâs uápuin valmâštuvvii ei. kirholij teevstâi já saalmâi sehe arâšoddâdmân lohtâseijee teevstâi jurgâlusah, uđđâ oppâmateriaaleh, artikkáleh anarâškielâlii loostân (Anarâš-lostâ), syemmilij lavlui jurgâlusah já uánihisfiilmah. Škovliittâs akateemlij uápui váldumáttáatteijen tooimâi Petter Morottaja, kote lii ohtâ 1980-lovvoost šoddâm anarâš eenikielâ neelji sárnost.

Toimâliih uásih šoddii kielâmiäštárhárjuttâlmist (kj. čuávuvâš lovo), kulttuurkursâin já kielâhárjuttâlmist anarâškielâlijn pargosoojijn. Pargosajehárjuttállâm ulmen lâi jieškote-uv uáppee jieijâs suárgán lohtâseijee áammátkielâ já sánâduv oppâm. Kulttuuruápui peht uáppeeh uápásmuvvii ei. anarâš kielâsiärvâduv jesânâid, kyelipiivdon, puásuituálun, ärbivyehipurramušâid, kietâtuojijd, median, Anarâškielâ seervi tooimân sehe anarâšâi já sii kielâ historján já táálâš tilân. Argâtoomâi paaldâst (el. kyelipivdo Aanaarjäävrist já tuoijum keevâtlii elimist) tábâhtum hárjuttállâmpajeh puohtii oppâmân eellimaldavuodâ já jienŋâlisvuodâ já lijjii siämmást čujottem anarâš siärvâduv vijđes čonâdâtmist já torjust haahân. Kulttuurkursâid ornij Säämi máttááttâskuávdâš. Oppâmist heiviittii kielâlâvgumvuáháduv tienuuvt, ete suullân kyevti mánuppaje keččin škovliittâs älgimist sehe luokkavisteest ete hárjuttállâmpoojijn sarnuu tuše anarâškielâ. Máttááttâs olâšuttui ollásávt aldamáttááttâsân.

⁴⁵ Olthuis maainâš (2013, 35-36) škovlimohjelm ráhtim tehálmus kâlden čuávvoov teevstah, moh láá mainâšum taan raapoort kâldeeluáttâlmist: Baker 2006, Grenoble & Whaley 2006 já Hinton 2002.

Ive pišttee škovliittâs maŋa anarâš siärvádâh finnij 17 uđđâ aktiivlâš kielâsárnod já kielâ sirded. Maangâs láá kojádâm, ete maht tot lii máhđulâš. Uđđâ kielâ oppâm oovtâ ive ääigi váátá rävisulmust noonâ motivaatio já čonâđattâm. Moilanen sierriistâl vittâ tahhee, moh čielgih haavâ puáđuslâšvuodâ⁴⁶:

- 1) Uáppein lâi tuárvi äigi valmâštállâđ škovliittâsân. Juáhâš kiergânij kiedâvuššâđ mielâstis koskâvuodâs já ulmijdis anarâškielân já tom, ete maggaar kielâ kevttee já kielâ sirdee sust šadda;
- 2) Oppâm áigásâš ekonomâlâš toorjâ toovâi máhđulâžžân vuájuđ kielâ oppâmân. Uáppeeh ožžuu tiettiđ jo ive ovdil škovliittâs älgim, ete sij láá šoddâm väljejuđ, te äigi pargoi, jieijâs ruttâtuálu já peerâašij vuávámân lâi tuárvi. Škovliittâs uárnejejee išedij ruđâlâš piergim ornimist já karttij jyehti uáppee lahâaasâtlii ruđálii torjuu máhđulâšvuodâid. Lasseen haahân finnejii Suomâ Kulttuuruttarááju išeruodâ, main ruđálii piergim puohtii vala visásmittiđ;
- 3) Máttááttejeeh lijjii áammáttáiduliih já uáppuohjelm lâi spesifisâš. Máttááttejein lijjii naavcah vuáruvaikuttâsvuotân já sij postii mutteđ máttááttâs toimâvuovijd já vuáhâduvâid tađe mielđ ko tárbu iidij;
- 4) Uáppein lâi koskânis šiev juávkkuvuoijâ já sii koskânâs vuáruvaikuttâs tooimâi njebžilávt. Taas vaikuttii meid uápui aalgâst uárnejum juávthuráhtimpeivi, mon jođettij psykolog, já oppâmive mielđi uárnejum macâttâssavâstâlmeh;
- 5) Uáppejuávkku oinui já kullui ive ääigi Anarist já anarâškielâ kielâsiärvâduvâst já sijjân šoodâi tobdo tast ete sii merhâseh, ete sij láá uási anarâškielâ iäláskitem viijđâsub prosessist.

Miänástusmainâs šoddâmân vaikuttij vissásávt meid tot, ete škovliittâs vuávâjii huolâlávt, puorijn aigijn já vuávámij tyehin lâi noonâ äššitubdâmuš. Škovliittâsvuávám rähteeh uápásmii eres kuávluin maailmist ovdedum kielâ iäláskitem vuáhâduvvâid já heiviittii taid anarâškielâ siärvádâhân hiäivulâžžân. Ovdâmerkkân šiev ráhtádâtmist mainâšuš haahân rekrytistum kielâmiäštárij teivâdem já valmâštállâm puáttei jo mánuppoojjij ovdil ko kielâmiäštárhárjuttállâm aalgij. Kielâmiäštárij rekrytistem já savâstâlmeh puáttee kielâmiäštárijguin algii jo vuávâmmuddoost ive ovdil škoovlâ älgim.

46 Moilanen 2014, 239-241 (täst oovdânpuohtum lii uánidem teevstâst).

Anarâškielâ tievâsmittemškovliittâshaahâ lii tobdos tääl CASLE⁴⁷-noomáin ton finnim vijđes aalmugijkoskâsii huámmášume čuávumuššân. Marja-Liisa Olthuis mielđ škovliittâs luhostui vuárdámušâi mielđ. *”Teikâ jiešalnees kielâsiärváduv šoddâm lâi jotelub ko vuordii”*, sun paahud páihálii loostâ Inarilainen sahhiittálmist⁴⁸. Talle ko CASLE-ohjelm nuuvâi, Aanaar škovlâ finnij kulmâ uđđâ anarâškielâlii máttááttiejee já pajeluokai matematiik já luuhâmamnâsij máttááttâs puohtii tast ovdâskulij adeliđ anarâškielân. Anarâškielâ vieres kielâ máttááttâs vuolgij joton Avelist, siämmáánáál ko rävisulmuid uáivildum anarâškielâ savástállâmkerhoh Avelist já Njellimist. Iivij 2010 já 2011 ääigi vuáđudii kyehti uđđâ anarâškielâ kielâpiervâl, main pargeh CASLE-ohjelmist valmâštum uáppeeh.

Škovlimhaahâ ovdedij meid anarâškielâ ollâtääsi válduamnâsoppâm älgim já toovâi älkkeebin Säämi máttááttâskuávdáá anarâškielâ viermikuursâi ornim. Ohtâ merhâšitteemus CASLE-haavâ puáđusin leš tot, ete rävisulmui čuosâttum intensiivlâš luuhâmive kukkosâš kielâškovlim lii jotkum Säämi máttááttâskuávdáást. Anarâškielâ škovliittâs váldumáttááttiejien tuáimá iivij 2009–2010 ääigi olášuttum haavâst valmâštum Anna Morottaja. Lasseen máttááttâskuávdáást tuáimá tääl meid västideijee nuorttäsämikielâ já –kulttuur škovlimlinjá (kj. lovo 3.8.).

45

CASLE-ohjelm lii vaikuttâm meid evangellâš-luterilii kirho tooimân. Ko sämmilij pappâ, Tuomo Huusko, valmâštui škovliittâshaavâst, lii anarâškielâst puáttám kirholij toimâttâsâi já servikode tooimâ luándulâš uási. Škovliittâs ääigi šoodâi lasseen anarâškielâläš lávlumjuávkku Koškepuško já nurâldâh anarâškielân jurgâlum popmuusik pitáh.

Ohtâ škovliittâshaavâ ulme lâi dokumentistiđ anarâšâi eellim já kielâ. Yle Säämi toimâtteijee Anneli Lappalainen kuvvij haavâ ääigi suullân 142 tijmed materiaal, mii lii mañeláá vyerkkejum systemaatlávt já tot lii puáttée anarâškielâ uáppei kevttimnáál.

Luvvá lase anarâškielâ tievâsmittemškovliittâshaavâst 2009–2010:

- Complementary Aanaar Saami Language Education 20 Luvvá lase anarâškielâ tievâsmittemškovliittâshaavâst 2009–2010: 09–2010 < <http://www.casle.fi/> >
- Lyhytfilmi Uđđasist šoddâm/ Reborn < https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=e0YcIkUoEhc >.

⁴⁷ Complementary Aanaar Saami Language Education.

⁴⁸ ”Vähemmistökielen voi elvyttää”, Inarilainen 6.2.2013, 2.

3.8. Kielâmiäštáreh kielâ já kulttuurtiäđu sirden⁴⁹

Juurdâ kielâmiäštárij kiävtust uđđâ kielâ oppâmist ij lah uđđâ. Kielâmiäštárijd kevttii toвле (1800- já 1900-lovoin) ei. mäddin sämikuávlun virgepaargon puáttám Laapi paapah já kielâtotkeeh. Kielâuáppée já kielâmiäštár, kote lâi táválávt puárásub já njebžilis eenikielâ sárnoo já moh sattii oovtâ kielâuáppest leđe maanġah, viettii ennuv ääigi oovtâst. Kielâ oppâm jodettij motomijn tábâhtusâin kielâ, mii ij lah ovdil dokumentistum, vuossâmuid kirjâlijd puátusâid já vuosâlavhijd kirjekielâ oovdedmist

Nube tobdos kielâmiäštár-uáppée-maali ovdedij 1990-lovo Kaliforniast Ovtâstumstaatâin (*Master-Apprentice programme*) iälâskittid kuávlun uccâ já uhkevuálásijd algâalmugij kielâid, main ij lamaš kirjekielâ ige maggaargin virgâlâš sajattâh. Kalifornialij ovdedem kielâmiäštárvuáhádâh spiekkâst CASLE-haavâ vuáhâduvâin tast, ete kielâ oppâm tábâhtuvâ aalgâ rääjist kielâmiäštár kulen iäge uáppées määti kielâ talle ko puátih kielâmiäštár kuuvi.

46

Sämisiärvâduv kielâiälâskittempargoost kielâmiäštár-uáppée-vuáhádâh valdui vuossâmužžân kiävtun oovdeb lovvoost kovvejum anarâškielâ rävisolmoošškovliittâshaavâst. Kielâmiäštárhárjuttâllâm rahtui anarâškielân já kielâsiärvâdâhân hiäivulâžžân já tast lii tast maġa puáttám pisovâš uási anarâš- já nuorttäsämikielâ rävisolmoošmáttâáttâsâst.

Anarâškielâ tievâsmittemškovliittâshaavâst kielâmiäštárhárjuttâllâm algâttui suullân nelji mánuppaje keččin tast, ko škovliittâs lâi vuálgám joton. Ovdil hárijuttâllâm lijii talle nelji mánuppaje akateemliih já toimâliih olespiäiváliih uápuh sehe kyevti vuossâmuu uáppumánuppaje maġa olâšuttum máttâáttâškielâ molsom ađai sirdâšum anarâškielâ kielâlâvgummáttâáttâsân. Puoh uáppées lijii jo oppâm kevttid anarâškielâ argâpeeivi savâstâlmijn ovdil kielâmiäštárhárjuttâllâm älgim. Kielâmiäštáreh já sii uáppées puohtii jieš meridiđ teivâdmijdis siskâldâsâin eresnáál ko Kalifornia maalist, mast teivâdmijd suunnâttâllii muuneeld miärâšum savâstâlmijn vuáđuđul já vuossâmuuh teivâdmeh voijuu vuáđušanâduv máttâáttâlmân, lattimkielân já jobâ sierâid. "*Váhá siämmáánáál ko kielâpiervâlijn tuáimih.*"⁵⁰

⁴⁹ Hinton 2002; Pasanen 2010 já 2014; Kalla 2010; Olthuis et al. 2013; Sämitigge (Ruotâ) 2013b.

⁵⁰ Pasanen 2010, 5.

Anarâškielâ kielâmiäštárin toimii ohtsis 22 olmožid. Stuárráamus uási lijjii anarâškielâ eenikiellân sárnoo miäštáreh, kiäh iä lamaš äššitobdeeh. Sii lasseen kielâmiäštárin toimii kuttâ kielâáámmátlii, kiäh kevttih pargostis anarâškielâ. Stuorrâ uási kielâmiäštárijn já puoh uáppeeh čokkânii ohtii ovdil ko tuođáliih kielâmiäštárteivâdmeh algii. *“Teivâdem lâi jiaráskitte, ko uáppeeh, kiäh lijjii hárvuttállâm kielâ muádi mánuppaje ääigi, oovdânpuohtii jieijâs anarâškiellân kielâmiäštáráid⁵¹”*, čáálá Anne-Marie Kalla kielâmiäštáruásán kyeskee hahâraportist. Kielâmiäštárpeeivih lijjii ohtsis 10-14 uáppee peht. Jieškote-uv viettij ohtsii ääigi kielâmiäštárijguin ucemustáá 70 tijmed. Enâmustáá uáppee teivâdij kuulmâst vittân miäštár, adai eelij oovtâ teikâ kyevti miäštár kulen távjáb ko ohtii. Kielâmiäštárteivâdmijn lijjii mangii siämmáá ääigi kyehti, motomin kulmâ-uv uáppee.

Kielâmiäštárteivâdmijd uárnejii enâmustáá kielâmiäštárij päähist, šiljoost já aldapirrâsist. Teivâdmij kooskâst uárnejii ohtsijd tilálâšvuodâid, main savâstállii kielâmiäštárpeeivij joođoost. Lasseen miäštáreh puávdejuvojii uáppei ornim anarâškielâlijd lávlumehidâid, eres ohtsijd tilálâšvuodâid tego anarâškielâ “kielâilâskitem eejii” Matti Morottaja kunneetuáhtárvuodâ kunnen uárnejum ávutuáloid já porgemáánust 2010 uárnejum uáppei valmâštumjuhljij. Kielâmiäštáráid maksii uccâ sajanmáávsu pargostis. Kielâmiäštáreh lijjii uápásmittum pargostis jo ennuv ovdil škovliittâs älgim já sij tiettih pargos já tom, ete talle ko uáppeeh lijjii kielâmiäštárijguin, kevttui tuše anarâškielâ. Kielâmiäštároosij uárnejeijee vaaldij ohtâvuodâ kielâmiäštáráid suullân oho ovdil jieškote-uv kielâmiäštárpeeivi já uáppee jieš vala muáddi peeivi ovdil puáttim.

Kielâmiäštárhárvuttálmist tehálâš äššin šoddii rijnâ já spontaan savâstállâm máhđulâžžân toohâm sehe kulttuur já ärbivyehtiädu sirdem muštâlusâi já oovtâst porgâm peht. Kielâmiäštárhárvuttálmist jyehi uáppee ovdedij kielâsárnum tááiđus, vijđedij sánáduv, olgospyehtimvuovijd, oopâi ennuv anarâšâi historjást, kulttuurist já ärbivuovijn – já oopâi tubdâđ taan ääigi anarâš siärváduv já anarâškielâ kuávlulijd iäruid. Keevâtlávt puoh taat tábáhtui ei. porgâmáin já čäittimáin uáppeid ärbivyehipargoid tego kietâtuojij, kyelipiivdo, puásuihommáid, ráhtimáin já oppâmáin riävská kielâid, máttáatmáin ete maht kárvudâttâđ anarâšmáccuhân jna. Kiinii halijdj čäittiđ uáppeid puáris sieidipäähii teikâ jieijâs šoddâmpäähii. Ohtâ táválumosijn teemain lâi puáris čuovâkuuvij keččâm, mii puovtij mielân maangálágánijd mainâsijd já muštálmijd tovláá aagijn. Suvi Kivelä maainâst, ete

⁵¹ Kalla 2010, 1.

kielâmiäštáreh lijiii tuđâviih, ko puohtii muštâlid ´váiimus kielân´: *“They had the urge and a strong will to keep their stories alive by telling them to us. We students, the Apprentices, were hungry to hear them.”*⁵²

Kielâmiäštárhárjuttâlmist lâi eromâš merhâšume uáppeid, kiäi jieijâs tuávváš já ruottâseh lijiii anarâš siärváduvâst. Maangâs kavonii kielâmiäštárhárjuttâllâm ääigi váilum pittáid jieijâs persovnhistorján: *“Visiting AS elders was like putting together a puzzle of my past. I was constantly constructing and exploring my Saami identity through their stories.”*⁵³ Anarâš kielâsiärváduv ulguubeln puáttee kielâuáppeeh pelestis feerejii, ete sij láá tuhhiittum anarâš siärvádâhân, mii oonij áárvust sii kielâ oppâm já viggâmušâid sirded anarâškielâ meid uđđâ suhâpuolvân. Sijjân, kiäin lijiii anarâš pelikyeimi já párnááh, lâi tehálâš finnid kielâmiäštárij vievâst eenâb tiäđu hiäimustis já aldaulmuin já kiddejuđ pyerebeht sämisiärváduv uáassin.

48

Kielâmiäštáreh lijiii meid iloliuh tast, ete puohtii sárnuđ jieijâs kielâ uđđâ ulmuud. Mottoom kielâmiäštár mainâstij, ete ij ive ovdil smiettâm, ete ubâ tuostâččij sárnuđ innig sämikielâ: *“Tääl ko lam peessâm sárnuđ tii uáppeiguin, lam huámmâšâm, ete vuoi ko tot lii hitruu, ko piäsá oppeet kevttiđ jieijâs eenikielâ. Já lii kal muttum muu sämikielâ táidu.”*⁵⁴ Ohtâ uáppein maainâst maht suu kielâmiäštár, kaskoo maainâs muštâlem molsoi fáadá já paifakkist eedâi, ete mon suotâs já masa tego iimâš lii sárnuđ jieijâs eenikielâ nuorâ nisonáin ige ain siämmái puáris uápisulmuguin.⁵⁵

Kielâmiäštárhárjuttâllâm onnii almolávt škovliittâshaavâ puoh merhâšitteemus já pehtilumos uáassin. Motomeh puáris ulmuuh, kiäh toimii kielâmiäštárin, mainâstii škovliittâs maŋa tohum sahhiittâlmist tast, maht kielâmiäštárpargo lâi vaikuttâm sii jieijâs kielâtááidun, kielâkevttim aktiivlâšvuotân já ruokkâdvuotân sárnuđ oppeet anarâškielâ. Eromâšávt toh kielâmiäštáreh, kiäh iä lamaš äššitobdeeh, mainâstii, ete láá jiejah-uv oppâm uáppein sehe uđđâsub já jo vâjaldum saaniđ já váldám toid säniráájun. Motomeh sist riemmii kevttiđ kielâ aktiivlávt iheluuvij maŋa. Motomeh sist, kiäh iä lamaš sirdám eenikielâs jieijâs párnáid, riemmii tääl sárnuđ anarâškielâ párnáipárnáid, kiäh juttii kielâpiervâl teikâ sämikielâlii škoovlá. Ohtsis love kielâmiäštárid mainâstii, ete kevttih anarâškielâ motomij párnáiguin já nuoráiguin, kiäh lijiii enâmustáá sii párnáipárnááh.

52 Olthuis et al. 2013, 87 (Iovnim Kivelä teevstâst).

53 Siämmâš, 87 (tekstâ, mast Kivelä luávnee anarâš uáppee macâttâs škovliimist).

54 Kalla 2010, 7.

55 Olthuis et al. 2013 (Kivelä 83-84).

Kielâmiäštárij koskâahe lâi 66 ihheed já sij lijji tubdâm sâmisjärváduvâs lâdilum jo pärnivuođâstis. Puoh, kiäh toimii kielâmiäštárin, mainâstii ete sij máttih luuhâđ anarâškielâ viehâ njebžilávt. Tuše mottoom mattii kuittâg čäällid eenikielâs, tondiet ko škovlâ lâi lamaš ollásávt suomâkielâlâš. *“Maangâs mainâsteh evakkoägistis syemmilli eellimpirrâsist. Evakkoäigi já škoovlâ lâdijduttee vaikuttâs asâttâhfeerimijguin lii taam suhâpuolvâ ovtâstíttee feerim. Kulmâ miäštárijn lâi feerim “kielâtemmeen”, nuuvt ete ij máttám suomâkielâ, škoovlân moonnâm⁵⁶”, čáálá Kalla. “länááš úási (12) kielâmiäštárijn mainâsteh, ete škoovlâst sâmikielâ kevttim kieldii, tast jobâ adelii ránggâštâs.⁵⁷”* Sij-uv, kiäh iä mušte sâmikielâ njuolgâ kieldim škoovlâst, mainâsteh, ete sii kevttimkielâ lii muttum eidu škovlâääigi.

Kielâmiäštárhárjuttállâm ulmijd kullui vala sahhiittállâmvuovij já litteristem oppâm. Uáppeeh finnejii tárbulijd piergâsijd já škovlim sahhiittálmij já paddiimij ráhtim várás. Uáppeeh paddii kielâmiäštárij sárnum já vuorkkii sehe sánáduv, sárnumtääpi já kulttuurhistorjá. Kielâmiäštárohoi ohjelmân kullii kyehti peeivi kielâmiäštár kulen já kyehti jiečânâs paargon väridum peeivi. Oho majemuš pargopeivi lâi väridum ohtsii macâttâsteivâdmân. Jiečânâs pargopeeivi ääigi lekkii teivâdmij ääigi rahtum paddiimijd, čallii muuštõnmerkkiimijd já vuávájii čuávvo kielâmiäštárteivâdem.

Ohtâ kielâmiäštárijn kovvee uáppei kielâlii ovdánem já oovdânpuáhtá meid tuoivuu, mii lii tastoo olášuttum: *“Aalgâst motomeh tuostii tállân sárnuškyettiđ. Já nubeh iä tállân mutâ talle čohčuv tij sáárnuid jyehi áinoo, tuostâid radion-uv sárnuđ. Tot lâi aabâs iimâš. Lâi-uv vaahâg, ete návť pyereest luhostui. Kihheen ij koskâlduttám ubâ ive. - - - Jis návť šiev puátuseh láá, te ij-uv kannattičij orniđ jyehi ive teikâ jyehi nubbe ive?⁵⁸”*

Ruotâ sämitige ive 2010 vuáđudem säämi kielâkuávdáš (*Samiskt språkcentrum Gielejarnge*)⁵⁹ rähtiškuodij tállân jotonyvelgim maŋa vuáháduvâid sâmikielâi iäláskitmân. Tot piejâi jotõn čohčuv 2011 ive kukkosii maadâsâmikielâ kielâmiäštárohjelm piiloothaavâ (*Mentorprogrammet Bihkedæjja*), mon lii tárguttâs juátkid vuossâmui feerimij maŋa. Haavâ ovdâkovveen mainâšuvvo Kalifornia algâaalmugij kooskâst ovdedum kielâmiäštárvuáhádâh. Haavâ tárguttâssân lâi lasettiđ maadâsâmikielâ kevttim, kielâlii tiäđuulâšvuodâ já ráhtiđ

⁵⁶ Kalla 2010, 2.

⁵⁷ Siämmáš.

⁵⁸ Siämmáš, 8.

⁵⁹ Sämitigge (Ruotâ) 2013b.

uđđâ kielâkevttimmáđulâšvuodâid. Maadâsämikielâ lii tuodâlávttuhkevuálásâš kielâ, eenikielâlij sárnoi koskáahe lii suullân 75 ihheed. *“Vi står nu inför den sista möjligheten att överföra den språkkunskap som äldre generationen besitter⁶⁰”,* čáálá haavâ jođetteijen toimâm Patricia Fjellgren.

Haavâst toimii ohtsis 14 puárâsub olmožid, kiáh sarnuu maadâsämikielâ eenikiellân. Sij toimii kielâmiäštárin 14 Ume ollâopáttuv maadâsämikielâ uáppeid. Kielâmiäštárij pargon šoodâi sirded uáppeid sárnumkielâ, jieijâs kuávlukielâ, páihálie historjá já säämi päikkinoomâid. *“Vi ser de äldre modersmålstalarna som enormt viktiga resurspersoner och en viktig del i arbetet med att bevara de samiska språken⁶¹”,* sanoo Fjellgren. Kielimestarit olivat kunkin opiskelijan omalta murre- ja kotialueelta. *“Det är viktigt för dem att få lära sig sin dialekt och höra berättelserna från sin hemmiljö.⁶²”*

Haavâ ulmen lâi ornid puáttee kielâmiäštáráid tuše oovtâ škovlimtilâlâšvuodâ. Vuossâmuu teivâdmist selvânij kuittâg, ete teivâdmân lâi stuárráb tárbu. Maadâsämikielâ kuávlâ lii hirmâd viijdes já kielâmiäštárin lopedáttâm ulmuuh pottii kuávlust, mii uláttij Juhâmohheest Tukholman. Maadâsämikielâ sárnooh ääsih kukken nubijnis já kielâkevttimmáđulâšvuodâh láá uccáá. Maangâin lâi lasseen tárbu kiedâvuššâđ jieijâs kielâkevttim historjá, mudoid já feerimijd. Kielâmiäštárij já uáppei ohtsih teivâdmeh uárnejuvvojii loopâst ohtsis vittâ.

Vuossâmuu teivâdmist ohtân teeman oovdânpuohtui siämmáá ääigi kielâmiäštárohjelmáin jotonvuálgám Språkspärr-haahâ (kj. taan raapoort lovo 3.1.). Savâstâlmijn pajanii mangii oovdân kielâmiäštárij feerimeh sii pärnivuođâ noomaadškovlâaigijn. Maangah kielâmiäštáreh onnii, ete eidu noomaadškovlâ lâi potkim sii kielâlii ovdánem. Noomaadškoovlâi máttááttâskielâ lâi ruotâkielâ. Kielâmiäštáreh kártteji ulmuuh, kiäiguin sij lijii sárnum maadâsämikielâ pärnivuođâstis já ton maŋa. Iänááš ulmui feerim lâi, ete uđđâ maadâsämikielâ sárnumskipáreh lijii puáttâm pärnivuođâ maŋa tuše häärvih, jis oovtâgin. *“Det effektivaste sättet att kränka en ung människa är att förbjuda den att tala sitt modersmål.⁶³”*

Kielâmiäštáreh já uáppeeh, kiäi kielâtáidü mulsâšui ennuv, teivâdii merikoskâsávt. Teivâdmij kiellân lâi aalgâst ruotâkielâ, mutâ loopâst

60 Fjellgren raportist Sämitigge (Ruotâ) 2013b, 8.

61 Fjellgren, < <http://sametinget.se/31157> >.

62 Siämmáš.

63 Sämitigge (Ruotâ) 2013b, 12 (kielâmiäštárin toimâm ulmuu komment).

kielâmiäštáreh pajjeentollii sâmikielâlii sárnum já uáppeeh kevttii kuohtuid kielâid. Ohtâsâš feeriimin lâi, ete haahâ nuuvâi eidu ko kielâmiäštáreh já uáppeeh kavnáškuottii ohtsii porgâmäävi já olášutškuottii jieškotán-uv hiäivulijđ uccâ haavâid. Motomeh korruu maadâsämmilii máaccuh teikâ čuoldii vuodduid. Funâsdalenist toimâm kielâmiäštár-uáppeepaarah meridii čökkâniđ ohtii ohhoost ohtsii muáddi tijme teivâdmân. Kyevtkoskâsijd teivâdmijđ onnii mittedmettum tergâdin, mutâ uđđâ kielâkevttimaareen ráhtim viijđásub teivâdmijn onnii meid ávhálâžžân.

Njäljád puoh kielâmiäštárij já uáppei ohtâsâš tilálâšvuotâ pyevtittij kielâmiäštárij ohtsii reeivâ, mii juohhui el. median. Reeivâ miärkkojii meid staatâ haldáttâsâst. Kielâmiäštáreh čäalih:

“Då vi började skolan blev vårt språk förbjudet av den svenska staten, och nu ber samma stat oss om tala det igen. För många av oss har det tagit tid att vänja oss att saemiestidh, tala samiska, igen. Även vi, som är modersmålstalare kan vara ovana.

- - - Tack vare minoritetslagen och förvaltningskommunerna har det samiska språket fått en ny chans att överleva i framtiden och till kommande generationer. Genom lagens stöd får vi förståelse att det vi drömt om kan bli verklighet. Men ingen annan än vi själva kan rädda vårt språk. Det är vi samer som själva måste tala vårt språk.

- - - Vi antar utmaningen. Vi är beredda att göra det som krävs för att sydsamiskan ska bli ett levande språk, även bland barnd och unga igen.

- - - Med denna skrivelse uppmanar vi andra äldre att börja tala vårt språk. Det är vi som har kunskapen och kan vägleda de kommande generationerna precis på samma sätt som våra äldre vägledde oss. Vi saknar den tiden då vårt språk var starkare. Nu är det vi de som är de äldre. Vi får hjälpas åt. Genom mentorprojektet har vi lärt känna de unga. De unga längtar efter äldre som tar ansvar, som inte talar om att allt var bättre förr. Vi, båarasåbpoe, äldre samer kan inte längre stå vid sidan om och bara se på. Vi som är mentorer axlar vårt ansvar och kommer inte längre vara tysta.⁶⁴”

Kielâmiäštárohjelm Bihkedæjja piištij tuše ive, mutâ ton ääigi finnejii mávsulii hárijánem puáttee iivij várás. Ive onnii almolávt liijkás uánihis äigin. Kielâ kevttimtäävih iä muttuu paifakkist, pahudeh hahâraportist. Kielâkuursah, ollâopâttâhuápuh já viermimateriaaleh, moh jo láá, taheh máhđulâžžân kielâ oppâm, mutâ kielâmiäštárvuáhádâh lii ohtâ haarvijn máhđulâšvuodâin njálmálie kielâtááidu já siämmást meid kulttuurtiäđu

oppâmân. Kielâmiäštárohjelm Bihkedæjjast finnejum feeriimeh ravkkii perustume Taažabeln, kost Tave-Tröndelag olláškovlâ já Snåsast tuáimee maadäsämikielâ kielâkuávdáš Gielem nastedh pieijii joton västideijee kielâmiäštárohjelm ive 2013.

Luvvá lase kielâmiäštárvuáháduvâin:

- < <http://www.casle.fi/> >
- < <http://www.sametinget.se/44505> >
- < <http://www.sametinget.se/31157> >
- < <http://www.sametinget.se/44509> >.

3.9. Kielâ mätteeh sämisiärváduv já pargoeellim tárboid⁶⁵

52

Anarâškielâ tievâsmittemškovliittâshaavâst (kovvejum lovvoost 3.7.) finnejum šiev feeriimeh jođettii aanaar- já nuorttäsämikielâ intensiivškovliittâs aalgâtmân uáassin Säämi máttááttâskuávdáá (SOGSACK) jyehi-ihásii škovlimfalâlduv. Máttááttâskuávdáást lii toimâm tavesämikielâ já -kulttuur 40⁶⁶ uáppuoho vijđosâš škovliittâslijnâ jo 1990-lovo rääjist. Čohčuv 2011, ađai ive ovdil kovvejum CASLE-haavâ nuhâmist, máttááttâskuávdáást vuolgij joton vuossâmuš 40 uáppuoho anarâškielâ já -kulttuur škovliittâs. Västideijee nuorttäsämikielâ já -kulttuur škovliittâs algâttui čohčuv 2012. Jieškote-uv kielâ škovliittâsân váldojeh jyehi ive enâmustáá 12 uápped.

Säämi máttááttâskuávdáást lii tienuuvt máhđulâš rävisolmožin iäláskittid hiäjubeh mattum eenikielâ maasâd argâpeeivi kevttimkiellân teikâ oppâđ sämikielâ aajibâs uđđâ kiellân. Sämielâ iäláskitem mainâšuvvoo oppâlájádâs škovlimstrategiast eromâšávt anarâš- já nuorttâlâškielâ peht. Säämi máttááttâskuávdáá ulmen lii lasettiđ eromâšávt sämiaalmug áammátlii mättim, ornid škovliittâs ienááš sämikuávlu iäláttäseellim táárbui várás, ovdediđ kuávlu pargolâšvuodâ sehe siäiluttiđ já ovdediđ sämikulttuur. Sämielâ táidu já sämikulttuur tubdâm lává tääl merhâšittee pargo uázžum ovdedeijee tahheeh eromâšávt sämikuávlust, mutâ meid eres kuávluin enâmist.

⁶⁵ Olthuis 2003; Sámi oahpahušguovddáš 2013; Sanila-Aikio 2013; Olthuis et al. 2013, 94, 134-137.

⁶⁶ Ohtâ uáppuokko meerhâš 28 oppâokkod aldamáttááttâs já ucemustáá 12 tijmed uáppee jiečanâs oppâm.

Anarâškielâ, nuorttâlâškielâ já tavesämikielâ škovliittâslijnái máttááttâsvuáváámij váldulinjááh láá ohtsiih, mutâ kielâi tiilleest šaddee iäruh-uv láá. Kielâuápuh láá ohtsis 21 uáppuokkod, sämikulttuur uápuh 10 uáppuokkod já lasseen ohtsiih já rijjá valjimnâál uápuh. Tavesämikielâ uápuin kulttuurúappoid kuleh ei. šišne-, silbâ-, muorâ-, tähti- já čuárvityeji. Anarâškielâ uápuin kulttuur kuursah nuávditteh CASLE-haavâ maali já siskeldeh kyelipivdo-, mälistem- já mediakuursâid sehe kielâmiäštárhárjuttállâm. Nuorttâlâškielâ uáppoid lohtâseijee kulttuurkuursah láá mudoi siämmáanommasiik ko anarâškielâ uápuin, mutâ lasseen uáppoid kulá nuorttâl ij kietâtyeje, cimccâhkirjettem, kurssâ. Kyelipivdo- já mälistemkuursâi siskáldâs vuáduduvá nuorttâl ij kulttuurân.

Ohtsâš jiešvuotân puohâin lii sirdâšum sämikielâlii kielâláv gum- máttááttâsân ko uápuh ovdáneh. Máttááttâs vuálgá joton álgu- uápuin já máttááttâskiellân lii vistig suomâkielâ. Sirdâšum kielâláv gum máttááttâsân taha máhđulâžžân kuálus akateemlij kielâuápuid, vuáruvaikuttâslijd oppâmvuáháduvâid já ráhtimáin oppâm. Ohtsâš jiešvuotân puoh kuulmâ kielâ škovliittâsâst lii meid pargohárjuttállámokko sämikielâlijn pargosoojjijn. Anarâš- já nuorttâlâškielâ uápuin nuávditteh lasseen CASLE-haavâst ovdedum kielâmiäštár-uáppeehárjuttállâm. Ton vijđodâh lii anarâškielâst vittâ já nuorttâlâškielâst nelji uáppuoho. Kielâmiäštárhárjuttállâm lii pieijum uáppuohjelmist muodon, kuás uáppeeh jo sárnuh kielâ.

Uáppeeh, kiäin láá iävtuh uásálistiđ pajeuáppeetutkosân, pyehtih čodâldittid sämikielâ já -kulttuur škovlim maŋa anarâškielâ, nuorttâlâškielâ teikâ tavesämikielâ uánihis oppâmere pajeuáppeeiskos. Maangâs, kiäh láá jottáám tavesämikielâ linjá, láá čodâldittám škovliittâs maŋa meid almos kielâutkos⁶⁷. Almos kielâutkos čodâldittám anarâškielâst já nuorttâlâškielâst ij lah vala lamaš máhđulâš. Tavesämikielâ škovliittâs čodâldittám liäkká uuvsaíd meid Taažâ Kuovdâkiäinust orroo Säämi ollâškoovlân⁶⁸, kost máttááttâs, haldâttuv já eres vuáruvaikuttâs váldukiellân lii tavesämikielâ.

Säämi máttááttâskuávdáást čodâldittum anarâškielâ já tavesämikielâ kielâuápuh (21 uo) västideh kuhás Oulu ollâopâttuv Giellagas-instituut sämikielâi vuáđu-uápui tuđhosvátámâšâid. Kielâuápuid puáhtá ucâmušâst luuhâđ pyerrin ollâopâttuv sämikielâi uáppoid.

⁶⁷ Almos kielâutkosijd uárnee Máttááttâshaldâttâs, < http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/kielitutkinnot/yleiset_kielitutkinnot >.

⁶⁸ < <http://samas.no/> >.

Anarâškielâ škovliittâs čodâldittii vuossâmui kuulmâ ive ääigi ohtsis 33 uápped. Sist 14 láá uázžum pargo anarâškielâ kielâtááidu áánsust anarâškielâlii pargosajan. Ohtsis čiččâm valmâštum ulmuin láá juátkám anarâškielâ uápuid ollâopâttuvâst. Anarâškielâ máttáatteijen Säämi máttáattâskuávdáást toimâm Anna Morottaja ana intensiivlii kielâškovliittâs merhâšitten kielâ puátteevuotân. *“Kielâ sárnoi lasanâm meeri lii lasettâm positiivlii ohtsâšjiegâ anarâškielâ kielâsiärvádâhân⁶⁹”*. Neelji vuossâmmu ihekuursâ uáppein pajelâhháá peeli láá lamaš anarâšah, vááijuv $\frac{1}{4}$ uáppein kulá perruu peht anarâš suuhân já vááijuv $\frac{1}{4}$ láá puáttám uáppoid sâmesiärváduv ulguubeln. *“Kielâuápuh vaikutteh uáppei identiteetân, toos maht sij täibih taan maailmkuávlun já pargo uázžumân. Maangâin uáppein kielâuápuin šadda čäcijehhee, mü juáhás eellim ovdil já maŋa kielâ oppâm.⁷⁰”* Morottaja maainâst, ete masa puoh uáppeeh láá finnim tuáimee kielâtááidu. *“Láá meid maangah, kiáh láá finnim eromâš pyeri kielâtááidu já eenâb ko $\frac{2}{3}$ uáppein láá taan peeivi aktiivliih anarâškielâ sárnooh.⁷¹”*

Morottaja maainâst maht kielâmiäštáreh láá vaikuttâm meid luokkamáttáattâsân. *“Sist lii puáttám čielgâ viestâ tast, ete mü sii mielâst lii anarâškielân jiešvuodâlâš já mü taha taan kielâst anarâškielâ. Tondiet kielâ celkkiimân lohtâseijee tärkkivuotâ lii lasanâm máttáattâsâst. Kiävtám ennuv tiijmijd jienâdmân já anarâškielân tijpâlii rrytmâ máttáátmân já hárjuttâlmân. Jurdám jobâ, ete taat pargo kuáddá puáttus tienuuvt, ete anarâškielâ kielâsiärváduv siste ij lah šoddâm vuástálistem uđđâ sárnoi kuáttá já puárâsub ulmuuh ain älgih kielâmiäštárin.⁷²”*

Nuorttâlâškielâ linjá váldumáttáatteijen toimâm Tiina Sanila-Aikio ana máttáattâskuávdáá nuorttâlâškielâ já -kulttuur škovliittâs tuáistáázân áinoo pehtilis nuorttâlâškielâ iäláskitemtoimân. *“Škovliittâs čodâldittám uáppeeh láá aktiivliih kielâkevttteh já puátteeh kielâsirdeeh.⁷³”* Sanila-Aikio maainâst, ete vuossâmmu ihekuursâ čodâldittám uáppeeh lijji puoh nuorttâliih, nube ihekuursâ uáppein nuorttâliih lijji peeli já kuálmád ihekuursâ uáppein $\frac{3}{4}$. Uápuin lii lamaš stuorrâ merhâšume uáppeid. *“Uási lii iäláskittám suuvâs kielâ, tievâsmittám já čavdesmittám jieijâs, finnim elimasis aabâs uđđâ sunde já pargomáhđulâšvuodâid. Maangâs pasteh tääl meid sirdeđ kielâ jieijâs párnáid.⁷⁴”* Sanila-Aikio muštâl, ete stuorrâ uási uáppein láá uázžum pargo nuorttâlâškielâ

69 Morottaja A., šleđgâpostâsavâstállâm 7.1.2015.

70 Siämmáš.

71 Siämmáš.

72 Siämmáš.

73 Sanila-Aikio, šleđgâpostâsavâstállâm 12.12.2014.

74 Siämmáš.

tááiđu áánsust, mii uáinoo meid nuuvt, ete nuorttâlâškielâliih pargoh láá lasanâm, kielâ kulloo já uáinoo sehe uđđâ kielâkevttimareenah láá šoddâm. *“Puohnâssân nuorttâlâškielâ renessans lii álgám.”⁷⁵*

Anarâškielâ iäláskitem vuolgij joton kielâpiervâlijn ive 1997, juuvssâi vuáđuškoovlâ ive 2000 já rävisolmoošškovliittâs ive 2009. Majemužžân taan škovlâkiäinust láá juksâm ollâopâttuv. Anarâškielâ vuáđu-uápui čodâldittám poođij máhđulâžžân ive 2001, mon maŋa uáppumáhđulâšvuodah láá jotkum amnâsuáppoid já jienâlmittee uáppoid. Vuossâmuuh kuttâ anarâškielâ válduamnâsuáppée algâttii uápuid Oulu ollâopâttuv Giellagas-instituutist ive 2011. Sist vittâ lijji CASLE-škovliittâs čodâldittám uáppeeh. Ive 2014 räi anarâškielâ válduamnâsin oppâm filosofia maistereh láá valmâštum kyehti. Anarâškielâ ollâopâttâhmáttááttâs aalgâtmân vaikuttij eromâšávt Marja-Liisa Olthuis, kote nágáttâlâi anarâškielâst ive 2007 já rahtij vuossâmuud anarâškielâ kurssávuáváámijd já tuđhosvátámâšâid.

Nuorttâlâškielâ poođij ollâopâttuv oppâamnâsin ive 2015 aalgâst. Nuorttâlâškielâ uáppoid tuhhiittii ohtsis 12 uápped, kiäin masa puoh láá čodâldittám jo-uv Säämi máttááttâskuávdáá 40 uáppuoho uápuid teikâ nuorttâlâškielâ luvâttuv eenikielâ oppâmere. Ollâopâttâhmáttááttâs aalgâtmân vaikuttij eromâšávt Säämi máttááttâskuávdáást jotonvuálgám nuorttâlâškielâ já -kulttuur intensiivškovliittâs. Algâmuđdoost nuorttâlâškielâ uápuid lâi máhđulâš čodâldittid vuáđu-uápui verd (25 uo). Válduamnâsuápuh šoddii máhđulâžžân ive 2016. Uápuh uárnejuvvojeh iänááš viermist.

Viermimáttááttâs já Aanaar markkânist uárnejum aldamáttááttâs láá máttááttâs ornimvyehin meid anarâškielâ ollâopâttâhmáttááttâsâst. Viermimáttááttâs já ollâopâttâhškovliittâs pyehtim sâmikuávlun taheh máhđulâžžân pargoelimist orroo ulmui uápuid. *“Because of the language loss, it is to be expected that students will be of working age, as they will not come straight from secondary school”⁷⁶*, iätä Olthuis.

Ollâopâttâhuápui máhđulâžžân toohâm lii tehálâš lävkki kielâi puátteevuotân, tondiet ko akateemlii škovliittâs finnim kielâtáidulijn ulmuin lii vänivuotâ maangâin eellimsuorgijn. Ohtâ tergâdumosin mainâšuvvoo máttááttâs. Nuorttâlâškielâ iäláskitem kuávdášolmooš Tiina Sanila-Aikio muštâl, ete nuorttâlâškielâ láá ennuv tutkâm, mutâ

⁷⁵ Siämmáš.

⁷⁶ Olthuis et al. 2013 (lovnim Olthuis, 136).

tutkâmuš lii almostittum ienäáš stuorrâ maailm teikâ tiettuu kielân, maid nuorttâliih iä jiejah ibbeerd. *“Taam tiäđu maasâd macâttem lii tehálâš, väi kielâpargoost pyehtih väldiđ čuávvoov läävhi. Taam tiäđu maasâd finnim spejâlist tállân ei. máttááttâsân já oppâmateriaalpaargon.”*⁷⁷

Luvvâ lase Säämi máttááttâskuávdáá ornim sämikielâi intensiiv-škovliittâsâst já sämikielâi uápuin Oulu ollâopâttuv Giellagas-instituutist:

- < <http://www.sogsakk.fi> > koulutustarjonta
- < <http://www.oulu.fi/giellagas/> >.

3.10. Säämi kielâkuávdááh kielâpargo paijeentuállen já liähtutteijen

56

Taažâst já Ruotâst tuáimih ohtsis 14 säämi kielâpaargon já eromášávt sämikielâi iäláskitmân vuáijum kielâkuávdážid. Kielâkuávdái vuáđudem lahtoo sämikielâ almos sajattâhân kyeskee njuolgâdusâi vuáimán šoddâmân já sämikielâ haldâttâhkuávlui šoddâmân 1990-lovvoost já vijđánmân 2000-lovvoost (kj. lovo 4.1.). Sämielâ haldâttâhkuávluh (*sámegiela hálddašanguovlu*) siskeldii kuohuin enâmijn aalgâst ienäáš tavesämikielâ ärbivuávilijd kuávluid. Haldâttâhkuávluh láá tastoo vijđedum já toh ulâtteh sehe Ruotâst ete Taažâst tääl meid maadâ- já juulevsämikielâ ärbivuávilijd kuávluid.

Taažâst tuáimee säämi kielâkuávdááh⁷⁸

Säämi kielâkuávdááh láá Taažâst vuáđudum puoh kuulmâ sämikielâ kuávluid. Kielâkuávdááh iä kuittâg lah tavesämikielâ nanosumos kuávluin tego Kuovdâkiäinust (*Kautokeino*) já Kárâšjuuvâst (*Karasjok*). Kuovdâkiäinust já Kárâšjuuvâst tuáimih maangah eres merhâšittee säämi lájádâsah já siärváduvah, moi peht láá šoddâm ei. merhâšittee meeri sämikielâliih pargosajeh sierâ suorgijid.

⁷⁷ Sanila-Aikio, šleđgâpostâsavâstállâm 8.9.2014.

⁷⁸ Nygaard et al. 2012; Rasmussen 2013.

Säämi kielânjuolgâdusah, maid nabdeh mangii ‘säämi kielâlaahân’ (kj. lovo 4.1.), šoddii vuáimán ive 1992. ‘Säämi kielâlaavâst’ miärášuvvii sâmikielâ kiävtun lohtâseijee vuoigâdвуođâid já virgeomâháid kyeskee kenigâsvuođâid. Tehálâš uási kielânjuolgâdusâin lâi sâmikielâ haldâtâhkuávlun asâtem. Laavâ miel sâmi- já tárukielah láá haldâtâhkuávlun servâm kieldâin oovtviärdâsii sajattuvâst já kieldah láá virgálávt kyevtkielâliih. Virgeomâhááh kolgii, talle ko laahâ šoodâi vuáimán, huolâttiđ tast, ete tain lâi tárbulâš mättim ‘säämi kielâlaavâ’ nuávditmân.

Talle ko laahâ šoodâi vuáimán ive 1992 aalgâst, haldâtâhkuávlun lijiii servâm vittâ kieldâ Finnmark läänist já ohtâ Tromsa läänist. Kyevti haldâtâhkuávlun servâm kieldâst, Finnmark Porsangist já Tromsa Kaivuonâst, sâmikielâ kevttim lâi táruiduttem⁷⁹ čuávumušân nuuhâm masa ollásávt. Sâmikielâ haldâtâhkuávlun servâm tovâttij tain aalgâst vuástálistem já ruossâlâsvuođâid. Almos pirrádâh sâmikielâ já -kulttuur kuáttá lâi kuittâg muttum já eidu kieldah valdii aktiivlii rooli sâmikielâ finniimist maasâd kuávlus kiellân. Pargo lâi hástulâš, tondiet ko stuorrâ uási mainâšum kieldâi sâmmilijn lijiii monâttâm algâalgâlii kielâs já toh, kiäh sárnuh sâmikielâ eenikiellân lijiii jo ollâ avveest.

57

Porsang kieldân pálkkááttum sâmikielâ konsulent puovtij jurduu säämi kielâkuávdáá vuáđđudmist Walesist, kuus Säämi ollâškoovlâst (Sâmi allaskuvla) lijiii ohtâvuođah tállân ko tot algâttij tooimâs 1990-lovo aalgâst⁸⁰. Walesist cymrikielâ kielâkuávdááh láá tehálie roolist aalmug algâalgâlii kielâ iälâskitmist já maacâtmist perrui, párnái peivitiþšo, škovliittâs já páihálie siärváduv kiellân. Juurdâ kielâkuávdáá vuáđđudmist kieldân finnij miedetteijee vuástávâldim já sâmitige sâmikielâ räáđi miedettij haahân vuossâmuu ruttâdem. Kieldâ já Porsang sâmiservi riemmii oovtâst vuávdâ kuávdáá. Vuáđu säämi kielâpaargon lijiii ráhtâm jo kuhháa ovdil säämi kielânjuolgâdusâi vuáimánšoddâm. Maangâi eres-uv puáttee kielâkuávdái vuáđu lâi páihálij sâmiseervij olášuttem sâmikielâ kuursâin já kielâ ovdedemhaavâin.

Vuossâmuid säämi kielâkuávdáid vuáđudii ive 1994 Porsangân (*Porsanger*) já Kaivuonân (*Kåfjord*). Čuávuvâžžân kielâkuávdáid vuáđudii Evenesân (*Evenášši*) já Tivtâsvuonân (*Tysfjord*) ive 1999. 2000-lovvoost Taažân láá vuáđudâm vala säämi kielâkuávdáid ohtsis oovce kieldân:

⁷⁹ Kj. táruiduttempolitikâst ei. Lehtola 1997, 44-46 já Minde 2005.

⁸⁰ Kj. Todal & Pope 1996.

Uunjaargâ (*Nesseby*) já Tiänu kieldáid (*Tana*) 2002, Tromsan (*Tromsø*) 2004, Rörosân (*Plassje*) 2005, Alattiäjun (*Alta*) 2006, Levangenân (*Loabát*) 2009, Snåsan (*Snoase*) 2011 já Röyrvikân (*Raavrevijke*) ive 2013. Uđđásumos kielâkuávdáá vuáđudii Stuorrâvuonân (*Storfjord*) ive 2013 já tot lii áinoo maangâkielâlâš kuávdáš. Sämikielâ lasseen Stuorrâvuonâ kielâkuávdáš oovded meid suomâ/kveenikielâ sajattuv já kevttim kuávlustis. Säämi kielâkuávdáin ohtsis käävci láá kieldâst, mii kulá sämikielâ haldâttâhkuávlun.

Porsang já Kaivuonâ säämi kielâkuávdáid vuáđudii uáassin kieldâ ornijdume já siämmáa maali čuovvuu toi maŋa meid Uunjargâ, Levangen já Tromssa, main majemuš lii sämikielâ haldâttâhkuávlun ulguubeln. Maadâsämikielâ kielâkuávdáš Aajege Rörosist lii meid sämikielâ haldâttâhkuávlun ulguubeln já ton tyehin láá páihálie kieldâ lasseen meid Maadâ-Tröndelag já Hedmark läänihaldâttâsah. Eres kielâkuávdái omâstemvuáđu lii kirjáb já omâsteijeeh láá eenâb. Áinoo, mii tuáimá siäđusvuáđust, lii juulevsämikielâ kuávdáš Árran (*Árran julevsáme guovdásj*), kost säämi kielâkuávdáš tuáimá uáassin viijđasub juulevsämikielâ já -kulttuur kuávdáá.

58

Säämi kielâkuávdááh tuáimih kuávluin, moh spiekâsteh nubijnis peic kuávlust sarnum kielâi (tave-, maadâ- já juulevsämikielâ, kveeni-/suomâkielâ) háárán, meid maangâ eresnáál. Táruiduttempolitiik čuávumušâid tobdeh kuittág jyehi saajeest. Táruiduttem vaikuttij korrâsumosávt sämikielâ sajattâhân merâsämmilij já maadâsämikielâ kuávluin. Pyeremustáá táruiduttem teddust selvânij Sis-Finmarkist sarnum tavesämikielâ.

Säämi kielâkuávdái tooimâ árvuštállee tutkâmušâst⁸¹ (2012) pahudeh, ete kielâkuávdái sajattâh já toimâmáđulâšvuodah mulsâšuveh ton mielh, maggaar pirrâsist toh tuáimih. Motomijn päikkikuudijn kielâkuávdáš lii tego ohtuunis sâmmilâš suálustâh taažâ já tárukielâlii pirrâs siste, kost láá uccáá teikâ iä ollágin eres sâmmiliih siärváduvah. Tain soojijn säämi kielâkuávdáš tuáimá maŋgii sâmmilij čokkânemsaijeen já jieijâskielâlâš orroomvisten, kost uárnejeh merikoskâsávt jieijâs sämikielâlijd teivâdmijd párnáid, nuoráid, pärniperruid já eres rävisolmoošjuávhoid. Motomijn päikkikuudijn kielâkuávdáš hämmee tehálie uási stuárráb sâmmilii pirrâsist teikâ instituutiost, kost tot puáhtá anneeđ ävkkín maangâi iärrâsij sämikielâ tááidu já kulttuurmáttim já uázžu toimâđ sämikielâlii pirrâsist. Motomijn päikkikuudijn säämi

81 Nygaard et al. 2012

kielâkuávdááh tuáimih vijdáht saijeen, mii taha aktiivlâžžân já čuákkee ubâ páihálii siärváduv nuuvt, ete uárnee kielâkuursái lasseen ei. sierâlágán ärbivyehitábáhtusâid já taha oovtâstpargo páihálijn škovlâin já peivikiäjoin.

Säämi kielâkuávdááh pargeh sierâlágán vuolgâsoojijn peerusthánnáá siämmái uulmij oovdân. Toh viggeh lasettiđ sâmikielâ kevttim já mättim, sâmikielâ já -kulttuur oinum já kielân já kulttuurân lohtâsejee tiäđu já iberdem kuávlustis. Toh palvâleh kieldâid, moi ulmen lii ovdâniđ laavâ vaattâm kyevtkielâlâšvuotân já kyevtkulttuurilâšvuotân toimâstis já palvâlusâinis, ei. nuuvt, ete uárnejeh kielâ- já kulttuurškovlim kieldâ pargeid já fäälih toid maangâlágán kielân já kulttuurân lohtâsejee äššitubdâm. Sâmikielâ haldâttâhkuávlust orroo kieldâi pargein lii laahân vuáđuduvvee vuoigâdvuotâ sâmikielâ oppâmân páihálii virgerijjâvuodâst. Taam máhđulâšvuodâ láá anneem ävkkkin ienááš tain kielâkuávdáin, moh tuáimih uáassin kieldâi haldâttuv.

Maangah kielâkuávdááh pargeh oovtâstpargo eromâšávt kuávlus sâmikielâlijn peivikiäjoin já škovlâiguin, moh adeleh sâmikielâ já sâmikielâlii máttááttâs. Taan raapoort lovvoost 3.12. oovdânpuáhtoo Tiänust tuáimee säämi kielâkuávdáá, Deanu giellagáddi, haldâšem riijkâi raajijd rastâlditte Ucjuv (*Ohcejohka*) já Sirmá (*Sirbmá*) kieldâi škovlâ- já peivikiäččuovtâstpargohaahâ (*OVTTAS!-prošeakta*), mon ulmen lâi ei. párnái já nuorâi sâmikielâ kevttim nanodem. Motomijn kuávluin säämi kielâkuávdáá pargeeh tuáimih sâmikielâ máttáátteijen, jis kuávlust iä lah eres sâmikielâ táidusiih máttáátteijeh. Motomeh kielâkuávdááh láá valmâštâm máttááttâsfalâlduv, mon škoovlah já peivikiäjuh pyehtih siskálmittiđ jieijâs pargovuávámaid. Tágáreh láá ei. kielâlâvgumeh, muusik-, lávlum- já mainâspuudah, purrâmušärbivyevih já sâmituojij tuoijum. Kielâkuávdááh uárnejeh párnâid já nuorâid meid maangâlágán sâmikielâ kevttim tuárjoo astoäigi tooimâ tego leeirâid já tábáhtusâid. Merhâšittee uáassin motomij kielâkuávdái tooimâst lii sâmikielâ káidusmáttááttâs adelem vuáđuškoovlâ já luvâttâhškoovlâ uáppeid riijkâ eres kuávluid. Káidusmáttááttâsmáhđulâšvuodah láá uárnejum meid rävisulmuid. Maangah kielâkuávdááh almostiteh sâmikielâlii oppâmateriaal já eres sâmikielâ kevttim ovdedejee materiaal, mii lii maŋgii kirjealmostittem lasseen finnimnáál meid kielâkuávdái viermisijđoin.

Kielâkuávdááh taheh meid uáinojeijen kuávlus sämmilij historjá já kulttuur, maid láá halijdâm kuávlust táruiduttem ääigi já čuávumužžân

maangâin soojijn jo-uv kieliđ teikâ vájalduttiđ. Maangâin kielâkuávdáin jiešvuodâlâš toimáhäämi lii kuávlv sãmikielâ já kulttuurtiäđu dokumentistem. Tot puáhtá uáivildiđ ei. kuávlv jieijâs sãmikielâ kuávlvkielâ, sãmikielâlij päikkinoomâi já maangâi eres páihálij iäláttâs- já kulttuuraašij, tego ärbivuáválii pivdo-, kietâtyeji- teikâ mááccuhärbivyevi, dokumentistem já iäláskitem. Maangâin kielâkuávdáin láá ohtávuodâh ollâopâttuvváid já tutkâmušân, mon ráhtih tain.

Kielâkuávdái tooimâ vuáđđun láá kielâkuursah. Kielâkuursâin, moh uárnejuvvojeđ rävisulmuid, uási láá čuosâttum ulmuid, kiäh sárnuh sãmikielâ mutâ kiäin láá vááijuvvuodâh jieijâs kielâ luuhâm- já čäällimtäáidust. Rävisulmuid, kiäh iä määti kielâ, uárnejuvvojeđ ennuv algâkuursah. Maangah kielâkuávdááh láá ornim kuursâid, moh älgih algâuápuin (Davvin 1-4) já moi maŋa lii lamaš máhđulâš almottâttâđ luvâttâhškoovlá C-kielâ tutkosân. Motomeh kielâkuávdááh uárnejeđ kielâkuursâid, main kielâ oppâm teikâ jávuttes kielâtäáidu aktivistem lahtoo keevâtljijd pargoid, ovdâmerkkân sämituojij tuojuumân. Taan raapoort lovvoost 3.1. oovdânpuáhtoo Uunjaargâst, *Isak Saba-kuávdáást* kehitettyä ovdedum eromâš säämi kielâkurssâ tagarijđ ulmuid, kiäid mihheen tooleeb kielâkuursâid ij lah heivim teikâ pyevittâm vuordum puáttus.

Maangah säämi kielâkuávdááh uásálistii ive 2010 räájist sämitige já Säämi ollâškoovlá (Sámi allaskuvla) oovtâstpargoost jotonpiejâm viidâ ive kukkosii rävisolmoošohjelmân (SAAL-kuursah), mon ulmen lái uápputohálâšvuodâ haahâm kielâ ollâškovlâuáppoid. Uápuh lijjii uáivildum ulmuid, kiäh iä ovdiist määti kielâ já toi čodâlditmist finnejii 15 uáppučyegisid já sämitige stiipeend. Sijjân, kiäh čodâldittii kuursâid, lekkâsij máhđulâšvuotâ juátkiđ sãmikielâ uápuid Säämi ollâškoovlâst teikâ Tromsa ollâopâttuvâst. Kielâkuávdái ornim sãmikielâi kuursah láá lamaš piivnoh čodâ iivij. SAAL-kuursah monnii kuittag pivnohvuodâst lappâđ eres uárnejuvvojeđ kielâkuursâid tondiet, ete tain finnii formaallii tohálâšvuodâ kielâ ollâškovlâuáppoid. *“Giellakurssiide servet ollugat, ja dat čájeha ahte olbmui lea stuora beroštupmi oahppat giela ja šaddat čeahpes giellageavaheaddjin. Maŋemuš áiggiid kursset, mat addet gelbbolašvuoda, leat ge lokten sáme giela árvvu, ja eatnagat hálidit oažžut giellagelbbolašvuoda, ja maiddái joatkit lohkat sáme giela allaskuvllas.”*⁸²

Puoh säämi kielâkuávdááh uázžuh tooimâs vuáđuruttâdem sämitiggeest. Sämitige miedettem toorjâ lii siämmaástuárusâš puoh kielâkuávdáid

(602.000 Tkr/ kielâkuávdáš, ohtsis 10.826 milj. Tkr ive 2013) já tot taha máhđulâžžân oovtâ fastâ pargee pálkkáattem jieškotán-uv. Laseen puoh sâmikielâ haldâttâhkuávlust orroo kielâkuávdááh finnejeh uási kiärdulii ruttâdmistis kuávlus kieldâst. Sâmitigge juáhá ihásávt sâmikielâ haldâttâhkuávlun kullojeijee kieldáid já läänihaldâttâssáid säämi kielânjuolgâdussáid vuáđuduvvee kyevtkielâlâšvuodâ tuárjumân uáivildum staatâtorjuu (*guovttegielatvuodâ doarjja*). Kieldâin väldiuási já puoh nelji haldâttâhkuávlun kullojeijee läänih (kj. lovo 4.1.) kevttih uási kyevtkielâlâšvuodâ tuárjumân finnim staatâtorjuin kielâkuávdái tooimâ tuárjumân. Laseen kielâkuávdááh finnejeh sâmitiggeest haavâi várás torjuid, maid oceh sierâ.

Säämi kielâkuávdáin lii stuorrâ merhâšume sâmikielâi iälláámân páihálávt. Motomeh kielâkuávdáin, tego maadâsâmikielâ kuávlust Rörösis tuáimee Aajege, láá váldám pargonis sâmikielâ ovdedem vijđes kyevti läänin ulâtteijee kuávlust. Maangah eres-uv kielâkuávdááh láá ornim kielâkuursáid meid päikkikielâs ulguubeln, tastko kojjadâlmeh láá lamaš ennuv, iäge kuávlust lah lamaš eres västideijee tuáimeeh. Aainâs kyehti kielâkuávdáá, maadâsâmikielâ Aajege já juulevsâmikielâ Árran, toohâv oovtâspargo Tromsa ollâopâttuv säämi kielâteknologia kuávdáin.

61

Tutkâmušâst, mii árvuštâl säämi kielâkuávdái tooimâ, kovejuvoo Porsang kielâkuávdáá tooimâ puáđuslâšvuotâ vuovijn, mii heivee kuvviimin meid eres kielâkuávdáin: *”Informánttat oaivvildit ahte gielddas lea ollu rievdan dan rájes giellaguovddáš áshuvvui. Ovdal lei skuvla áidna báiki gos sâmegiella gullostalai, dâl gullo dat giella ollu eará báikkiin; gávppis, kafeain ja ráđđeviesus. Giellakurssiid bokte leat mánggas ožžon oahpu sâmegielas dahje leat beassan ealáskahttit giela maid leat massán. Guovddáža doaimmaid váikkuhussan namuhit maid ahte olbmuide lea šaddan nannosit sâmi gullevašvuota.”*⁸³

Sâmikielâ háarán tábáhtum jurdâččemyevi muttum kovvejeh tutkâmušâst ei. lovniimáin Kaivuonâ kieldâ haldâttuv já kieldâpolitijkkárij informantijd: *”- dan [giellaguovddáža] haga ii livčče servodat vel joavdan dan dássái mas dâl leat, ahte bures dohkkehit sâmivuodâ. Álggos eai orron olbmot hálideamen searvat giellahálddašanguvlui, muhto dâl leat eanas suohkanássit dohkkehan dan ahte suohkan lea guovttegielalaš, ja mánát ja nuorat atnet hui árvvus iežaset sâmi duogáža.”*⁸⁴

⁸³ Nygaard et al. 2012, 23.

⁸⁴ Nygaard et al. 2012, 28.

Uunjaargâ kieldâ informanteh eteh, ete kielâkuávdáá vuáđudem já kyevtkielâlášvuodâ tuárjumân finnejum staatâtorjuuh láá pyeremus, mii sâmesiärváduvváid lii tábáhtum majemui 30 ive ääigi. *“Unjárgga gielddas lea ollu dáhpáhuvvan, olbmot leat oažžugohtán giela fas ruovttoluotta ja mii oaidnit ahte sámeigiella lea ožžon ođđa ja buori árvvu.”⁸⁵*

Tromsast tuáimee säämi kielâkuávdáá (*Gáisi giellaguovddáš Moskavuonas*) merhâšume sâmikielâ já merâsâmmilii kulttuur iäláskittempargoost lii tutkâmuš miel lamaš styeres oles Moskavuonâ kuávlust: *“Doaibma váikkuha dasa ahte sámeigiella gullo ja oidno, ja deattuhuvvo earenoamážit dat ahte mánát leat ožžon giela ruovttoluotta (1/3 oassi ohppiin leat válljen sámeigiela skuvllas).”⁸⁶*

Ruotâ sämitige säämi kielâkuávdáš/ Sámi giellaguovddáš Gielejarnge⁸⁷

Sämitigge finnij máhđulášvuodâ säämi kielâkuávdáá vuáđđudmân Ruotâ uđđâ ucceblovopolitiik čuávumuššân⁸⁸. Ive 2009 asáttii uđđâ aalmuglijd ucceblovvoid já toi kieláid kyeskee laavâ, mon valmâštâlmist kiddejii eromâš huámmášume maadâsâmikielâ uhkevuálásii sajattâhân⁸⁹. Sâmikielâ haldâttâhkuávlv uđđâ laavâst tienuuvt, ete tot šoodâi uláttid meid maadâsâmikielâ ärbivuávilijd kuávluid. Sämitigge vuáđudij säämi kielâkuávdáá kielâ-, kulttuur- já viestâdemaášijd hoittájeijee uásáduvâs ohtâvuotân ive 2010. Ton kyehti toimâsaje saijejii maadâsâmikielâ kuávluid Östersundân (*Staare*) já Tärnaby (Deardnâ). Kuávdáá pargon šoodâi kuittâg porgâđ puoh Ruotâst sarnum sâmikielâi pyerrin. Kielâkuávdáá vuáđudem puovtij jotkuuvâšvuodâ já meritiätulášvuodâ säämi kielâpaargon, maid liggii ovdil porgum iänááš projektin.

Säämi kielâkuávdáš Gielejarnge váldupaargon šoodâi ovdedid sâmikielâ kevttim, kielâtiäđulášvuodâ já eromâšávt kielâ iäláskittem. Ton pargon lii faallâđ sâmikieláid já kielâi iäláskitmân lohtáseijee äššitubdâm, ovdedid kielâ iäláskittem vuáháduvâid já levâttid tiäđu sâmikielâin já tast, maht lii máhđulâš macâttid kielâ kiävtun tiileest, mast jo maangâ suhâpuolvâ lii sáttâm joscâđ tom sárnumist. Tot kalga porgâđ oovtâstpargo eres

⁸⁵ Nygaard et al. 2012, 44.

⁸⁶ Nygaard et al. 2012, 53.

⁸⁷ Sämitigge (Ruotâ) 2011, 2012, 2013a-c ja 2014.

⁸⁸ Sveriges Regering, Prop. 2008/09:158.

⁸⁹ Ei. SOU 2006:19.

sämisiärváduvâiguin já ornijdumijguin, ulmen ovtástittiđ já pehtilittiđ pargo, mii pargoo sämikielâi iäláskitem várás. Lasseen kielâkuávdáá pargoid kulá ráhtiđ jyehi ive raapoort sämikielâi tiileest Ruotâst.

Kielâkuávdázân asáttum pargo lii vättee já sátáččij kuvâttálláđ, ete kuávdáást ličij moonnâm ennuv ääigi hiäivulij pargovuovij ooddedmân já tile karttiimân. Návt ij kuittâg keevâm. Kielâkuávdáá neelji vuossâmuu toimâive puátuseh čäittih ton pargei noonâ äššitubdâmuš já čonâdâttâm pargoidis. Kielâkuávdáást pargeh ohtsis nelji ulmuu, kiäh ovdedeh maadâ-, juulev- já tavesämikielâ mättim. Kielâkuávdás kiedâvuš jyehi-ihásijn raportijnis (*Lägesrapport – de samiska språken i Sverige*) tave-, juulev- já maadäsämikielâ lasseen meid jo lappumvaarâst orroo ume- já pittáámsämikielâ tile. Lasseen raporteheh siskeldeh teemaosijđ, main kiedâvuššojeh sämikielâi sajattâh já kevttim maanġâin eellimsuorgijn, tego mediast, arâšoddâdmist, škovliittâsâst, puárásijtipšoost, muusik, elleekove já kirjálâšvuodâ almostittemtoomâst já uđđâ domenijn tego sosiaallii mediast já kielâteknologia uđđâ heiviittâsâin. Raportijn kiedâvuššoos meid sämikielâlij päikkinoomâi merkkim almos uápistemtavluid já luoddâkolbáid. Kielâkuávdáá valmâstem raporteheh láá anoliih käldeeh puohháid, kiäh halijdeh tiettiđ sämikielâi sajattuvâst já tiileest Ruotâst.

Kielâkuávdás pahudij vuossâmuu tileraportistis, ete sämikielâi tile lii čuuvtij aakuut. *“Vi står inför en språkdöd på många platser i Sápmi. På en del platser finns det endast några få modersmålstalare och dessa är över 60 år exempelvis i det sydsamiska området där kan språkanvändningen variera mycket bland de samiska befolkningen både inom ett område och inom ett län.”*⁹⁰ Kielâ iäláskitem pehtilis vuáháduvâi ovdedem várás kielâkuávdás ornij sämikielâi kevtteid čuávvoos neelji juávkun:

1. sij, kiäin lii váhá teikâ ij ollágin sämikielâ táidü, mutâ haalu oppâđ kielâ,
2. sij, kiäh láá oppâm kielâ já láá sehe kielâ passiivliih já aktiivliih sárnooh,
3. sij, kiäh sárnuh kielâ, mutâ iä määti čäälliđ iäge luuhâđ kielâ já
4. sij, kiäin lii sehe njálmálâš já kirjálâš kielâtáidü.

⁹⁰ Sämitigge (Ruotâ) 2010, 8.

Kielâkuávdáš piejâi joton tállân tooimâs aalgâst kyehti maadâsämikielâ iäláskitemhaavâ, moh kovvejuvvojev taan raapoort lovain 3.1. já 3.8. Lovvoost 3.1. kovvejum "Språkspärr"-haahâ vuáđudui huámmášumán, mon mielđ maangah sämmiliih juttii maangâ sämikielâkuursâ maŋaluvâi, mutâ iä kuittâg sárnuškuáttám kielâ. Siämmáá ääigi maangah ij-sämmiliih riemmii sárnuđ kielâ oovtâ kielâkuursâ maŋa. *"Här såg man orsaken måste vara djupare än rent lingvistiskt och det måste ligga djupare psykologiska orsaker bakom. Man fann att för många passiva modersmålstalare fanns en så kallad språkspärr⁹¹."* Uárnejum "språkspärr"-kuursâ ohtân teeman já ohtân kielâ sárnum estui tovâtteijen pajanij škovlâ. *"Det saknas en utbildning i språket och en synliggöring av det samiska språket och den samiska kulturen i skolan⁹²."*

Kuohtuuh ovdil mainâšum maadâsämikielâ iäláskitemhaavah já tain finnejum macâttâs mainâsteh posiitiivlii pirráduvâst, mii šoodâi ton maŋa ko maadâsämikielâ kuávluh pottii sämikielâ haldâttâhkuávlv uáassin. Máhdulâšvuodah maadâsämikielâ oppâmân já iäláskitmân váldojii moovtâ vuástá. Uppsala ollâopâttuv Hugo Valentin-kuávdáš lii ohtâ kielâkuávdáá oovtâstpargokuoimijn. Leena Huss jođettem Uppsala ollâopâttuv tutkâmhaahâ *'Revitalisering mot alla odds? Sydsamiska i Sverige'* čuávui maadâsämikielâ tile ovdánem 2000-lovvoost olášuttum ucceeblovopoolitlij uđâsmitmij vuáimánšoddâm maŋa. Tutkâmpuátuseh nanodii kielâkuávdáá tooimâst finnim macâttâs:

"Forskningsprojektet om sydsamiskan i Sverige - - visar att det går att få kraftigt försvagade språk att återfå sitt fäste bland användare. - - - Projektresultaten tyder även på att det finns ett ökande förståelse för språkets betydelse i sydsamiska organisationers verksamhet och utbud.

Sydsamiska talas av allt fler unga, till stor del tack vare den nya minoritetspolitiken som har börjat träda i kraft under 2000-talet. Det är särskilt lagstiftningen till skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk från 2009 som har haft en gynnsam effekt på sydsamiskan. Många sydsamisktalande upplever i dag att det har blivit lättare att använda sydsamiska, och minoritetspolitiken och de insatser som har genomförts i dess följd har givit nytt hopp till många sydsamer.⁹³"

91 Sämitigge (Ruotâ) 2011, 10.

92 Sämitigge (Ruotâ) 2013c, 18.

93 Uppsala universitet 17.2.2014, < <http://www.valentin.uu.se/> >.

Maadâsämikielâ kuávlust oláštuttum haavâi lasseen säämi kielâkuávdáš lii ornim ei. tave-, maadâ- já juulevsämikielâ kielâkonferensijd, moi kielah lijjii äššiomâhááh kielah. Ive 2012 uárnejii pargoseminaar sämikieláid kyeskee lovottâhtiäđu finniimân. Sämiškoovlâi haldâttuvvâin (*SamS/Sameskolstyrelsen*) láá ornim máttááttâspargoviehân čuosâttum škovliittâstilálâšvuodâid ei. kielâlávgunmáttááttâst. Kielâkuávdáást lii meid sämikielâi iäláskitem tuárjoo almostittemtoimâ⁹⁴.

Toomâs vuossâmuu ive kielâkuávdáš čokkij säämi tiätukaasâ (*kunskapslâdan Jâgloe*), mon juohhii ohtsis 425 peivikiäčun pirrâ Ruotâ. Tiätukaasâ juohhii vuosâsaajeest sämikielâ haldâttâhkuávlusiste tuáimee peivikiäjoid, moi päikkikieldâin lii eromâš ovdâsvástádâs sâmpárnâi jieijâskielâlii peivitišo orniimist. Kaasâ juohhii táárbu miel meid haldâttâhkuávlus ulguubel. Tot siskeldij mainâsijd, spelláid já lavluid tave-, maadâ- já juulevsämikielân já meid ruotâkielân. Ton ulmen lâi movtjidditiđ pedagogijd aktiivlii kielâpaargon peivikiäjuinis.

Väldikodálii pargo oláštuttee Ruotâ sämitige kielâkuávdáá vuossâmuuh toimâveh láá čáittâm, ete sämikielâi iäláskitem lii eromâš vijdes pargokieddi. Tondiet tot lii tuáivum, ete riijkân vuáđuduččii meid páihálii säämi kielâpargo pargee kielâkuávdááh.

Suomâst iä vala lah säämi kielâkuávdááh, mutâ Ucjuv kieldâ vuáváameh säämi kielâkuávdáá, *Áilegas giellasiidan*, vuáđudem várás ovdáneh. Kieldâ lii oláštuttâm säämi kielâkuávdášhaavâ ovdâčielgiittâsmudo iivij 2011-2014 ääigi EU-ruttarááju torjuin. Haahân kulen láá karttim sämikielâ kevttimpirrášijd, sämikielâlij palvâlusâi kevttim sehe rahtum sämikielâ ovdedemohjelm já puáttee säämi kielâkuávdáá finnodâhtoimâvuávám⁹⁵. Pargo jotkuu Euroop sosiaalruttarááju torjuin iivij 2015-2017 ääigi.⁹⁶

Ive 2008 vuáđudum *Nuorttâlâškulttuursiäđus* vuáváá Aanaar kieldâ Čevetjáavrán nuorttäsämmilii kulttuurkuávdáš, mon toomâst nuorttäsämikielâ ovdedem ličij tehálii saajeest. Haavâ vuávámist láá miel di eennâm- já meccituáluministeriö sehe máttááttâs- já kulttuurministeriö.

Helsingist tuáimee *City Sámit*-servi vuáváá uáivikaavpugkuávlust ässee sâmmilij jieijâs kielâi já sâmikulttuur paijeentoollâm já sâmmilâšvuodâ

94 Kj. Juuso 2013 já Fjellgren & Huss 2013.

95 Länsman & Tervaniemi 2012.

96 YLE Sápmi 11.2.2015.

oinum lasettem várás sämmilii kulttuurkuávdáá. Haavâ vuávám várás láá finnim torjuu máttááttâs- já kulttuurministeriöst.

Luvvâ lase Ruotâst já Taažâst tuáimee säämi kielâkuávdái tooimâst:

- *Sámi giellaguovddáš Gielejarnge*, Ruota Sämitigge/ Samiskt språkcentrum Gielejarnge, Sametinget i Sverige, < <http://www.sametinget.se> >
- *Aajege saemien giela- jih maahtoejarnge*/ Samisk språk- og kompetansesenter, Plassje/ Røros, < <http://www.samisk.no> >
- *Álttá Sámi Giellaguovddáš*, Áltá/ Alta, < <http://www.altasg.no> >
- *Árran Julevsáme guovdásj/ Árran Lulesamisk senter*, Ájluokta/ Drag, < <http://www.rran.no> >
- *Ástavuona giellagoahtie, Loabát/ Lavangen*, < <http://www.lavangen.kommune.no/sme-astavuona-giellagoahtie> >
- *Deanu giellagáddi/ Tana samiske språksenter*, Deatnu/ Tana, < <http://www.seg.deatnu.no/> >
- *Gáisi Giellaguovddáš/ Gáisi språksenter*, Moskavuoatna Romsa/ Tromsø, < <http://www.tromso.kommune.no> >
- *Gieleaernie Raavrevijkes/ Det sørsamiske språk- og kultursenteret i Røyrvik*, < <https://www.facebook.com/pages/G%C3%AFleaernie/470432053032627> >
- *Gielem nastedh/ Sørsamisk språksenter*, Snoase/ Snåsa, < <http://gielemnastedh.no/> >
- *Isak Saba Guovddáš/ Isak Saba Senteret*, Unjárga/ Nesseby, < <http://www.isaksaba.no> >
- *Sámi Giella- ja kulturguovddáš/ Samisk Språk- og Kultursenter*, Poršanjku/ Porsanger, < <http://www.porsanger.kommune.no> >
- *Sámi Giellaguovddáš/ Samisk Språksenter*, Gáivuotna/ Kåfjord, < <http://www.kafjord.kommune.no> >
- *Storfjord Språksenter/ Giellaguovddáš/ Kielikeskus*, Stuorruvuotna/ Storfjord, < <http://www.spraaksenter.no/> >
- *Várdobáiki Sámi guovddáš/ Sámi senter*, Evenássi/ Evenes, < <http://www.vardobaiki.no/web> >

Luvvâ lase Suomâst kiedâvuššâmvuálásijn säämi kielâ- já kulttuurkuávdášhaavâin:

- *Tä'lvvsijdd – nuorttâlâšskulttuurkuávdáš Čevetjávvrán/ Nuorttâlâšskulttuursiäđus* < <http://www.kolttasaamelaiset.fi/> >

- *Sämmilij kulttuurkuávdáš Helsigân*, City Sámit ry
< <http://www.citysamit.net/> >
- *Säämi kielâkuávdáš Ucjjuuhân*, Ucjuv kieldâ/ Ohcejoga gielda <
<http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut/elinkeinotoimi/hankkeet.php> >
- < <https://fi-fi.facebook.com/giellaguovddasohcejohkii> >
- < <http://ailegas.fi/ailegas-giellasiida/> >.

3.11. Sämikielâ uápuh pääihist peerusthánnáá⁹⁷

Káidusmáttááttâsâst, viermiškovliittâsâst, virtuaalmáttááttâsâst – mii nomáttâsâid kuás-uv kiávttoo – lii šoddâm merhâšittee tahhee sämikielâi iäláskitmist já máhđulâšvuodâi, moh iä lah pääihist kiddâ, vuáđđudmist sämikielâi oppâmân. Káidusmáttááttâs addel máhđulâšvuodâ mangáid ulmuid, kiäh iä paste uásálistid jyehipiäiválii škovliimân teikâ aldamáttááttâsân eellimtile teikâ aassâmpäihi keežild. *“Káidusmáttááttâs taha täsiárvusâžžân uccâ siijdâin, sämikuávlu ulguubeln já jobâ olgoenâmiijn orroo uáppei máhđulâšvuodâid uásálistid uáppoid⁹⁸”*, pahudává Eeva-Liisa Rasmus-Moilanen já Ellen Pautamo, kiäh ovdedává sämikielâi káidusmáttááttâs Säämi máttááttâskuávdáást Anarist. Sämikielâi káidusmáttááttâs uárnejeh tääl maangah ollâopáttuvah, ollâškoovlah já nube tääsi oppâlájádâsah. Lasseen suárgan láá puáttám meid priivaat irátteijeh.

Sämikielâi káidusmáttááttâs finnim lii máhđulâš meid sämmilij váimuskuávdái ulguubeln ässee oppâkenigâsvuodâahasáid párnáid já nuoráid Taažâst já Ruotâst (kj. lovo 4.2.). Suomâst máttááttâs- já kulttuurministeriö lii seelvâtskuáttám sämikielâi káidusmáttááttâs máhđulâžžân toohâm kiđđuv 2015.

Čuávuvâžžân oovdânpuáhtojeh kyehti sämikielâi káidusmáttááttâsân spesialistum škovlim uárnejeeje, Säämi máttááttâskuávdáá virtuaalškovlâ Anarist já ABC-company/e-skuvla Taažâ Kárâšjuuvâst.

⁹⁷ Rasmus & Pautamo 2011; Rasmus-Moilanen & Pautamo 2012; Rasmus-Moilanen 2014; Paltto K. 28.11.2014; <http://www.e-skuvla.no/> .

⁹⁸ Rasmus & Pautamo 2011, 1.

Kuohtuuh fäälíh puohháid ávus sämikielâi káiduskuursâid. Säämi máttááttâskuávdáš lii staatâ oppâlájádâs já ABC-company/e-skuvla pelestis priivaat irâttâs.

Sämikielâi káidusmáttááttâs ovdedem **Säämi máttááttâskuávdášst** (SOGSAKK) vuolgij joton ive 2004. Káidusmáttááttâsâst lii šoddâm tehálâš vyehi oppâlájádâsân laavâst miäruštállum pargo olášutmist. Ko sämikielâliih máttáátteijeeh iä lah tuárvi väldikodálávt iäge ubâ sämikuávlust, lii káidusmáttááttâs ovdedem merhâšâm meid uccáá resursij pehtilub kevttim.

Váldutiäddu oppâlájádâs adelem káidusmáttááttâsâst lii lamaš sämikielâin. Mottoom verd kuursah láá uárnejum meid sämikulttuurist. Kulttuurkuursah láá čuosâttum ei. máttááttâspargoviehân. Kielâ oppâmist váldutiäddu lii keevâtlíi kielâtááidü hahâmist, mii meerhâš máttááttâs vuávám tienuuvt, ete tot ana sistees ennuv sárnum- já savâstâllâmhárvuttâsâid. Kommunikatiivláš oppâm lii tohhum máhđulâžžân oovdedmáin máttááttâsvuovijd tienuuvt, ete oppâmtille lii juávkun ohtsâš. Uáppeeh já máttáátteijee čökkâneh eennâmtiedälávt vijđes kuávlust ohtsii virtuaalluokan, mast šadda meid eromâš sosiaallâš tile. *”Oskomettum maht puáhtá tubdâđ, ete kulá juávkun, mon jesânijđ ij teeivâ ige tuubdâ. Oppâm tábáhtuvá nuuvt, ete vuáijup máttááttâs siskáldâsân, iä tušes hutârdem já kemiah⁹⁹”, ohtâ uáppee kovvee tile.*

Säämi máttááttâskuávdáá ornim káidusmáttááttâs ana sistees reaalaigásii čökkânem káidusmáttááttâsvuáháduv (om. iLinc teikâ AdobeConnect) virtuaalluokkaast, jiečânâs porgâm Moodle-oppâmvuálášist sehe sierâlagánijđ siärvuslijđ já sosiaallij media porgâmpiergâsijđ já -vuovijd. Virtuaalluokkaast lii máhđulâš porgâđ juávkku- já parâpargoid, toollâđ ohtâvuodâ nubbijđ chat peht, uuccâđ tiäđuid internetist, čäittid já oovdânpyehtid dokumentijđ já oppâmân lohtâseijee pargoid já väldid jotelávt ohtâvuodâ nubbijđ häppilviestâdmij vievâst. Meid reaalaigásâš videokove lii máhđulâš. Oppâmvuáláš tuáimá virtuaal škovlâlavkkân. Máttáátteijee kiävttá tom tiedeetmân já juáhá tom peht máttááttâsmateriaal. Máttááttâsân lohtâseijee pargoh, pargoi macâtem já iskoseh olášuttojeh iänááš oppâmvuálášist. Lasseen máttááttâsâst annojeh hiättun sosiaallii media máhđulâšvuodah tego siärvusliih pargopiergâseh já moobiilpiergâseh. Kuhes škovliimeh aneh sistees meid aldačökkânmijđ, maid viggeh ornid tagarijn aagijn, kuás uáppein lii máhđulâšvuotâ uásálistid meid sämikulttuurtábáhtussâid já kevttid kielâ argâpeeivi kielâkevttimilálâšvuodâin.

99 Lovnim uáppeemacâttâsâst: Rasmus-Moilanen 2014, 220.

Káidusoppâtiijmijd čokkâneh aldamáttááttâs náál soppum ääigi, mutâ oppâtiijmijd lii máhđulâš kuldâliđ meid oppâmvuáláázân vyerkkejum paddiimijn. Jis uáppee ij paste uásálistiđ jyehe tiijmán, sust lii máhđulâšvuotâ kuldâliđ oppâtiijme päädist já porgâđ jiečânávt tiijme ääigi porgum já päikkipargon adelum hárvuttâsâid. Kommunikatiivlii oppâm iáhtun lii, ete uáppeeh uásálisteh aktiivlávt oppâtiijmijd já, ete sist láá tiijmij ääigi savâstállâmskipáreh. Váldunjuolgâdussân sämikielâ kuursân lii 80 % mielđiorroomkenigâšvuotâ, mii lii siämmást iáhtu čodâldâs já tuodâštus finniimân. Kurssâlij motivaatio lii táválávt olluv, tondiet ko oppâm lii ríjjátatulâš iäge meddâloromeh virtuaaloppâtiijmijn lah tienuuvt čuolmâ. Maŋgâsij mielâst uásálistem lii älkkee, tastko oppâtiijmijd puáhtá uásálistiđ masa kost peri, pääihist, pargosaajeest já jobâ ko lii määdhist. Láá anneem, ete oppâmpirrâseh, maid puáhtá jieš valjiđ, lasetteh motivaatio já vyeledeh oppâmân lohtâsejee čodâldittemtedduid.

Káidusmáttááttâs olesvuodâ ráhtimist já máttááttâs toimâm visásmitmist tarbâšuvvohet oovtâstpargo já munevalmâštâlmeh maŋgâi tuáimeiguin. Škovlim uárnejejee kalga huolâttid káidusmáttááttâs vuáhádâhlii oovdedmist nuuvt, ete oca pyeremus pedagoolijđ já didaktlijđ čuávumušâid viermist tábâhtuvvee máttááttâsân já škuávlee máttááttejeid uđđâ pargopiergâsij haaldâšmân. Säämi máttááttâskuávdáást taat ovedem láá toohâm máhđulâžžân sierâlágán ovedemhaavâi já toid finnejum ruttâdem vievâst. Oppâtiijmekuáhtâsii vuávám parga máttááttejee, mutâ tađe ovdil máttááttâs olâšuttemmáhđulâšvuodâid hutkeh maŋgii oles virtuaaljuávhoiin. Ideai hutkâm táargut vuáhâduvâi, oppâmpirrâsij, pargopiergâsij, pargohaamij já stivrimtiilij vuávám. Tuávvášjuurdân máttááttâs orniimist lii tot, ete oppâm kalga leđe jiärmálâš já movtjidittee já uáppeeh kalgeh leđe aktiivliih.

Ohtâ škovlim luhostum čuávdee tahhee lii teknisâš toorjâpalválem, mii lii mielđi vuávámmudo ráájist ain škovlim nuuhâm räi. Máttááttejee, kote tuáimá toorjâpalválemttáá, pásáččij selvâniđ ohtuu oovdân puáttee tiilijn, mii sátaččij merhâšiđ škovlim tääsi hiäjunem já jobâ feilim. Säämi máttááttâskuávdáást láá váldám kiávtun toimâmaali, mast jyehe uáppee uápâsmittoo persovnlávt tekniikân, máttááttâsohjelmáid já viermipirrâsist toimâmân ovdil škovlim álgám já oppâmkiávtun puáttee tiáttur piäijoo valmâšin máttááttâs várás. Vuossâmuš káidusoppâtiijme ääigi eellih vala oovtâst čoodâ tehálumosijđ teknisijđ aašijđ, mon maŋa oppâlájádâs teknisâš toorjâolmooš lii čáládâttâm siisâ virtuaalluokan oppâtiijmij ääigi já kocá vâi suu finnee jotelávt kiddâ ubâ škovlim ääigi jis teknisiih čuolmah iteh.

Mielâkiddiivâšvuotâ sâmi kielâi škovliimâid lii lamaš ennuv já kuursâid láá masa ain lamaš eenâb occeeh ko oppâmsajeh. Sâmi kielâi vuáđutääsi škovliimeh láá lamaš piivnohumoseh já occeeh láá lamaš škovliittâs mielh suullân 30-60, ko algâttemsajeh oovtâ kuursâst láá táválávt 15. Kuursâid ucâlum ulmui meeri čáittá uárnejejei árvuštállâm mielh tuodâlii táárbu.

Motiiveh já suujah kielâškovliimân ucâlumân láá maangah. Suullân peeli sâmi kielâi káidusuáppein láá puáttám sâmi kuávlust. Sâmi kuávlust ässeeh pargeh iänáás palvâlemámáttijn, tipšosyergist, šoddâdemsyergist, virgeolmožin já irâtteijen. Maangâs tarbâseh sâmi kielâ tááiđu pargostis, nubeh halijdeh pyeredid kielâtááiđus sâmituávváá tááhust já vâi sâmmilâš identiteet nanoduvoo, párnâi já perruu kielâkevttim toorjâ tiet, hiäimukoskâvuodâi paijeentoollâm tiet teikâ vâi šaddeh nanosubbooht sâmi kielâlii pirrâs uássin. *“Uáppoid ucâlum tyehin lii noonâ sâmi kielâ iälâskitem já kielâpirrâs nanodem haalu.¹⁰⁰”*

70

Eenikiellân sâmi kielâ sárnoo uápui ulmen lii lamaš čäällimtäáiđu lasseen áámmátlii tohálâšvuodâ nanodem já tárbulii virgálii tuodâštus haahâm kielâtááiđust. Lasseen maangâs, kiäin ij lah sâmituávvâš, halijdeh oppâd sâmi kielâ, tondiet ko tarbâseh tom pargostis teikâ astoääigi. Motomij ulmen lii uázžuđ pargo sâmi kuávlust. Uási uáppein aneh sâmi kielâ uápuid ävkkín eres uápui ohtâvuodâst. Säämi máttááttâskuávdáá ornim sâmi kielâi káidusuápuh västideh Oulu ollâopâttuv adelem säämi viereskielâ uápuid já uápee puáhtá uuccâđ ollâopâttuvâst toi pyerrin anneem tutkosistis.

Monâttum sâmi kielâ maasâd oppâmist lii puáttám ohtâ tergâdumosin motiivin sâmi kielâi oppâmân. Uáppeemacáttâs, mon noreh puoh kuursâi ohtâvuodâst, maainâst ennuv ääši merhâšsuumeest:

“Aasâm kukken sâmi hiäimustân já ollásávt suomâkielâlii kielâpirrâsist, te aargâst ij lah máhđulâšvuotâ haahâđ teikâ paijeentoollâđ sâmi kielâ tááiđu. 40-lovvoost šoddâm iánán láá tallaa ääigi jieğâ mielh varjâlum sâmi kielâ oppâmist, já tondiet anam eromâš tergâdin oppâđ kielâ já siäiluttid ton peht ohtâvuodâ muu hiäimun. Lam oppâm sâmi kielâ jiečânávt, mutâ puátuseh láá tiäđust-uv mulsâšuvveeh, tondiet ko kihheen ij tivo muu teikâ västid muu koččâmuššâid. Tondiet lijjim-uv ilolâš ko huámmâšim, ete káidusmáttááttâs-uv lii máhđulâš.¹⁰¹”

¹⁰⁰ Rasmus-Moilanen 2014, 216.

¹⁰¹ Linaus opiskelijapalautteesta: Rasmus & Pautamo 2011, 3.

“Puávtám jieččân máttááttâsâst sirded tiäđu sämmilâšvuodâst pyerebeht ko puávtám luuhâđ meid sämikielâlijd teevstâid. Tobdotâäsist äšši lii munjin vala ennuv tergâdub. Monâttim sämikielâ asâttâhiivij ääigi já tubdâm, ete staatâ tivo ääši, ko puávtám oppâđ kielâ mäddin-uv. Mudoi om. orjâlâškielâ kurssâid lâi tuodâi vaigâd peessâđ, tondiet ko vuosâsaje lâi vaarâ adelum toid, kiäh tarbâšeh kielâ jyehi peeivi pargostis.¹⁰²”

Uáppeemacâttâs cáittá meid tom, ete máhđulâšvuotâ monâttum teikâ juksâmettuummijn jurdum kielâtááidu hahâmân lii kielâ oppâm lasseen meid jienâlávtt jieččân elimân vaikutteijee äšši. *“Tot lii lamaš ei. maccâm jieččân madduid, moonnâmaaigij murâštem, jieččân identiteet čoodâ eellim já jieđâlâš čavosmem.¹⁰³”* Motomeh kurssâčuákkimeh láá lamaš uárnejeijei mielâst tego psykologttáá uárnejum terapiačuákkimeh, nuuvt stuorrâ já merhâšittee ääsist lii koččâmuš.

Säämi máttááttâskuávdáá virtuaalškoovlâ luuhâmiheohjelmân kuleh čuávvo kuursah: orjâlâškielâ vuáđutâási 10 uo, orjâlâškielâ koskâtâási 10 uo, orjâlâškielâ eenikielâlij škovlim 6 uo, anarâš- já nuorttâlâškielâ vuáđukuursah 4 uo já ihásávt mulsâšuvvee kuursah. Virtuaalškoovlâ lii love ihheed pištám tooimâs ääigi adelâm sämikielâi škovlim suullân 700 ulmui. Oppâttijmeh láá tollum ohtsis suullân 10.000. Lasseen tot lii škovlim máttáátteijeid já ive 2007 rääjist tuárjum iärásij olášuttem sämikielâ káidusmáttááttâs nuuvt, ete lii huolâttâm kevttim áigásii torjuust já adelâm pargoniävvuškovlim.

ABC-company/ e-skuvla¹⁰⁴ lii sämmilâš kuástideijee já viermiškovlâ, mon uáivisaje lii Taažâ Kárâšjuuvâst. Tot vuáđudui ive 2000, mon maŋa viermikuursah orjâlâškielâst vuolgii joton ive 2001, juulevsämikielâst ive 2003 já maadâsämikielâst ive 2005. E-skuvla vuáđudeijee já máttáátteijee Kirsi Paltto maainâst, ete viermiškovlâ vuáđudui, tondiet ko toos lâi stuorrâ tárbu. *“Sämmiliih ääsih nuuvt vijđes kuávlust, ete puohâi juksâm ij lah mudoi máhđulâš. Maangâin kuávluin iä lah máttáátteijeeh ige meid kurssâfalâldâh. Viermimáttááttâs puáhtá sämikielâ oppâmmáhđulâšvuodâ puohâi halulij finnimnâál.¹⁰⁵”*

E-skuvla pyevtit sämikielâi já eres oppâamnâsij sämikielâlijd digimateriaalijd já máttááttâsohjelmijd viärmán já fáálá sämikielâi viermikuursâid já káidusmáttááttâs sehe rávisulmuud já vuáđuškoovlâ já luvâttâhškoovlâ jottee párnáid já nuoráid. E-skuvla lii ive 2013

102 Siämmâš, 4.

103 Rasmus & Pautamo 2011, 5.

104 Paltto K. 28.11.2014; < <http://www.e-skuvla.no/> >.

105 Paltto K. siämmâš.

aalgâ räajist finnim virgálávt tuhhiittum viermiškoovlá status (*offisielt godkjent nettskole i Norge*), mii meerhâš tom, ete tot puáhtá faalláđ nuuvtá kuursâid meid rävisulmuid, kiäid viermikuursah lijji ovdil mávsuliih. Vuáđu- já luvâttâhškoovlah pyehtih sooppâđ e-skuvlain sâimikielâ máttááttâs orniimist uáppeid, kiäid škovlá ij paste adelid sâimikielâ aldamáttááttâs. Taah škoovlah láá enâmustáá sâimikielâ haldâttâhkuávu ulguubeln. Taat máttááttâsmáhdulâšvuotâ vuáđudivá máttááttâsleahân.

Sehe rävisulmuid já luvâttâhškoovlá (*joatkkaskuvla/ videregående skole*) já vuáđuškoovlá (*vuodđoskuvla/ grunnskole*) uáppeid láá fáállun tave-, maadâ- já juulevsâimikielâ kuursah. Škovlâlâškuursah láá vuávájum vyeimistorroo máttááttâsvuávám muulsâivtoid já toh láá sâimikielâ 1 (vuossâmuu kielâ/ eenikielâ oppâamnâs), sâimikielâ 2 (nube kielâ oppâamnâs uáppeid, kiäh mättih kielâ mottoom verd talle ko algâtteh škoovlá), sâimikielâ 3 (uáppeid, kiäh algâtteh sâimikielâ oppâm vuáđuškoovlâst) já sâimikielâ 4 (uáppeid, kiäh algâtteh sâimikielâ oppâm luvâttâhškoovlâst).

72

Rävisulmuid uáivildum kuursah láá vuáđukuursah já uáivildeh tienuuvt nube kielâ teikâ viereskielâ uápuid. Fáállun lii meid sierâ tavesâimikielâ algâttâskurssâ. Kuursâin, maid adeleh škovláid, lii fáárust virtuaalmáttáátteijee. Rävisulmuuh oppeet pyehtih valjid falâlduvâst jo-uv jiečânâs já jieijâs liävtu oppâm viermikuursâst teikâ viermikuursâ, mast meid máttáátteijee lii fáárust. Kuursâin, main máttáátteijee lii fáárust, kiävttojuh nettipuhelin ađai Skype já Google Hangouts-heiviittâs, moh láá älkkee kevttiđ já jyehi tiättur kevttest älkkeht finnimnáál. Rävisulmuid čuosâttum kuursah juáhâseh oosijd, main jieškote-uv västid suullân 100 tijme luokkamáttááttâs.

E-skuvla ornim kurssâfalâlduv puáhtá ornid neelji sierâlagán máhdulâšvuotân: 1) jiečânâs oppâmân viermikuursâst, 2) jiečânâs viermioppâmân, mon toorjân lii meid máttáátteijee, 3) juávkkumáttááttâsân viermist máttáátteijee jođetteijen já 4) kurssâid, main láá sehe aldamáttááttâspajeh, maid máttáátteijee joođeet já viermimáttááttâs. Viermikuursâi čuávum lii máhdulâš sierâ kielâi vuáđuld, mii meerhâš tom, ete kuursah láá vuávájum sâimikielâid, suomâkielâ, ruotâkielâ, tárukielâ já engâlâškielâ sárnoo ulmuid.

Paltto maainâst, ete puoh kuursâi vuáđđun lii kommunikatiivlâš kielâ oppâm. Kuursâin kevttih ennuv interaktiivlijd hárjuttâsâid, fiilmâid, jienâ já máhđulâšvuodâ sárnum hárjuttâlmân. Viermist orroo interaktiivliih hárjuttâsah láá heiviittum uáppee ave miel. Párnâid já rävisulmuid láá rahtum jieijâs hárjuttâsah. Juávkkumáttááttâs taha máhđulâžžân puigâ savástállâm eres kurssâlijguin, moiguin *“puáhtá meid jyehiđ aalgâ vaigâdвуодâid, ko kielâ ij lah vala älkkee sárnuđ.*¹⁰⁶”

Máttááttâsâst, mii adeluvvoo vuáđuškoovlâ já luvâttâhškoovlâ uáppeid, kevttih sehe digitaallijd já teddilum oppâmateriaalijd. E-skuvla kevttim oppâmateriaalijd lii ruttâdâm Sämítigge já toh láá škovláid nuuvtá. Škoovlah uástih máttááttâs e-skuvlast káidusmáttááttâs ruttâdmist västidejee virgeomâháást finnim torjuin. Tavesämikielâ káidusmáttááttâs resursijd okeh Finnmark läänihaldâttâsâst (*Finnmárkku fylka/ Finnmark fylke*), juulev- já maadâsämikielâ resursijd Nordland läänihaldâttâsâst (*Norlándda fylka/ Nordland fylke*).

Talle ko škovlâ haalijd sämikielâ máttááttâs, tot váldá ohtâvuodâ e-skuvlan já suápá toin máttááttâs tääsist, tijmemeereest, iskosij ráhtimist, máhđulii árvusääni addelmist já tiijmij ääigimuddoost. E-skuvla ráhtá jyehi uáppei sierâ luuhâmpajevuávám já huolât oppâmateriaalijn. Škoovlah finnejuh uáppeidis tubdâlduvâid oppâmateriaalâid, moh láá e-skuvla viermisijđoin. Škovlâ pelestis västid tast, ete uáppest lii kiávtust tiáttur, main puáhtá kevttiđ sämikielâ puustavijd já mast lii nettipuhelin. Lasseen tarbâšuvvoo headset, ađai piäljâseh já mikrofon.

Sämikielâi máttááttâs lasseen e-skuvla fáálá škovláid sierâ oppâamnâsâid jieškote-uv sämikielân tuáimee digitaallijd oppâmateriaalijd, maid škoovlah pyehtih kevttiđ lase- teikâ toorjâamnâstâhhân. Taah-uv materiaaleh láá škovláid ienááš nuuvtá já toh finnejuh uáppeidis kevttetubdâlduvâid pivdem miel. Motomijn tábâttusâin škoovlah mäsih digitaallii materiaal kevttimist šaddee palvâlemmáávsu. Viermimateriaalij lasseen e-skuvla lii ráhtâm viáttupuhelimâid sämikielâlijd heiviittâsâid, tego kielâspeelâid (om. *Oppa fávrro já Giellaspeallu*). Uđđâsumoseh moobiilheiviittâsah láá juulevsämikielâ-tárukielâ já maadâsämikielâ-tárukielâ (*Bágo já Baakoeh*) jienâsänikirjeh. Tavesämikielâ-tárukielâ jienâsänikirje lii ráhtimnáál (2015).

Digitaallijd sámi kielâlijd oppâmateriaalijd, digitaallijd sánikiirjijd, jienâkovesánikiirjijd já párnáid čuosâttum kielâsiijđoid, main láá speelah, fáalih eres-uv sámmiliih kuástideijeh te go Suomâbeln tuáimee *e-girji.net* já Taažâbeln tuáimee *Davvi Girji O.S.* ja *ČálliidLágádus*. Säämi ollâškoovlâ paijeentoollâm oppâmateriaalportaalist *Ovttas-aktan-aktesne* láá tiäđuh teddilum oppâmateriaalijn já liiŋkah sierâ rähte digitaallijd oppâmateriaaláid já filmáid (nettičujottâsah čuávvo listoost).

Luvvâ lase sámi kielâi káidus-/viermiškovliimist, uápásmuu sámi kielâláid digitaallijd oppâmateriaaláid, vuáruvaikuttâslijd pedagooglijd ohjelmáid já sámi kielâi sierâlágán nettisánikiirjijd:

- < <http://www.sogsakk.fi/virtuaalikoulu> >
- < <http://www.e-skuvla.no/> >
- < <http://ovttas.no/> >
- < <http://e-girji.net/> >
- < <http://modersmal.skolverket.se/samiska/> >
- < <http://giellatekno.uit.no/> >
- < <http://ordbok.sametinget.se/> >
- < <http://clu.uni.no/bildetema/> >
- < <http://www4.ur.se/gulahalan/> >
- < <http://www.sametinget.se/lulesamiska> >
- < <http://www.sametinget.se/1084> >
- < <http://www.calliidlagadus.org/> >
- < <http://sajus.davvi.no/> >
- < <http://www.giella.org> >.

3.12. OVTTAS! Škovlâ- já peivikiäččuovtâstpargo raajij rasta¹⁰⁷

Ucjuv markkân Suomâbeln já Tiänu kieldân (*Tana kommune*) kullee Sirmá sijdâ Taažâbeln lává suullân 20 kilomeetter keččin nubijdis orroo ránnjâsijdah Tiänuleevist. Sijjdâin já taid ässee ulmuin láá ennuv ohtsiih ääsih. Sijjdah láá siämmáa kielâ- já kulttuurkuávu. Hiäimukoskâvuodah, piirâs, Tiänujuuhâ já iäláttâsah ovtâstitteh ulmuid, kiäh kuittâg-uv láá kyevti staatâ aalmugjesâneh. Párnááh já nuorah joteh škoovlâ siämmáa tavesämikielân, mutâ škovlâjotteem vuáđuduvá kyevti sierâlágán škovlâlahâasât mân, máttááttâsvuávám kulttuurân já oppâamnâsjuáhun. Sirmá škoovlâ (*Sirpmá skuvla*) puoh uáppeeh joteh škoovlâ sämikielân. Ucjuvnjääلمي škoovlâst (*Ohcejotnjálmme skuvla*), kote lii stuárráb ko Sirmá škovlâ, láá sehe sämi- já suomâkielâliih luokah. Peivikiäjui tooimâ stivrejeh aalmugliih laavah, moh adeleh kuohtuin staatâin sämikielâlâid párnáid vuogâdovuodâ jieijâskielâlii peivikiäčun.

Ucjuvljij já sirmálij kuhesáigásâš oovtâstpargo lii finnim uđđâ haamijd 2000-lovo aalgâ räajist. 2000-lovo aalgâst álgám škoovlâi ohtsâš sämmilâš taaidâ- já kulttuurmáttááttâs lii šoddâm vuávâlâš škovlâoovtâstpargon, main "*lii hirmâd mieđes vaikuttâs párnái já nuorâi sämikielâ kevttimân já kielâtááiddu naanoodmân*"¹⁰⁸, pahudává Annukka Hirvasvuopio-Laiti já Vuokko Hirvonen čielgiittâsâstis, mii kuáská oovtâstpaargon. Oovtâstpargo algâtteijen lijji škovlâlij vaanhimeh já škoovlâi máttáátteijeeh. Oovtâstpargo ovdedem uđđâ táásán šoodâi máhđulâžžân kyevti haavâ peht, maid ožžuu EU-ruđâiguin já maangâi peelij torjuiguin. Vuossâmuš OVTTAS!-haah¹⁰⁹ vuolgij joton ive 2004 já piistij ive 2007 loopâ räi¹¹⁰. Nubbe OVTTAS!-haahâ (*Säämi kielâ-, škovlâ- já peivikiäččuovdedem Tiänuleevist*) vuolgij joton ive 2009 loopâst já jotkui ive 2013 loopâ räi¹¹¹.

¹⁰⁷ Taipale 2012; Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013; Guttorm 6.5.2013 ja 2015; Rasmussen 2.5.2013 a ja b.

¹⁰⁸ Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013, 5.

¹⁰⁹ Säämi kulttuurmáttááttâs párnáid já nuoráid

¹¹⁰ Haavâ ruttâdii EU-ohjelm Interreg IIIA Davvin Sápmi, Taažâ Sämigitge, Tave-Kaalooträädi, Ucjuv kieldâ já Tiänu kieldâst tuáimee säämi kielâkuávdâš Deanu giellagáddi.

¹¹¹ Haavâ ruttâdii Laapi litto, Tave-Kaalooträädi, Interreg IVA Pohjoinen Sápmi, Ucjuv kieldâ, Taažâ Sämigitge, Tiänu kieldâ, Tiänu kieldâst tuáimee säämi kielâkuávdâš Deanu giellagáddi já Taažâ uđâsmitem-, haldâttâh já kirholâšministeriö (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet).

Oovtâstpargo puáđusin puoh Sirmá škoovlá vyeliluokai (1-7 lk) uáppeeh já Ucjvunjäälmi škoovlá vyeliškoovlá (0-6 lk) sämikielâlii máttááttâsâst orroo uáppeeh joteh ain (2016) ohtsii sämikielâlii škoovlá kyevti peeivi ohhoost. Sirmá škovlâliih pottii Ucjvunjäälmi škoovlân majebaargâi já Ucjvunjäälmi škovlâliih pelestis juttii koskohoii škoovlá Sirmáást. Ohtsiih škovlâpeeivih algii ive 2006 já láá jotkum ton rääjist. Máttááttâs lii ohtsâš sämikielâst, matematiikâst, pirâsoopâst/ luándutiädust já historjâst. Meid muusik já lihâdem láá oppâm oovtâst. Laseen Suomâ pele uáppeeh láá motomij iivij finnim oovtâstpargo áánsust tárukielâ máttááttâs já Taažâ pele uáppeeh suomâkielâ máttááttâs.

Oovtâstpargo lii puáhtám máttááttâsân máhđulâšvuodâ anneed ävkkín škoovlâi eromâš nanoduvâid tego Ucjvunjäälmi aktiivlii muusik máttááttâs, eromâš muusikuoka já škovlâkuávdáá ohtâvuodâst orroo vuojâdemhaalâ. Ucjvunjäälmi škoovlá uáppeeh pelestis peesih anneed ävkkín Sirmá škoovlá šiev šiljoost, sierâdemsoojijn já jyelgipállukiedist. Sirmá škoovlá jyehi uáppest lii jieijâs tiättur, mii kiávttoo škoovlâst jyehi peeivi. Ive 2009 jotonvuálgám haavâ ruđâiguin postii jieijâs tiäturijd uástid meid puoh oovtâstpargoost fáárust leijee Ucjvunjäälmi škoovlá uáppeid. Oovtâstpargo toovâi maangâpiälâsubbon já älkkeeditij meid máttáátteijeetile, tastko máttáátteijeid sattii kevttid kuohtuin škoovlâin. Lieggâ škovlâmäälis, mon Suomâ škoovlâin fáälilij škovlâpeeivi ääigi jyehi uáppei, lâi udđâ äšši Sirmá uáppeid. Škovlâoovtâstpargo mieldiv meid sirmâliih finnejii lieggâ škovlâmäälis ohtsiijn škovlâpeeivijn, mon Sirmá máttáátteijeh onnii eromâš šiev äššin.

Ive 2009 jotonvuálgám haavâ ulmen pieijii sämikielâ já -kulttuur já Tiänuleevi sämisiärvâduv nanodem nuuvt, ete ovdedeh škovlâ- já peivikiäččuovtâstpargo. Äššitobdeepedagogin toimâm Sirmá škoovlá máttáátteijee Sonja Guttorm raahij viärdádâllâm máttááttâsvuáváámijn, moh lijjii vyeimist Suomâst já Taažâst, ulmen oohtânheiviittid máttááttâsvuáváámijd já pyehtid škoovlâi kiávttun pyeremus peelijd kuohtui riijkâi máttááttâsâst. Ohtsii máttááttâs oppâamnâseh väljejuvojii tienuuvt, ete kuohtuin riijkâin puáttee uáppeeh pyehtih nuávdittid sijjân kyeskee máttááttâsvuáváám já juksâđ máttááttâsân asâttum uulmijd. Máttááttâsvuávámpargo lopâlâš ulmen lâi Tiänuleevi sâmmilii máttááttâsvuáváám finnim oohtânheiviitmâin Suomâ já Taažâ máttááttâsvuáváámijd hiäivulijn oosijn ohtsii máttááttâsân, mon "*váimu já siälu lii sämikielâ*"¹¹².

Guttorm rahtij máttáatteijei išseen luvâttállâm, mast lâi máhđulâš tärhistid, ete párnááh oppii taid aasijd, maid sij jieijâs rijkâs máttááttâsvuávám miel kolgii oppâđ. Tuodâlii lase máttááttâsân puhtii sehe Suomâst já Taažâst rahtum sâmikielâliih oppâmateriaaleh, maid finnejii nuuvtá kuhtuin rijkâin. Ohtsii máttááttâsân valdii kiävtun oppâmateriaalijn tom uási, mon keččih, ete toos pyeremustáá hevee. Kuhtui škovlâi máttáatteijeeh onnii, ete sij sehe oppii já hiettii oovtâstpargoost. Oovtâstpargo lasettij pedagooglii máttim ei. ton peht, ete máttáatteijeeh finnejii máhđulâšvuodâ uápâsmuđ sierlágánijđ máttááttem- já pargovuovijđ já nube rijkâst rahtum oppâmateriaaláid, moh mudoi liččii kevttum máttááttâsâst ennuv ucceeb.

Haavâ loppâmuđdoost, ko vuáttámušah ohtsii máttááttâsâst lijjii jo maangâin iivijn, Torkel Rasmussen rahtij OVTTAS!-proojeekt uásihaahân hammiittâs Tiänuleevi máttááttâsvuáváamin¹¹³. Laidiittâsteevstâst pahuduvvoo, ete máttááttâsvuávámčielgiittâs čáittá, ete ohtsâš máttááttâs lii máhđulâš iánááš oppâamnâsijn puoh vuáđuškoovlâ iheluokain. Veikâ oppâamnâsij noomah spiekâstii-uv ennuv nubijdis, puhtii ohtsii máttááttâsân kavnáđ vuáđu verdidmáin máttááttâssiskáldâsâid. Rasmussen eelij čoodâ puoh vuáđuškoovlâ oppâamnâsijđ já iävtuttij jyehi peht, ete kuábbáá rijkâst kiävtust orroo amnâsvuávám (Suomâst noomáin *oppâmeeri/ oahppomearri*) jieškoođeest-uv kiävtáččii ohtsii máttááttâs vuáđđun, kuus máhđuliih nubâstusah rahtuuččii. Motomijn amnâsijn Suomâ amnâsvuávám lâi vátávub, mondiet tom lâi pyeri kevttid ohtsii máttááttâs vuáđđun. Motomijn oppâamnâsijn vuod Taažâ máttááttâsvuávám lâi čuosâttum pyerebeht sâmmilij já maangâkulttuurlij uáppei várás já siskáldâsah lijjii pyereest heiviittum säämi kulttuurân já pirrâsân. Tain oppâamnâsijn ohtsii máttááttâs vuáđđun väljejii Taažâst vyeimist orroo amnâsvuávám (*fágaplána*). Tiänuleevi máttááttâsvuávámhammiittâsân kulá meid hammiittâs tijmejuáhun, mii tiävdáččij sierâ oppâamnâsijn sehe Suomâ já Taažâ máttááttâsvuávámijn meridum ucemustijmemeerijđ. Jiejâs háástus lâi ohtâlistid vâldikodáljij tijmejuáhumiárádâsâi iäruid. Taažâ škovlâ tijmejuávust oppâamnâs vijdodâh miäruštálloo 60 miinut kukkosâš tijmen, Suomâst vuod máttááttâs ucemusmeerih almottuvvojeh 45 miinut oppâtiijmij meerrin.

Škovlâoovtâstpargo paaldâst ive 2005 vuolgij joton meid Učjuv já Tiänu kieldâi koskâsâš peivikiäččuovtâstpargo. Tot toovâi máhđulâžžân peivitišosaje finnim ránnjáríijkâ tavesâmikielâlii peivikiäjust, Sirmâ párnáid koskâpuđâsij tipšosoojij finnim Učjuv peivikiäčču Duottaraskist

¹¹³ Rasmussen 2.5.2013 a ja b.

já vuárustus Suomâbeln Njuárgám párnáid Tanabru (*Deanušaldi*) Giellavealgu-peivikiäjust. Peivikiäčču- já škovlâoovtâstpargo rahtij juátkoo ubâlâšvuodâ, mii torjui párnái já nuorâi sâmikielâ kevttim. Sâmikielâ kevttimist šoodâi luándulâš, tondiet ko tot lâi puohháid ohtsâš kielâ. Tiäddu suomâ- teikâ tárukielâ kevttimân sierâin já párnái koskâsii vuáruvaikuttâsâst kiäppánij. Munejurduuh nube riijkâst ässei kuáttá kiäppánii ja párnái já nuorâi oohtânkulluuvâšvuodâ tobdo lasanij. Suomâbeln já Taažâbeln sarnum sâmikielâ ereslágánvuodah motomijn saanijn já eđâlduvâin riggodii párnái kielâ. Puoh taat torjui sâmmilâšvuotân já jieijâs kielân šoddâm, tego ohtâ hahâčielgiittâsân sahhiittállum vaanhim paahud: *“Miedes lii, ete sâmikielâ kevttim lassaán, ko Ucjuv párnááh láá oovtâst Sirmá párnáiguin. - - - Mudoi-uv anam šiev äššin, ete taah párnááh uápásmuveh ránjáidis, kiäid sij iä mudoi liččii uápásmum. Oovtâstpargo ráhtá meid pyerebijd máhđulâšvuodâid sâmikulttuurân vuáđuduvvee máttááttâsân, kuus váldojeh kyevti riijkâ máttááttâsvuávámijn pyeremuuh uásih¹¹⁴.”*

78

Helena Guttorm tooimâi haavâst säämi arâšoddâdem äšsitobden. Suu pargon lâi uápistiđ peivikiäjui pargeid väldid vuotân párnái sierlágán kielâtuávváid já oohtânheiviittiđ Taažâbeln já Suomâbeln kiävtust orroo pargovuovijd. Peivikiäjui pargei pargo torjuu ráhtimáin sijnân jieijâs kielâ iäláskittem- já nanodemvuávámijd. Jyehipiäiválâš Ucjuv já Sirmá koskâsâš peivikiäččuovtâstpargo kuittâg nuuvâi, ko Tiänu kieldâ vuáđudij Siirmán jieijâs tavesâmikielâlii peivikiäju. Sirmáást čuolmân lijiii annaam tom, ete Ucjuvvâst iä puáhtám finniđ párnáid pisovijd tipšosoojijd. Guttorm raportistij piäiválij oovtâstpargo nuuhâm čuávumušâin párnái kielâ kevttimân. Sâmikielâ kevttim párnái kooskâ, eromâšávt sierâin, kiäppánij tállân ko Sirmá párnááh lijiii sirdâšum peivitiipšon sii päikkisijđân. Peivikiäččuovtâstpargo juátkoo kuittâg ain ohtsij tipšopeevij já tábáhtusâi häämist, maid tuálih suullân ohtii mánuppaajeest.

Hirvasvuopio-Laiti já Hirvos čielgiittâsâst sahhiittállii máttáattejei já vanhimij lasseen meid nuorâid, kiäh lijiii ohtsâšmáttááttâsâst mielâ. Čielgiittâs mielâ maangah Sirmá uáppeeh liččii halijdâm oppâđ eenâb suomâkielâ já motomeh Ucjuvnjäälmi uáppeeh eenâb tárukielâ. Čielgiittâs ráhtei mielâ sâmikielâ oroi lemin škovlâkiellân nuuvt jiešmeidlist čielgâ äšši, ete uáppeeh iä ennuv máttám árvuštállâđ tom kevttim škoovlâst. Uáppeeh lijiii hájânâm toos, ete oles máttááttâs lâi sâmikielân. *“Kuohtui škoovlâi uáppeeh mainâsteh, ete vâldikielah kale kullojeh šiljoin tijmekooskâi ääigi, mutâ sij jiejah láá tom mielâ,*

114 Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013, 25 (siitaat vaanhim sahhiittálmist)..

ete sij kevttih enâmustáá sâmi Kielâ škoovlâst. Ucjvunjäälmi škoovlâ muádi uáppee mielâst lii älkkeb viestâdiđ suomâkielân ko sâmi Kielân. Sirmá uáppein pelestis eidu sâmi Kielâ oro čielgâsávt lemin nanosub ko tárukielâ.¹¹⁵

Páihálâš sâmiservi *Sámi Siida rs* já OVTTAS!-haahâ olášuttii oovtâstpargon meid tutkâmuš, main selvâttii Ucjv 13-17-ihásij sâmi Kielâlij nuorâi kielâkevttim perruu siste, škoovlâst, astoääigi, media kevttimist sehe luhâmist já čálimist¹¹⁶. Tutkâmuš puáduš, mon miel ienááš nuorâin kevttii eenâb suomâkielâ ko sâmi Kielâ enâmus kielâkevttimsuorgijn, raavhâi mangâsijd suogârdállâđ suujâid já tom, maht puávtáččii nanodiđ sâmi Kielâ kevttim. Totkee Torkel Rasmussen kojâdij, mane Tiänubeln nuorah sarnuu eenâb já pyerebeht sâmi Kielâ ko Ucjv nuorah. Suu mielâst tilán láá maangah suujah. Tergâdumosijd suujâid sun kávná škoovlâst. Taažâbel nuorah joteh oovtkielâlii sâmi Kielâlii škoovlâ, mon máttááttâs vuáđuduvá sâmiárvoid, sâmikulttuurân já säämi máttááttâsvuáváámân. Suomâbel nuorah oppeet joteh suomâkielâ-sâmi Kielâ-kyevtkielâlii škoovlâ, mon máttááttâsvuáváám vuáđđun lii syemmilâš kulttuur.¹¹⁷

Tiileest šoodâi juurdâ priivaat, oovtkielâlii sâmiškoovlâ vuáđđudmist Ucjv já Sirmá párnâid já nuorâid. Tile šoddâdij meid vuáváámijd párnâi já nuorâi sâmi Kielâ kevttim lasseetmân škoovlâst ei. nuuvt, ete nanodeh škoovlâ sâmi Kielâlii pirâsin já ráhtih puoh uáppeid máhđulâšvuodâid šoddâđ toimâlii já ollâ tääsi kyevtkielâlii švuotân. Ucjv kieldâ čuovviittäslâvdikodde meridij kiđđuv 2015 vuossâmuu kielâlâvgumu luoka vuáđđudmist. Ko čohčâluehâmpaje 2015 vuolgij joton, puoh Ucjvunjäälmi škoovlâ 0-2-luokai uáppeeh pottii sâmi Kielâlii máttááttâs pirrádâhân, nubeh sâmi Kielâ-suomâkielâ-kyevtkielâlii kielâlâvgumu luokan já nubeh ollásávt sâmi Kielâlii luokan.¹¹⁸

Puátteevuotâ čáittá, ete šadda-uv Ucjv-Tiänu kuávlun uđđâ sâmiškoovlâ vâi muttoo-uv Ucjvunjäälmi škovlâ ollásávt sâmi Kielâlii kielâlâvgummáttááttâs jotkuudijn pajeluokkaid. Jyehi tááhust tuáimih OVTTAS!-haavâi peht finnejum vuáttámušah já Ucjvuuvâst tollum savâstâlmeh kiäinučáitten mangâid eres sâmi kuávluid. Eromâšávt hammiittäš tiänu máttááttâsvuáváámin lii mávsulâš dokument já malli eres räji kuávlust tuáimee škovlâid, main ovtâstiteh sâmi Kielâ já sâmmilâš kulttuur.

¹¹⁵ Siämmâš, 35-36.

¹¹⁶ Taipale 2012.

¹¹⁷ Rasmussen 2012, 2014 ja 2015.

¹¹⁸ Ucjv kieldâ čuovviittäslâvdikodde 25.02.2015 12 § ja 21.05.2015 74 §.

Ucjuv já Sirmá škovlâ- já peivikiäččuovtâstpargo onnuu áinoošlajâsii häämin, mii lii váldum huámmášumán ei. Taažâ haldâttâs sâmielâi toimâvuáváamist.¹¹⁹ Láá uáinám, ete oovtâstpargo oovded sâmielâlii máttááttâs já iäláskit sâmielâ já -kulttuur keevâtlii tääsist – já olášut siämmást sâmielâi já -nuorâi vuoigâdvuođâ jieijâs kielân já kulttuurân.

Luvvâ lase OVTTAS!-haavâin já Ucjuv já Sirmá škovlâ- já peivikiäččuovtâstpargoost:

- < <http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut.php> >
- < <http://www.tana.kommune.no/ohcejoga-ja-deanu-gielddaid-skuvla-ja-manaidgardeovttasbarggu.4901287-51331.html> >
- < <http://www.seg.deatnu.no/> >.

80 3.13. Sámás muinna! Saemesth munnjen! Sámásta mujna! Snakk samisk te´mæ!¹²⁰

Sámás muinna/ sáámást munjin -kampanja piištij kyevti ive (2013-2015), levânij sosiaallii mediast já finnij huámmášume jyehi kuávlust, kost iidij. Kampanja toovâi sâmielâid kullojeijen já uáinojeijen taažâ ohtsâškodeest, mutâ vaikuttij meid ránnjáríikkâin. Kampanja piejâi joton Taažâ Sâmitigge já tot lâi čuosâttum eromášávt nuoráid. Ton ulmen lâi movtjiddiđ kevttiđ sâmielâid jyehi saajeest: meecist, käävpist, kááđuin, markkânist, jyelgipállukiedijn, juuhlijn, ránnjátáávlust, pääihist já škoovlâst, sosiaallii mediast – jyehi saajeest kost kuás-uv joteh. Kampanja omâstii puoh nuoráid, sijnân kiäh máttih sâmielâ, sijnân, kiäh máttih tom uccáá já meid sijnân, kiäh iä máäti kielâ.

Sâmitigge kulluuttij kampanjasiiđoin, ete tot haalijd nanodiđ, ovdediđ já siäiluttiđ sâmielâid puoh kuávluin. Tot haalijd, ete puoh párnááh já nuorah pyehtih oppâđ sâmielâ tobbeen kost ääsih já, ete sist lii

¹¹⁹ Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet/ Ođasmahttin-, hállddahus- ja girkodepartemeanta 2011, 25.

¹²⁰ < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> > ; Aslaksen 28.11.2014; Council of Europe 2015, 32.

máhdulášvuotâ kevttid jieijâs sâmi kiela jyehipiäiválii elimist. *”Sâmitigge parga ton oovdân, ete párnááh já nuorah oles riijkâst peesih oppâđ sâmi kiela škoovlâst. Halijdep, ete ain eenâb ulmuuh uáppih sâmi kiela, tastko tuše nuuvt pyehtip visásmittid, ete kiela juátká elimis já, ete meid puáttee suhápuolvah peesih oppâđ sâmi kiela.*¹²¹” Kampanja ulmijđ asáttii, ete sâmi kiela kevttim lassaán, ain eenâb ulmuuh sárnuškyettih kiela, sâmi kiela kiávttoo ain maŋgâsub areenain já ohtâvuodâin, sâmi kiela šadda eenâb uáinojeijen já, ete ohtsâškoddeest lassaán ibárdâs tom kuáttá, ete mane jieijâs kiela lii teháláš.

Kampanja lâi hävski vyehi lasettid sâmi kiela kevttim já vaikuttid kiela kevttimvuovijđ. Ton enâmustáá uáinojeijee almoon lâi raddemerkkâ, mon teddii maŋgâlágánin version puoh Taažâst sarnum sâmi kiela já meid tárukiela. Raddemeerhâ viestâ puoh kielaiguin lâi oovtkiárdanis: sâámást munjin! Lisa Monica Aslaksen, kote oovdânpuovtij kampanja Euroop rááđi seminaarist Anarist, mainâstij maht vieres olmooš lâi sárnuškuáttám sunjin sâmi kiela, ko sun lâi iállám Alattiäjust purrámuškäávpist. *”Smiettim vistig, ete tubdâm-uv suu, mutâ talle muštím, ete must lii puserist Sámás muinna -merkkâ.*¹²²”

81

Sámás muinna- kampanja tooimâi ienááš sosiaallii mediast. Ohtân vyehin lâi instagram (*#samasmuinna*, *#saemesthmunnjen*, *#samastamujna*, *#snakksamisktemæ*)¹²³, mon peht kampanja nettisijđoid vuolgâttii čuođijđ kuvvijđ. Koveh sâttih leđe mast peri, ulmuin, tilálášvuodâin, sierâlágán pirrásijn jna., mutâ toh kalgeh anneed siste sâmi kiela, sääni teikâ eenâb. #-merhâin já kampanjatubdâlduvvâin merkkejum koveh ittii jotelávt kampanjasijđoid. Sosiaallii mediast uárnejii meid sierâlágán kištoid, moi palhâšummeen lijjii eromâš Sámás muinna –tubdâlduvvâin merkkejum kampanjakaperijđ.

Sâmitigge nomâttij ohtsis 24 nuorâd säämi kiela ovdâsteijen (*giella ambassadevrrat*). Sij toimii sâmi kiela kevttim ovdâkovveen, levâttii tiäđu já movtjidittii nuorâid kevttid jieijâs kiela. Kielâ ovdâsteijeeh

121 < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> >, algâalgâláš tekstâ tavesâmi kiela: ”Sâmitigge bargá dan ovdii ahte mánát ja nuorat miehtá riikka galget beassat oahppat sâmegiela skuvllas. Mii hálidit ahte eanebut galggaše oahppat sâmegiela, go dušše dainna lágiin sâhttit mii sihkkarastit ahte giella eallá viidâseappot ja ahte boahtte buolvvat maiddá beasaše oahppat sâmegiela.” Peerusthánnáá kampanja nuhâmist Kuovdâkiäinu pessijášfestivaalâid 2015, lijjii kampanjasijđoh ain ávus já luuhâmnáál talle ko taam raapoort sesâlistii 30.06.2015.

122 Aslaksen 28.11.2014.

123 Instagram lii nuuvtá kuvvij jyehimpalvâlus já sosiaallâš viärmádâh, mii lekkâsij roovvâdmáánust 2010. Palvâlus vievâst kevteeh pyehtih jyehiđ kuvvijđ, kommentistid nuubij kevttii kuvvijđ já lijkkuđ toid. Palvâlem kevttim moobiilpiergâsijn váátá heiviittem luodim, mii lii finnimnáál iOS-, Android- já Windows Phone 8 -kevttimvuáhâduvvâid. Käldee: < <http://fi.wikipedia.org/wiki/Instagram> >.

finnejii ennuv almolášvuodâ mediast ei. televisio äigikyevdilis ohjelmijn, radiost já ko teivâdii tobdos ulmuidd já pividii sii tuárjuđ kampanja. Kielâovdâsteijeeh juttii škoovlâin, tábáhtusâin, konferensijn já sierâlágán tilálášvuodâin maainâstmin kampanjast já uárnejii nuoráid ei. kielâkâhivisteteivâdmijd. Aslaksen maainâst, ete puoh hitruumus kampanjast lâi ko kielâovdâsteijeeh pessii ráhtid já almostittid kampanjalavluu oovtâst tobdos sämiráppár *SlinCrazein* (kj. liikkâ vyelni). Kielâovdâsteijeeh paijeentollii meid sämikielâlii blogi. Blogin puovtij vuolgâttid čalluid jyehti nuorâ. Áinoo iähtu almostitmân lâi, ete čallui kielâ lâi ohtâ sämikielâin.

Sämikielâi sárnum já čäällim älkkeedittem já movtjidittem várás rahtui lummosänikirje¹²⁴, mon siskáldâs heiviittii nuoráid já nuorâ rävisulmuidd. Kirjázân nurrii saaniid já celkkuid, moiguin nuorâid tuáivutteh tiervâpuáttim sárnuđ sämikielâ eellim tuodâlijn tiilijn. Kirjázâš ij siskeeld kielâoopâ, peic tuše tárbuliid saaniid já celkkuid teemain vuossâmuš lävkkii, vuossâmuš teivâdem, škoovlâst, päähist, skipárijguin, luándust, juhleest já siärvástállâm.

82

Sänikirjázâš lâi ohtâ kampanjapyevtittâsâin, maid puohâid puohtii tiiláđ nuuvtá kampanjasiiđoin. Eres kampanjapyevtittâsah lijjii raddemeerhah (piinsih) já kietleppriggee, moid puohhâid teddilii kampanja tubdâlduv. Talle ko tiilájii pyevtittâsâid, väljejii kampanjakielâ, moin pyevtittâsâid olssis halijdii.

Luvvâ lase Sámás muinna!-kampanjast:

- < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> >
- < <http://www.saemiedigkie.no/Saemesth-munnjien> >
- < <http://www.samedigge.no/Samasta-mujna> >
- < <http://www.sametinget.no/Snakk-samisk-te-mae> >
- kampanjalaavlâ < <https://samasblogg.wordpress.com/kampanjelat/> >

Luvvâ meid *Giela muitalusat*- haavâst, mast láá tuáimeeh Taažâbeln já Ruotâbeln já mast nuorah láá tehálie roolist:

- *Giela muitalusat*/*Giela giehto*. Det samiska språket – tre generationer berättar, < <http://www.giella.se> >

124 Norsk-samisk lomme-parlør/ Nordsamisk-sátne girjjáš/ Lulesamisk-báhkogirjasj/ Sørsamisk-baakoegærjetje.

3.14. Yle Sápmi – kielâ iäláskitem radiopargoost, oovtviárdásâšvuotâ studiest¹²⁵

Suomâ Yleisradio sämitoimättäs, Yle Säämi, pyevtit siskáldásâid internetân, radion já television puoh kuulmâ Suomâst sarnum sämikielân. YLE Säämi tuáimá jieijäs radiokanavain ohtân Yle uđâs- já äigikyevdilistooimâ kuávluradion. Tot tuáimá aldasii oovtâstpargoost Taažâ já Ruotâ almosradioi sämitoimättäsâiguin¹²⁶ Yle Säämi olášut toimâstis sämisiärvádâhân čyeccee almos palvâlem prinsiip, nuuvt ete viggá palvâlid ton jyehiahasijd mediakuldâleijeid já -keččeid sii jieijäs kieláin, pyevtitmáin párnái-, nuorâi-, uđâs- já äigikyevdilisojelmijd já iälá nanosávt jieijäs siärvádudv aargâst já juhleest mielâ. Yle Säämi lii tergâdumos sämimedia Suomâst. Iärun puoh eres Yle kuávluradioin Yle Säämist lii meid eromâš toimâ: sämikielâi, -kulttuur já identiteet nanodeijee. Yle Säämi linjee tooimâs čuávuvávt: internet lii ton tehálmumos uđâskanava já radio tehálmumos kielâiäláskitem niävvu. Televisio peht tot fáálá feerimijd keččeidis.

83

Yle Säämi lii olášuttám ive 2013 rääjist uđđâlágán kielâpolitiik toimâstis, viggâmáin pajediđ anarâš- já nuorttâlâškielâid täsiärvusub sajattâhân tavesämikieláin já pyerediđ kielâi koskâsii iberdem. Ulmen lii meid lamaš pajediđ anarâš- já nuorttâlâškielâi status puoh tooimâst. Ovdil anarâš- já nuorttâlâškielah pissuu jieijäs vuolgättâsâin já räijejum vuolgättâsaaigijn. Ive 2013 rääjist radio njuolgâ iideed- já eehidpevivuolgättâsâid láá puáhtám jođettiđ mon peri sämikielân. Uđđâ prinsiipin lii hámmejum tot, ete mii peri kuulmâ sämikielâst puáhtá toimâđ mon peri vuolgättâs jođettemkiellân. Lasseen kiävtun láá váldám maangâsämikielâlii toimâmaali, mii meerhâš tom, ete siämmáa vuolgättâsâst kiävttojeh maangah sämikielah paldluvâi.

Anarâškielâlâš *Anarâš saavah* já nuorttâlâškielâlâš *Nuorttsäämas* ohjelmeh láá ain lemin oovdiš náál meid jiečânâs vuolgättâsân, main jieijäs kielâsiärvádudv aššijd lii máhđulâš vuáijud jienjálubboht. Nubástussân ovdebâžân kuohuuh vuolgättuvvojeh kuittâg njuolgâ vuolgättâsân, main láá halijdâm pyerediđ ohjelmij äigikyevdilisuodâ.

¹²⁵ Šleđgâpostâsavâstállâm YLE Säämi hovdâin Pirita Näkkäljärviijn 26.9.2014; YLE Säämi ulmeh strategiapajan 2013-2015. Kj. meid Wesslin 2014.

¹²⁶ NRK Sápmi, SVT Sápmi ja SR Sápmi.

Oovtviärdásášvuotâ lii rahtum meid internetist já TV-udđâsijn. Toimâttâs mättim láá lasettâm tiäđulávt tienuuvt, ete nettiudđâsijd almostiteh já TV-mainâsijd toimâtteh puoh kuulmâ kielân. Puoh ulmuuh, kiäh pargeh toimâttuvâst, láá škuáivlejum radiomättim lasseen meid nettiporgâmân já TV-tááiđui haaldâšmân. Anarâš- já nuorttâlâškielân toimâttum udâsmainâsij meeri lii čielgâsávt lasanâm sehe televisiost ete radiost. Tave-eennâmlii sâmikielâlii *Ođđasat – TV udâsvuolgâttâsân* láá toimâttum ive ääigi 20 nuorttâlâškielâlâš udâsid ko toh ovdebij iivij lijjii tuše motomeh.

Vuossâmuš fastâvuolgâttâs, mast jođettem pisovávt kyevti kielân valdii kiävtun, lâi ive 2012 algâttâm nuorâi ohjelm *Sohkaršohkka* (Sukkâršokki). Anarâš- já tavesâmikielâliih jođetteijeeh savâstâleh já jođetteh ohjelm ovdâskulij luándulávt kyevti kielân, mon miel meid kuldâleijeeh láá hárnânâm iberdiđ meid eres ko jieijâs sâmikielâ. Anarâš- já tavesâmikielâ lasseen ohjelmist láá nuuvt távjá ko máhđulâš meid nuorttâlâškielâliih uásih.

84

Párnái radio-ohjelm *Binna Bánna*, mon vuossâmuid vuolgâttâsâid kullii ive 2002, toimâtteh meid kuulmâ sâmikielân. Tast láá tavesâmi-, anarâš- já nuorttâlâškielâliih uásih, moi tooimâtmist párnááh láá aktiivlávt fáárust. Vuossâmuš sâmikielâlâš párnái TV-ohjelm Unna Junná ooinij peivičuová ive 2007. Ohjelm rahtii vuossâmuid iivijd oovtâstpargoost SVT Sâpmijn. Ruotâbeln pyevtittum oosijn kullii meid juulev- já maadâsâmikielâ. Ive 2010 rääjist Yle Säämi lii pyevtittâm ohjelm ohtuu já tot ráhtoo kuulmâ kielân, tavesâmi-, anarâš- já nuorttâlâškielân.

Yle Säämi hovdâ Pirita Näkkäljärvi miel vuáttámušah uđđâ toimâvuovijn láá pyereh. Anarâš- já nuorttâlâškielâliih pargeeh aneh, ete sii sajattâh pargosiärváduvâst lii puáránâm. Yle Säämi kuldâleijeeh já keččeeh láá ibbeerdskuáttâm ovdiist pyerebeht meid eres sâmikielâid ko jieijâs. Kriitiik lii luándulávt meid puáttâm. Motomeh láá anneem, ete tavesâmikielâlâš palvâlem lii hiäjusmum. Toimâttâs pargoost kuulmâ sâmikielâ kevtim paldlúvâi siämmáa vuolgâttâsâin lii kuittâg muttum ubâ ääigi luándulubbon já normaal tilleen. *“Maht mudoï mättip iberdiđ nubijdân, jis ep kuulâ nubijdân kielâid”*, kojâd Näkkäljärvi.

Luuvâ lase Yle Säämi já ránnjáríijkâi sâmiradioi tooimâst:

- YLE Sâpmi < <http://yle.fi/uutiset/sapmi/> >
- NRK Sâpmi < <http://www.nrk.no/sapmi/> >
- Sameradion & SVT Sâpmi < <http://sverigesradio.se/sameradion> >

3.15. Sámi Giellagáldu sámi Kielâi puátteevuođâ ráhtimin¹²⁷

Sámi kielâi ovdánem jotelávt muttoo maailmist, kost kielâi kirjálii já almoli kevttim lassaan já sámi kielâid kevttih ain mangâsub eellimkuávluin, meerhâš šaddee táárbu kielâtipšomân, kielâi oovdedmân, kielâi tutkâmân já normâdempaargon. Tárbu kuáská puoh sámi kielâid. 1970-lovvoost jotonvuálgám tave-eennâmlâš sámi kielâoovtâstargo poodij kiäinus kiäččân ige innig 2000-lovvoost västidâm tárguttâsâs. Tarbâšii koordinistum, juátkoo piäiválii oovtâstargo, sámi kielâpargo finnim pissoo vuáđun já kielâáammátlii pargon. Vástádâssân sámi kielâi tárboid kuulmâ staatâ Sámitigeh valdii ulmenis ohtsii sámi kielâkuávdáá vuáđudem, moos nurruuččii kielâi pyeremus äššitubdâmuš, kielâtipšom, normâdem já toid lohtâseijee palvâlemtoomah. Lasseen kuávdâš nanodičij sámi kielâi koskânâs vuáruvaikuttâs já oovtâstargo já visásmítáčij sámi kielâi ovdánem siämmáá suundân jieškote-uv riijkâst.

85

Suomâ, Taažâ já Ruotâ sámitiigij oovtâstargo-orgaan Sámi parlamentarlâš ráädi piejâi joton ive 2013 aalgâst ohtsâštave-eennâmlii sámi kielâ áámmát- já reesuurskuávdáá vuáđudemhaavâ. Haavâst piejâi joton ohtsii sámi kielâkuávdáá, Sámi Giellagáldu (*Sámi kielâkäldee*). Toos adelui alemus ovdâsvástádâs sámi kielâoovtâstargoost, kielâáammátlii pargoost já kielâkevtteid čuosâttum sámi kielâid kyeskee kielâpalvâlusâin. Sámi Kielâkäldee ij sajostittum fyysilávt oovtâ sajan peic ton toimâ uárnejui Suomâ, Ruotâ já Taažâ sámitiigij koskâsii oovtâstargon. Haavâ jođettij Suomâ Sámitigge já tom ruttâdii EU-ohjelm Interreg IV A Nord Sápmi, Laapi litto, Tromsa läänihaldättâs (*Romssa fylka/ Troms fylke*), Nordland läänihaldättâs (*Nordlandda fylka/ Nordland fylke*) já lasseen Suomâ, Taažâ já Ruotâ Sámitigeh. Haahâ tooimâi 1,5 ive já nuuvâi kesimáánu loopâst 2014.

Tave-enâmij Sámitigeh viggii finniđ sámi kielâoovtâstpaargon jotkâruttâdem, tondiet ko oovtâstargo tárbu lâi čielgâ. Sámi Kielâkäldee kiergânij uánihis tooimâs ääigi ráhtiđ toimâ- já äššigâspalvâlemmaali, mast finnim puátuseh čaittii peic stuorrâ kielâpargo táárbu meid tave-eennâmlii oovtâstargo pehtilisvuođâ. Ráhtimâin kielâpargo olespiäiválávt pargee kielâáammátlii siärváduv,

¹²⁷ SÁFÁ2 -haavâ jođetteijee Marko Marjomaast finnim tiäđuh: Sámi Giellagáldu organisašuvdna, Sámi Giellagáldu gaskaboddosaš bargoortnet, SÁFÁ2 –prošeavtta čuožáhatjoavku ja ulbmilat, SÁFÁ2 –prošeavtta bohtosat.

mon puoh jesâneh toimii siämmáá prinsiipij mielh já oovtâstpargoost nubijdiskuin, postii ei. pyevtittid huámášittee mere udâssaaniid já uđđâ terminologia puoh mielh orroo kieláid.

Kielâkäldee nuurâi oovtâstpaargon vittâ sâmikielâ, tave-, aanaar-, nuorttâ-, maadâ- já juulevsâmikielâ, ovdâsteijee kielâpargeid. Kielâkäldee tooimâ vittâ sâmikielâ lijjii kielah, maid kevttih ei. máttááttâskiellân já moh máttááttuvvojeh oppâamnâsin Tave-enâmij škoovlân já ollâopâttuvâin. Kielâpargeeh lijjii ohtsis oovce. Jyehi sâmikielâst, mii lâi projektist fáárust, lâi ohtâ kielâpargee jieškote-uv riijkâst, kost kielâ sarnuu: Suomâst aanaar-, nuorttâ- já tavesâmikielâ kielâpargeeh, Ruotâst já Taažâst maadâ-, juulev- já tavesâmikielâ kielâpargeeh. Jyehi sâmikielâ várás tooimâi jieijâs äššitobdeeujuâvus, moid kielâpargeeh valmâštâlii aášijd, moh lijjii kiedâvuššâmnaál. Kielâjuâhusij pargon lâi toohâđ miärádâsâid, moh kuoskii kielâi terminologian, normâdmân já päikkinoomáid. Aanaarsâmikielâ juâhus puoh jesâneh lijjii Suomâst, nuorttâsâmikielâ juâhusist lâi ovdâsteijee meid Ruošâbeln. Maadâ- já juulevsâmikielâ juâhusijn lijjii Taažâst já Ruotâst nomâttum ovdâsteijeeh já tavesâmikielâ juâhusist Suomâst, Taažâst já Ruotâst puáttee ovdâsteijeeh.

86

Kielâpargei já juâhusij pargo puátuseh lijjii váldáliih. Haavâ ääigi aanaarsâmikielân tuhhiittii ohtsis 841 uđđâ säännid já kuttâ uđđâ noormâ, nuorttâsâmikielân 229 uđđâ säännid já 148 normâd, tavesâmikielân 1020 uđđâ säännid já 47 normâd, juulevsâmikielân 438 uđđâ säännid já maadâsâmikielân 616 uđđâ säännid. Haavâ pargeeh adelii meid kielâkevtteid ávus ravvim, mon tehálmoseh kanavah lijjii šledgâpostâ já Facebook. Haavâ čuosâttâhjuâvkun lijjii puoh ovdil mainâšum viidâ sâmikielâ sárnooh, Sâmitigeh já eres sâmikielâiguin pargee siärváduvah já ornijdumeh, kielâjurgâleijeeh, tuulhah, haldâttuvâst pargee ulmuuh já virgeomâhááh, kiäh tarbâšeh sâmikielâ toimâstis, oppâmateriaalij kietâčâlleeheh já jurgâleijeeh, máttáátteijeeh, toimâtteijeeh já säämi kielâkuávdái pargeeh. Čuosâttâhjuâvhust lâi pyereest tiätu uđđâ palvâlusâst já tot kevtij ravvimpalvâlus iäljárâvt.

Säämi Kielâkäldee proojeekthovdân tuáimee Marko Marjomaa árvuštâlâi puáttee kielâoovtâstpargo táárbu styeresin eromâšâvt čuávvo suorgijn:

- kielâtipšom,
- terminologiapargo já kielâi normâdem,

- kielâkevtteid čuosáttum stivrim, ravvim já tiedtettem,
- kielâteknologisij heiviittásái tego sámi kielâi kielâtarhistemohjelmij ovdedem já kiávtunváldim,
- sánikirjepargo,
- sámi kielâ já sámi kielâlâš máttááttâs já toid lohtásejje oppâmateriaalpargo,
- nommâpalvâlus, ovdâ- já suhânoomah,
- päikkinommâpalvâlem ei. kárttápargo já luodâuápiSTEMtaavlui várás,
- materiaal já arkkâduv nuurrâm kielâ tiedâlii tutkâmuš várás.

Suomâ sämitige värisaavâjodetteijee Heikki Paltto oonij suu Säämi Kielâkäldee lekkâmseminaarist kuovâmáánust 2013 toollâm saavâst, ete tave-eennâmlâš kielâoovtâstpargo lii tehâlâš sâmisjärváduv já kielâi ohtâlâsvuotân: *“Mii palon lii, ete sámi kielâi terminologia já sâni vuárkká ovdân jieškote-uv riijkâst nuuvt ereslágánin, ete kielâi sárnooh iä innig ibbeerd nubijdis. Taan haavâ tehâlumos ulmen lii estid taam tábáhtum.¹²⁸”* Sámi Giellagáldun toiminta oli pysähdyksissä reilun vuoden, mutta toiminta jatkuu uutena projektina vuosille 2015-2018 saadun EU-hahârutâdem torvoin.

87

Luvvâ lase säämi kielâoovtâstpargoost:

- < <http://www.giella.org> >
- < <http://www.samediggi.fi> >
- < <http://www.sametinget.se> >
- < <http://www.samediggi.no> >.

128 Paltto 20.2.2013, lovnim jurgâlum tavesámi kielâlii saavâ teevstâst: *“Ballun namalassii lea, ahte sáme giellaid terminologiija ja sátnevuorká šaddá juohke riikkas nu iešguđetlágánin, ahte daid hállit eai šat gulahala gaskaneaset. Dán prošeavtta oktan deháleamos ulbmilin lea eastit ná dáhpáhuvvamis.”*

4. Sämikielâi iäláskitem aalmugliih raamih

Sämikielâ sajattâh aalmuglii kielâpolitiikâst oro vuossâmmu keččâm maŋa lemin siämmaálágán Suomâst, Ruotâst já Taažâst, tastko tain puohâin lii vyeimist eromâš kielâlaahâ, mii torvee sämmilij kielâlijd vuoigâdvuodâid. ‘Säämi kielâlaavâin’, mii lii vyeimist Taažâst, uáivilduvvoo sämilaavâ 3. lovo, mon lohtii laahân talle ko tot lâi jo vyeimist ive 1990. Ruotâst sämmilij já sämikielâ kuleh ive 2009 asâttum aalmuglijd ucceblovvoid já ucceblovokielâid kyeskee laavâ pIRRádâhân. Suomâst lii vyeimist sierâ, ive 2003 udâsmittum säämi kielâlaahâ. Ohtsâš kielâlavváid lii tot, ete tain miäruštállum vuoigâdvuodâh já virgeomâhái kenigâsvuodâh láá ienäâš čonnum eromâš haldâttâhkuávlun. Ohtsâš kielâlavváid lii meid tot, ete tain iä lah tärhibeh njuolgâdusah škovliittâsâst, mon asâttâleh jieijâs sierânâslahâasâtmáin.

88

Káártán láá merkkejum kieldah, moh kuleh sämikuávlun Suomâst já sämikielâ haldâttâhkuávluid Ruotâst já Taažâst. Taažâbeln haldâttâhkuávlun lii majemustáá, ive 2010, servâm *Raavrevijke/Røyrvik* Snâsa taavaakeččin, *Tave-Trøndelag* läänist maadâsämikielâ kuávlust. Ruotâbeln haldâttâhkuávlun seervâi majemustáá, ive 2012, *Dorotea*



- SUOMAS/SUOMESSA
- 1. Ohcejohka/Utsjoki
- 2. Anár/Inari
- 3. Eanodat/Enontekiö
- 4. Soadegilli Sámi bálggus / Sodankylän Lapin paliskunta
- RUOTAS/RUOTSISSA
- 5. Giron/Kiruna
- 6. Jiellevárri/Gällivare
- 7. Jähkámähkki/Jokkmokk
- 8. Árjepluovve/Arjeplog
- 9. Árviesjávrrie/Arvidsjaur
- 10. Suorsa/Sorsele
- 11. Maalege/Malå
- 12. Luspie/Storuman
- 13. Liksjoje/Lycksele
- 14. Vueltjere/Wilhelmina
- 15. Upmeje/Umeå
- 16. Straejmie/Strömsund
- 17. Krokomb
- 18. Åre
- 19. Staare/Östersund
- 20. Bierjen tjelte/Berg
- 21. Härjedalen
- 22. Eajra/Älvdalen
- 23. Kraapohke/Dorotea
- NORGGAS/NORJASSA
- 24. Unjárga/Nesseby
- 25. Deatnu/Tana
- 26. Porsángu/Porsanger
- 27. Kárašjohka/Karasjok
- 28. Guovdageaidnu/Kautokeino
- 29. Gáivuotna/Kåfjord
- 30. Loabát/Lavangen
- 31. Divttasvuotna/Tysfjord
- 32. Snâasen/Snåsa
- 33. Raavrevijke/Røyrvik

kielâ/Kraapohken Tjielte, mii lii Västerbotten lääni maadâroobdâst maadâsämikielâ ärbivuáválii kuávlust.¹²⁹

Taažâ vuáđulaahân lasettii ive 1988 nk. sämiceehi (110a §), mon miel staatâ virgeomâhain lii kenigâsvuotâ ornid tiilijd tagarin, ete sämmilii aalmugjuávhust lii máhđulâšvuotâ kielâs, kulttuuris já ohtsâškode-elimis turviimân já oovdedmân¹³⁰. Sämmilij sajattâh riijkâ algâaalmugin nanodui ive 1990, kuás Taažâ ratifisistij ILO algâaalmugsopâmuš n:r 169. Taažâ vuáđulaavâst iä lah njuolgâdusah riijkâ virgálijn kielâin.

Suomâ tubdâstij sämmilijd riijkâs algâaalmugin vuossâmuu keerdi vuáđulavâstis ive 1995 já siskálmittij västideijee njuolgâdus ive 2000 vuáimân šoddâm uđđâ vuáđulaahân¹³¹. Vuáđulaavâ 17 § 3 moomeent miel sämmilijn lii algâaalmugin vuoigâdvuotâ paijeentooláđ já ovdedid jieijâs kielâ já kulttuur. Iärun ránnjárriijkâin sämmilij vuoigâdvuotâ ohtsâškode-elimis oovdedmân ij mainâšuu sierâ vuáđulaavâ njuolgâdusâst. Vuáđulaavâ haldâttâhân já jiešhaaldâšmân kyeskee lovvoost 11 (121 § 4 moom.) ton saajeest asâtteh sämmiláid sämikuávlust kullee kielâsis já kulttuursis kyeskee jiešhaaldâšmist. Ive 1995 asättii sierânâslaavâ vuáđulaahân čallum tooimâ olášuttee sämmilij jiešhaldâšemorganist, sämitiggeest¹³². Suomâ virgálij kyevtkielâlâšvuodâst asâttuvvoo ovdil mainâšum vuáđulaavâ 17 §:st. Ton miel Suomâ aalmuglâškielah láá suomâkielâ já ruotâkielâ.

89

Ruotâst sämmiliih mainâšuvvojeh mangii algâaalmugin epivirgálijn savâstálmijn já jobâ riijkâ haldâttâs tiedettemtooimâst. Aalmuglii lahâaasâtmist sämmiliih miäruštállojeh kuittâg aalmuglâš ucceeblohhoon ruotâsyemmilij, meänkielâ sárnoo tuárnusleevi ässei, romanij já juudâlij paaldâst. Ucceeblovoi vuoigâdvuodâh mainâšuvvojii vuossâmuu keerdi vuáđulaavâst ive 1976. Ucceeblovvoid kyeskee njuolgâdus muttii ive 2010 háámán, mast sämmiliih mainâšuvvojeh aalmugin (det samiska folket) iärun eres ucceeblovoin. Vyeimist orroo vuáđulaavâ njuolgâdus miel sämiaalmug já etnisij, kielâlij já oskoldâhlij ucceeblovoi máhđulâšvuodâid siäiluttid já ovdedid jieijâs kulttuur já ohtsâškode-eellim kalga ovdedid.¹³³ Iärun ránnjárriijkâin sämmilij vuoigâdvuotâ jieijâs kielâ paijeentolâmân já oovdedmân ij mainâšuu sierâ vuáđulaavâ njuolgâdusâst.

129 Kárttá: Sämitige škovlim- já oppâmateriaaltoimáttâh (Suomâ) 2015. Graafisâš olášuttem Studio Borga/ Minna Saastamoinen.

130 Laahâ 1988:432 (Taažâ).

131 Laavah 1995/969 já 1999/731 (Suomâ).

132 Laahâ 1995/974 (Suomâ). Sämitiggelaavâ uđâsmittem lâi joođoost ive 2012 rääjijst, mutâ kománij Ovdâskode kiedâvušmist kidđuv 2015.

133 Laahâ 1974:152, nubâstusah 1976:871 já 2010:1408 (Ruotâ).

4.1. Säämi kielâlaavah

Taažâst säämi kielâlaavâ asâtem ive 1990 lâi jotkâ 1980-lovo loopâst âlgâm sämmilij vuoigâdвуođâsajattuv oovdedmân, sämitige vuáđđudmân, vuáđulaahân rahtum nubâstusân já aalmugijkoskâsii pargo-oornig ILO algâaalmugsopâmuš n:r 169 ratifisistmân.¹³⁴ Kielânjuolgâdusah kuoskii aalgâst tuše ärbivuávláid tavesämikielâ kuávluid já sämikielâ haldâttâhkuávlun kullii ohtsis kuttâ kieldâ¹³⁵. Ive 2006 räajist haldâttâhkuávlun láá servâm meid juulev- já maadâsämikielâ kuávluin orroo kieldah já läänih (kj. kárttá)¹³⁶.

Sämikielâ haldâttâhkuávlun kuleh kieldâi lasseen meid nelji Taažâ tavemus lääni, moh láá Ruija lääni (*Finnmark fylke*), Tromsa lääni (*Troms fylke*), Nordland lääni (*Nordland fylke*) já Tave-Tröndelag lääni (*Nord-Trøndelag fylke*). Kieldah já läänih pyehtih uuccâđ uđâsmittem-, haldâttâh- já kirkkoministeriöst (*Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartementa*) tuhhiitem sämikielâ haldâttâhkuávlun. Ministeriö meerrid ääšist ko lii vistig kuullâm sämitige já ärvuštállâm haldâttâhkuávlun servâmist šaddee koloid. Tuhhitmist haldâttâhkuávlun meerrid lopâlávtt staatâräädi.

Säämi kielâlaavâ vuáđđun lii prinsiiip sämi- já tárukielâi oovtviärdâsâšvuođâst (1-5 §). Säämi kielâlaavâ njuolgâdusah tähideh vuoigâdвуođâ sämikielâ kiävtun talle ko äšâstâl virgeomâháiguin. Tägáreh virgeomâhááh láá ei. haldâttâhvirgeomâhááh, sosiaal- já tiervâsvuođâhuolâttâs palvâlusah sehe riehtiäljädâs (tuámustooivliih, poolis- já äšâškutteevirgeomâhááh sehe fangâleh). Kielâi oovtviärdâsâšvuođâ puáhtá kuittâg anneeđ laavâst asâttum ulmen, mon tievâslii olâšume estih maangah rajiittâsah, ei. páihálâšhaldâttâhân adelum vijđes kuorâttállâmväldi.

Kielâ iälâskitem uáinust laavâ 3-7 § lii tehálâš. Ton mielh sämikielâ haldâttâhkuávlust páihálij já kuávlulij almoliij virgeomâhái pargein lii vuoigâdвуođâ finniđ páihálii virgerijjâvuođâ sämikielâ oppâm várás, jis virgâduvâst teikâ lájâduvâst tarbâšeh sämikielâ táidusii pargovievâ. Pargoadeleijee puáhtá lahteđ oppâmân kyeskee

134 Laavah 1987:56 já 1988:432 (Taažâ).

135 Kieldah lijjii Kárâšjuv, Kuovdâkiäinu, Uunjaargâ (*Nesseby*), Porsang (*Porsangerfjord*) já Tiänu (*Tana*) kieldah Finnmark läänist sehe Kaivuonâ (*Kåfjord*) kieldâ Tromsa läänist.

136 Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk, 2005:657.

virgerijjâvuodâmiärádâsân iävtu, mon mielđ pargee čonâdât porgâđ virgerijjâvuodâ miedettem virgâduvâst tiätu ääigi kielâtááidü haahâm maŋa.

Laavâ 3-8 §:st asâtteh almolii tääsist vuoigâdvuodâst finniđ sâmikielâ máttááttâs. Laavâ mielđ juáhháást (peerusthánnáá aassâmpääihist teikâ etnisii juávkun kulâmist) lii vuoigâdvuotâ finniđ sâmikielâ máttááttâs. Njuolgâdus lii uáivildum turviđ máhđulâšvuodâ sâmikielâ máttááttâs finniimân toid ulmuid, kiäst ave, aassâmpääihi teikâ eres suujâ tiet ij lah toorjân eres toos vuoigâdvuodâ adelejeee njuolgâdus. Njuolgâdus tievâsmit tienuuvt máttááttâslaavâst miäruštállum sâmikielâ máttááttâsân lohtâseijee vuoigâdvuodâid.

Taažâ Sämitiggeest lii kenigâsvuotâ čuávvuđ laavâ olásume já adelid vaaljâpooij mielđ čielgiittâs sâmikielâ tileest riijkâst (3-12 §). Sâmikielâ kiedâvuššo Taažâ virgálii kielâpolitiikâst algâaalmug kiellân.

Sâmikielâ uáinojejeevuodâ já almos áárvustanneem tááhust tehâlâš lii meid päikkinnommâlaahân kullee njuolgâdus. Sâmikielâ haldâttâhkuávlv kieldâin lii kenigâsvuotâ merkkiđ sâmikielâlii päikkinoomâ vuossâmužžân kolbâid, jis kuávlust láá kiävtust maŋgâkielâliih päikkinoomah.

Ruotâst sâmikielâ sajattuv virgâlâžžân toohâm ive 1999 lohtui Euroop ráádi ucceeblovosopâmušâi¹³⁷ ratifisistmân, mon ohtâvuodâst sâmikielâ, suomâkielâ já meänkielâ miäruštâllojii aalmuglâš ucceeblovokiellân. Riijkâ staatâpeeivih tuhhiittii kyehti uđđâ laavâ, main nubbe kuoskâi sâmikielâ kevttimân já nubbe suomâ- já meänkielâ kevttimân virgeomâháin.¹³⁸ Aalmuglâš ucceeblovokieláid lohtii mottoom verd eenâb vuoigâdvuodâid ko eres ucceeblovokieláid. Säämi kielâlaahâ heiviittui neelji tave kieldâ kuávlust, moh lijjii tave- já juulevsâmikielâ ärbivuáváliih kuávluh.¹³⁹

Čuávuvâš kielâpooliitlâš uđâsmittem olášuttui Ruotâst jo love ive keččin, ive 2009, kuás tolebij ucceeblovokielâlaavâi sajan poodij ohtâ uđđâ aalmuglâš ucceeblovvoid já sii kieláid kyeskee laahâ¹⁴⁰. Laavâ 2 §:st miäruštâllojeh juudaliih, romaneh, sâmmiliih, ruotâsyemmiliih já

137 Council of Europe 1992 ja 1995.

138 Laavah 1999:1175 já SFS 1999:1176 (Ruotâ).

139 Kieldah lijjii Arjeplog (*Árjaluovvi*), Vääččir (*Váhčir*), Juhâmokke (*Johkamohkki*) já Kiärun (*Giron*).

140 Laahâ 2009:724 (Ruotâ).

tuárnusleevi ässeeh aalmuglâš ucceeblohhoon já suomâkielâ, jiddish, meänkielâ, romani chib já sâmikielâ aalmuglâš ucceeblovokiellân.

Laavâ 6 §:st miäruštâllojeh suomâkielâ, meänkielâ já sâmikielâ haldâttâhkuávluh, main kuávluin kieldâ kalga faallâđ aalmuglâš ucceeblovvoid kulleid ei. ollásávt teikâ uásilávt jieijâskielâlii párnái peivitiþšo (*förskola*) já puárásijhuolâttâs (*äldreomsorg*). Eres oosijn laahâ torvee iänäáš aalmuglij ucceeblovokielâi kevttim virgeomâhain já tuámustoovljn. Aalmuglii ucceeblohon kullee ulmust lii vuoigâdвуотâ kevttid jieijâs kielâ talle ko ášâštâl kieldâ teikâ staatâ virgeomâhain. Haldâttâhvirgeomâháast pelestis lii kenigâsvuotâ huolâttid tast, ete ton kiävtust lii ucceeblovokielâ táidusâš pargoviehâ. Virgeomâhâš kalga meid tiedettiđ aalmuglâš ucceeblovvoid sii vuoigâdвуотâin, adelid aalmuglâš ucceeblovvoid máhđulâšvuotâ vaikuttid sijnân kyeskee aššijd já ráđádâllâđ ucceeblovoi ovdâsteijeiguin nuuvt ennuv ko máhđulâš.

Sâmikielâ haldâttâhkuávlun viđdedii uđđâ ucceeblovolaavâst 13 kieldâiguin. Ko laahâ šoodâi vuáimán ive 2010 aalgâst sâmikielâ haldâttâhkuávlun kullii talle ohtsis 17 kieldâd. Kieldáid lii adelum máhđulâšvuotâ servâđ haldâttâhkuávlun rijjâtatulávt. Riijkâ haldâttâs meerrid rijjâtatulii servâmist ton maŋa ko kieldâ lii kuáđđám ucâmušâs. Jieijâs ucâmušâst sâmikielâ haldâttâhkuávlun servii iivij 2010 já 2012 ääigi vala kyehti kieldâ, mon maŋa haldâttâhkuávlun uulât viđdáht meid maadâsâmikielâ kuávluid. Toos kuleh ive 2015 ohtsis 19 kieldâd já kulmâ tavemus riijkâkerivkielâ (*landsting*), Jämtland, Norrbotten já Västerbotten laanij riijkâkeriveh.

Kielâpooliitlii tile muttum Ruotâst spejâlist meid vuossâmuu almos kielâlaavâ (*språklag*) asâttem siämmáa ääigi uđđâ ucceeblovolaavâin¹⁴¹. Kielâlaahâ naanood ruotâkielâ sajattuv riijkâ váldukiellân (*“huvudspråk i Sverige”*) já oles ohtsâškode ohtsâš kiellân já heiviittâl riijkâ váldukielâ já eres kielâi kevttim já koskâvuotâ. Laahâ ana sistees njuolgâdus meid máttááttâsân lohtâseijee kielâvuoigâdвуотâin (14 §). Ton miel juáhháast, kote áásá enâmist, kalga leđe máhđulâšvuotâ oppâđ, ovdedid já kevttid ruotâkielâ. Siämmáanáal aalmuglii ucceeblohon kullee ulmuid kalga adelid máhđulâšvuotâ oppâđ, ovdedid já kevttid ucceeblovokielâs. Almos kielâlaavâ asâttem spejâlist vuossâmužžân huolâ, mon engâlâskielâ sajattuv nanosmem ruátálii ohtsâškodeest toovât.

141 Laahâ 2009:600 (Ruotâ).

Suomâst säämi kielâlaavâ valmâštállâm algättii jo 1980-lovo aalgâst. Sämítige tade oovdeb säämi parlament (*Sámi Parlamenta 1973-1995*) ulmen lâi turviđ sämmilij kielâvuoigâdvuođâid haldâttâsháámán čallum vuáđuvuoigâdvuotân. Ko vuáđuvuoigâdvuođâuđâsmittem voonâi, laahâ sâmi kielâ kevttimist virgeomâháin¹⁴² vuáimán siämmáa ääigi ko Taažâ sâmilaahân siskálmittum kielânjuolgâdusah ive 1992. Laahâ turvii ienááš jieijâs kielâ kevttim haldâttâhvirgeomâháin já almolijn čuákkimijn já vuáđdui ennuv tulkkuumân, jurgâlmân já sâmi kielâlij äššikirjeteestâi mere lasseetmân.

Uđâsmittem, ive 2004 vuáimán šoddâm säämi kielâlaahâ¹⁴³ viggá toohâđ sâmi kielâ kevttim virgeomâháin luándulubbon lasseetmáin virgeomâháin sâmi kielâ tááiđu. Säämi kielâlaahâ uđâsmitui ive 2003 siämmáa ääigi almos kielâlavvâin,¹⁴⁴ mii lii Suomâ aalmuglâškielâid, suomâkielân já ruotâkielân, kyeskee almoslaahâ. Tain torvejehe suomâ- já ruotâkielâlii aalmug kielâlijd vuoigâdvuođâid nuuvt ko vuáđulaavâst váttoo, mutâ laahâ ana sistees čujottâsâid meid sâmi kielân kyeskee lahâaasâtmân. Almos kielâlaahâ olâšut vuáđulaavâst asâttum prinsii Suomâ virgâlii kyevtkielâläšvuodâst já aalmuglâškielâi, suomâkielâ já ruotâkielâ, oovtviärdâsâšvuodâst.

Säämi kielâlaahâ šoodâi vuáimán ive 2004 aalgâst já tot heiviittuvoo (ienááš) sâmi kuávlust, kost laavâ vuáimánšoddâm maŋa lii lamaš Suomâ áinoo virgâlâvt neeljikielâläš kieldâ, Aanaar (*Anár tave- já Aanaar nuorttâsâmi kielân*). Ton kuávlust sarnuu puoh Suomâ kulmâ sâmi kielâ. Sâmi kuávlust asâttuvoo sâmitiggelaavâst¹⁴⁵. Sâmitiggelaavâ teikâ säämi kielâlaahâ iä ane sistees njuolgâdus, mon vuáđuld kieldâ puávtáččij uuccâđ servâm sâmi kuávlun.

Kieldâi lasseen säämi kielâlaahâ heiviittuvoo tain staatâ pirrâdâh-, páihâlâš- teikâ kuávluhaldâttuv virgeomâháin, moi virgekuávlun sâmi kuávlun kieldah ollásávt teikâ uásilâvt kuleh. Lasseen laahâ heiviittuvoo sâmi haldâttuvâst já maangâin staatâ kuávdâšhaldâttuv virgeomâháin, aalmugiälâttâhlâjádâsâst (AIL), eennâmtuáluirâtteijei iälâttâhlâjádâsâst, puásuítuálu haldâttuvâst sehe evangellâš-luterilii já ortodoksilii kirho sâmi kuávlun kyeskee tooimâst.

¹⁴² Laahâ 1991/516 (Suomâ).

¹⁴³ Laahâ 2003/1086 (Suomâ).

¹⁴⁴ Laahâ 2003/423 (Suomâ).

¹⁴⁵ Laahâ 1995/974, 4 §. Sâmi kuávlun kuleh Aanaar kieldâ lasseen Iänuduv já Uejuv kieldah sehe Suáđgil kieldâ taveuási, Laapi palgâs kuávlun.

Laavâ ulmen lii tähidid sâmmiláid vuoigâdvuođâ vuoigâlii riehtijotemân já šiev haldâttâhân kielâst peerusthánnáá. Virgeomâhááh kalgeh olášuttiid sâmmilij kielâlijd vuoigâdvuođâid nuuvt, ete toid ij taarbâš sierâ keessiid. Laahâ kuáská puoh Suomâst sarnum sâmikieláid: tave-, aanaar- já nuorttäsâmikielân.

Talle ko ášástâleh sâmikuávlv staaťâ teikâ kieldâi virgâduvâin teikâ toimâsoojijn, sâmmiliist lii laavâ miäldásâš vuoigâdvuotâ valjiimis mielđ kevttiid suomâkielâ teikâ sâmikielâ. Vuoigâdvuotâ kevttiid sâmikielâ kuáská meid sierâlágán toimâorganij čuákkimáid uásálistmân. Laavâ pirrádâhân kullee virgeomâhái almottâsah, kulluuttâsah, tiäđättâsah já uápistemtaavluh kalgeh leđe meid sâmikielân. Sâmikuávlv virgeomâhái kenigâsvuotâ lii ovdediid toimâstis sâmikielâ kevttim. Laahâ ana sistees meid njuolgâdusáid vuoigâdvuođâst tulkkuumân, äššikirjeurgâlussáid já vuoigâdvuođâst almottiid sâmikielâ eenikiellân aalmugtiäťuornigân.

94

Laavâ mielđ sâmikuávlv staaťâliih já kieldâliih virgeomâhááh kalgeh pargovievâ pálkkâtdijn huolâttiid tast, ete jieškote-uv virgâduvâst pasteh palvâlid äššigâsâid meid sâmikielân. Virgeomâhááh kalgeh meid škovliittâs orniimáin teikâ eres vuovvijn anneeđ huolâ tast, ete ton pargovievâst lii pargoidis vaattâm sâmikielâ táidü. Laavâ pirrádâhân kullee virgeomâháin lii vuoigâdvuotâ pâlhalii virgerijjâvuotân sâmikielâ tááidü haahâm várás.

Laavâst asâtteh meid sâmitiigán eromâšávt kullee pargoin. Laahâ kenigit sâmitige adelid vaaljâpoojj mielđ muštâlus säämi kielâlaavâ heiviitmist, sâmmilij kielâlij vuoigâdvuođâi olášuumeest já kielâtiilij ovdánmist. Klemetti Näkkäläjârvi ive 2008 valmâštállâm vuossâmmu čuávumraapoort mielđ laavâ olášutmist lijji stuurâ vânvuođah¹⁴⁶.

Sâmitige sâmikielâ toimâttâh västid ei. säämi kielâlaavâ vaattâm äššikirjeurgâlusaï tooimâtmist virgeomâháid, parga sâmikielâ sajattuv pyeredem oovdân ohtsâškodeest já kocá säämi kielâlaavâ nuávdittem. Sâmikielâ toimâttâh västid meid taan raapoort lovvoost 3.15. kovvejum Säämi Kielâkälđee haaldâtljn pargoin.

146 Näkkäläjârvi 2008.

4.2. Sämikielah arášoddâdmist já škovliimist

Arášoddâdem (0-5 v)¹⁴⁷

Suomâst sämikielâlâš arášoddâdem juáháš 1) lahâaasätlii sämikielâlij pärnái eenikielâlii peivitiipšon, mii lii kenigittee oles riijkâst já 2) sämikielâid iälâskittee säämi kielâpiervâltoomân, mon Sämitigge ruttâd máttááttâs- já kulttuurministeriöst finnim eromâš staatâtorjuu vievâst. Kieldah mäksih uási koloin.

Taažâ peivikiäččulaavâ (*mánáidgárdeláhka/ barnehageloven*) mielđ sämikuávlun kieldah västideh tast, ete sämipärnái peivitiipšo uárnejuvvoo sämikielâ já -kulttuur vuáđuld. Eres kieldah kalgeh ornid sämipärnái peivitiipšo tienuuvt, ete sämipärnááh sättih ovdediđ kielâs já kulttuuris.

Ruotâst aalmuglâš ucceeblovvoid já ucceeblovokielâid kyeskee laahâ kenigit sämikielâ haldâttâhkuávlun kullee kieldâid ornid sämipärnái peivitiipšo (*förskola*) uásilávt teikâ ollásávt sämikielân.

95

Vuáđuškovlâ, luvâttâh já áámmátlâš škovlim¹⁴⁸

Suomâ vuáđumáttááttâs-laavâ mielđ sämikielâ puáhtá leđe vuáđumáttááttâs máttááttâskielâ. Sämiikuávlust ässee sämikielâ mättee uáppei máttááttâs kalgeh laavâ mielđ adelid ienááš sämikielân. Sämiikelâ máttááttuvvoo meid eenikielâ já kirjâlâšvuodâ oppâamnâsin, moos kulá suomâkielâ teikâ ruotâkielâ máttááttâs eromâšávt sämikielâid heiviittum oppâmere mielđ. Sämiikelâ pyehtih máttááttid meid kuhes viereskiellân, mii álgá vuáđumáttááttâs vyeliluokain já uánihis viereskiellân, mii álgá pajeluokain. Sämiikelâ puáhtá leđe meid kielâlávgunmáttááttâs kielâ.

6-ihásij ovdámáttááttâs asättii puohháid kenigitten ive 2014 vuáđumáttááttâs-laahân rahtum nubástussáin. Ovdámáttááttâs sämikielân kyeskee njuolgâdusah láá siämmááh ko vuáđumáttááttâsâst (1-9 lk).

¹⁴⁷ Laahâ 1973/36, nubástusah 1981/875 já 2015/580 (Suomâ); Laahâ 2005:64 (Taažâ); Laahâ 2009:724 (Ruotâ).

¹⁴⁸ Laavah 1998/628 (ovdámáttááttâs kenigitteevuotân kyeskee nubástus 2014/1040), 1998/629, 1998/630, 2009/1705, 2010/252 (Suomâ); Laahâ 2010:800, nubástusah 2014:458 já 2015:194 (Ruotâ); Laahâ 1998:61 (Taažâ).

Sämikuávlust máttááttâs olášume já ovdedem taha máhđulâžžân sämikuávlu kieldâi finnim eromâš ruttâdem. Kieldah finnejeh suullân 100 % ruttâdem sämikielâ já sämikielâlii máttááttâsâst šaddee máttááttejei pälkkikoloid.

Sämikuávlulguubeln pyehtih adelid vuáđumáttááttâs tievâsmittee, máttááttâshaldáttâs sierâ ruttâdem sämikielâ máttááttâs, jis sämikielâ lii uáppee eenikielâ teikâ perruu eres kielâ. Taan máttááttâs uárnejeeh pyehtih finniđ staatatorjuu kyevti okkotijme máttááttâs várás. Sämikielâi uáppeeh sämikuávlulguubeln láá uáli uccáá. Sämikielâi káidusmáttááttâs annoo ävkkín uccáá já tyellittáli. Toos kyeskee eromâš orniistállâm teikâ ruttâdem iä tuáistáážžân lah (2015).

Sämimáttááttâsâst nuávditteh aalmuglijd Vuáđumáttááttâs máttááttâsvuávám vuáđđusijd (2014). Kieldah tuhhiitteh sierâ páihálii máttááttâsvuávám sämikielâlii máttááttâs várás. Sämimáttááttâs eromâš ulmen lii tuárjuđ uáppei šoddâm sii kielân, kulttuurân já siärvádâhân sehe adelid sijnân máhđulâšvuodâ oommâđ sämmilii kulttuuräarbi.¹⁴⁹

96

Sämikielâ puáhtá leđe luvâttuvâst já áámmátlii škovliimist máttááttâskielân, mutâ toos kyeskee kenigâsvuotâ ij lah. Sämikielâ puáhtá leđe luvâttuvâst eenikielâ já kirjálâšvuodâ oppâamnâs, vuáđumáttááttâsâst algâttum kuhes viereskielâ já luvâttuvâst älgee uánihis viereskielâ oppâamnâs. Säami eenikielâ já uánihis viereskielâ iskosijd lii máhđulâš čodâldittid pajeuáppeetutkosist puoh kuulmâ sämikielâ uásild. Eres oosijn pajeuáppeetudhos lii suomâ- teikâ ruotâkielâlâš. Sämikielâ puáhtá oppâđ eenikielâ oppâamnâsin meid áámmátlii škovliimist.

Säami máttááttâskuávdáš, mii lii Anarist, addel raportist ovdil kovvejum (kj. lovuid 3.9. já 3.11) sämikielâi intensiivškovliimij já virtuaalkuursâi lasseen áámmátlii vuáđuškovlim maangâin suorgijn. Sämikulttuurân aldasumosávt lahtojeh ton luándutuálulinjá, puásuulmuu áámmátutkosân jodettejeje škovlim já säमितeje artesaanškovlim. Máttááttâskuávdáš lii staatâ oppâlájádâs já tađe várás lii asâttum jieijâs laahâ. Oppâlájádâs máttááttâskielah láá suomâkielâ já sämikielâ.

Ruotâ vuáđuškoovlâst láá kulmâ sierâlágán sämimáttááttâs muulsâiävtu.

1) Sämiárnâin lii máhđulâšvuotâ čodâldittid oppâkenigâsvuodâ eromâš sämiškoovlâin, moh láá ohtsis vittâ já moh láá uási almolii škovlâlájádâsâst. Sämiškoovlâi adelem máttááttâs västid vuáđuškoovlâ

149 Máttááttâshaldáttâs 2014, loho 9.1.

iheluokai 1-6 máttááttâs. Sämiskoovlâin västid staatâ já tain lii jieijâs haldâttâh (*Sameskolstyrelsen/SamS*)¹⁵⁰. Sämiskoovlah kalgeh adelid máttááttâs sehe sämikielân ete ruotâkielân. Sämiskoovlâin máttááttêh tave-, juulev- já maadâsämikielâid.

Sämiskoovlâi ohtâvuodâst tuáimih meid säämi peivikiäjuh (*förskola*) já ovdâškovlâluokah (*förskoleklass*). Lasseen škoovlah uárnejeh škovlâpeeivi maņasii astoääigi tooimâ (*fritidshemmet*). Sämiskoovlâin nuávditteh aalmuglii máttááttâsvuávám, moos sämiškovlâid asâttum eromâš tooimah láá čallum lasattâssân. Sämiskoovlâ västid máttááttâsvuávám mielđ tast, ete jyehi uáppee, kote lii tom jottáám, máttá sárnuđ, luuhâđ já čäällid sämikielâ já lii toimâlávť kyevtkielâlâš (*funktionellt tvåspråkig*). Jyehi uáppee, kote lii jottáám sämiškoovlâ, kalga máttááttâsvuávám mielđ leđe tiäđulâš algâalmug sämmilij kulttuurist, kielâst, oskolduvâst já historjâst.

2) Ohtâlistum sämimáttááttâs (*integrerad samisk undervisning*) kulá meid SamS toimáid. Tot puáhtá ráhtid kieldâlâš vuáđuškovlâin sopâmuš sämikulttuur já sämikielâ máttááttâs ohtâlistmist škoovlâ máttááttâssân. Ohtâlistum sämimáttááttâs tuáimá mangii pajeluokain jotkân sämiškoovlâ máttááttâssân.

3) Sämikielâ puáhtá oppâđ meid eenikielâ (*modersmål*) oppâamnâsin. Eenikielâin čujotteh Ruotâ škoovlâst ucceblovoi kielâid. Eenikielâ máttááttâs finnim iähtun lâi ovdil, ete kielâ koolgâi leđe pääihi vuáruvaikuttâs kielâ já , ete uáppest koolgâi leđe kielâ vuáđutááiduh. Tile muttui ive 2015 já sämikielâ oppâm algâuápui ráäjist šadda máhđulâžžân škovlâlaahân rahtum nubástus čuávumuššân. Škoovlâst lii lamaš kenigâsvuotâ ornid eenikielâ máttááttâs tuše jis tast lii lamaš kevttimnáál hiäivulâš máttááttêjee. Máttááttêjee vâilum lii lamaš mangii iästun eenikielâ máttááttâs orniimân. Vyerdih, ete tile muttoo ive 2015 ráäjist. Škoovlah pyehtih tast ovdâskulij pivdeđ sämikielâ káidusmáttááttâs sämiškoovlâin, jis tain ij lah kevttimnáál hiäivulii máttááttêjee.

Uáppest, kote uáppá luvâttâhškoovlâin (= almos já áámmátlâš linjá), lii vuoigâdvuotâ säämi eenikielâ máttááttâssân jis uáppee máttá kielâ jo pyereest (*goda förkunskaper*). Ruotâ luvâttâhškoovlâin Juhâmohe Bokenskolast¹⁵¹ lii eromâš sämmilâš luvâttâhmuulsâiähtu.

¹⁵⁰ < <http://www.sameskolstyrelsen.se> >

¹⁵¹ < <http://www.bokenskolan.jokkmokk.se/> >

Taažâ máttááttâslaavâ sâmi kielâ máttááttâsân kyeskee njuolgâdusah láá čallum vuoigâdvuottân. Máttááttâslaahâ uáivild sehe vuáđuškoovlân ete ton maŋasii škoovlân (*videregående skole*) kyeskee njuolgâdusâid. Jyehi uáppest, kote jotá sâmi kielâ haldâttâhkuávu škoovlâ tuávvaást peerusthánnáá, lii vuoigâdvuotâ finniđ sehe sâmi kielâ ete sâmi kielâlii máttááttâs. Jyehi sâmi kuávu ulguubeln ässee sâmi uáppest lii vuoigâdvuotâ finniđ sâmi kielâ máttááttâs. Jis škoovlâst ij lah máhđulâšvuotâ aldamáttááttâsân, máttááttâs puáhtá orniđ muulsâiävtulijn vuovvijn, ovdâmerkkân káidusmáttááttâsân. Sâmi kielâlâš máttááttâs sâmi kuávu ulguubeln lii máhđulâš tiáđu iävtuiguin. Sâmi kuávu kieldâ puáhtá meridiđ sâmi kielâ máttááttâs puohháid ohtsâš oppâamnâsin.

Sâmi kielâ puáhtá máttááttâđ máttááttâsvuávváamist miäruštâllum muulsâiävtui miel. Toh láá sâmi kielâ 1 (*vuossâmuš kielâ/ eenikielâ oppâamnâs*), sâmi kielâ 2 (nube kielâ oppâamnâs uáppeid, kiáh mättih kielâ mottoom verd talle ko algâtteh škoovlâ), sâmi kielâ 3 (uáppeid, kiáh opâškyeteh sâmi kielâ vuáđuškoovlâst) já sâmi kielâ 4 (uáppeid, kiáh opâškyeteh sâmi kielâ luvâttâhškoovlâst). Puoh sâmi kielâ haldâttâhkuávu škoovlân já meid eres soojijn riijkâst adelum sâmi máttááttâsâst nuávditteh vâldikodálii säämi máttááttâsvuávvâm (*Máhttolokten* 06S). Sâmi miliih kulttuursiskáldâsah, historjá já áárvuh láá čallum siisâ máttááttâsvuávváamân, mii mudoi nuávdit taažâ škoovlâ oppâamnâsjuávu. Sâmi kielâ, sâmi kielâlii ohtsâškodeopâ já luándutiáđu máttááttâsvuávvámeh uđâsmittojii ive 2013.

Sâmi kielâ lii máttááttâskiellân sâmi milijn luvâttâhškoovlân (= almos já áámmátlâš linjá) Kárâšjuuvâst já Kuovdâkiäinust. Sâmi kielâ pyehtih máttááttâđ 1. já 2. kiellân. Luvâttâhškoovlâst láá eromâš sâmi miliih linjámuulsâiävtuh.

Sâmi kielâ káidusmáttááttâs. Taažâst sâmi kielâi káidusmáttááttâs algii ovdediđ 1990-lovo pelimuddoost. Káidusmáttááttâsmáhđulâšvuodâid läčimáin láá viggâm visâsmittiđ eromâšávt sâmi milij váimuskuávu ulguubeln ässee sâmi uáppeti máhđulâšvuodâ jieijâs kielâ oppâmân. Muulsâiävtulijđ máttááttâsvuovijđ tego káidusmáttááttâs tohii máhđulâžžân ive 1998 vuáimân šoddâm máttááttâslaavâst¹⁵². Sâmi kielâi káidusmáttááttâs orniimân lii čujottum eromâš ruttâdem já rahtum jieškote-uv sâmi kielâ (maadâ-, juulev- já tavesâmi kielâ) várâs jieijâs káidusmáttááttâs viärmádâh.

152 Laahâ 1998:61, 6-2 §; Forskrift 1999/722, 7-1 §.

Maadäsämikielâ kuávlust sämikielâ káidusmáttááttâs uárnejeh Rörösist tuáimee säämi kielâkuávdáš *Aajege*, Snåsa sämiškovlâ, Brekken škovlâ já Hattfjelldal (*Árborde*) tuáimee sämiškovlâ (*Gaske-Nørjen Saemien skovle*). Hattfjelldal sämiškovlâ, mii tooimâi ovdil aldamáttááttâs adeleijee asáttâhškovlân, vuájudât tääl peri sämikielâi káidusmáttááttâsân já maadäsämikielâ kielâláv gumleerâi orniimân. Juulevsämikielâ kuávlust káidusmáttááttâs adeleh Bodø škovlâ já Tivtâsvuonâst (*Tysfjord*) tuáimee juulevsämimilâš kielâ- já kulttuurkuávdáš (*Árran julevsáme guovdásj*). Tavesämikielâ káidusmáttááttâs adeleh maangâin Finnmark kuávlv škoovlâin. Sämikielâi káidusmáttááttâs tievâsmit mangii sämikielâlâš kielâláv gum máttááttâs eres oppâamnâsijn.

Nordland läänihaldáttâs (*Fylkesmannen i Nordland*) lii finnim staatâst ruudâid káidusmáttáátteijei škovlim várás. Laseen maangah máttáátteijeeh láá finnim škovlim neelji kieldâ vuáđudem nettiškoovlâ (*Norsk Nettskole*¹⁵³) peht. Staatâ budjetist láá čuosâttum ruudâh sämikielâi káidusmáttááttâsâst tárbulij digitaallij resursij já oppâmateriaalij oovdedmân. Taažâ máttááttâshaldáttâs (*Utdanningsdirektoratet*¹⁵⁴) lii toohâm máhđulâžžân sämikielâi káidusmáttááttâs faallâm meid ránnjáríijkáid.

99

*Ruotâ máttááttâslaahân čallii vuossâmuid káidusmáttááttâsân (fjärrundervisning) kyeskee njuolgâdusâid keessiv 2015. Tađe ovdil ei. sämikielâ káidusmáttááttâs lii adelum uccâ meerijn sierânsluuvijn já keččâlmin. Taažâbeln tuáimee Hattfjelldal (*Árborde*) sämiškovlâ, kote lii spesialistum káidusmáttááttâsân, lii adelâm maadâ- já tavesämikielâi káidusmáttááttâs motomáid Ruotâ škovláid. Káidusmáttááttâs lii luuhâmive 2015-2016 aalgâ räajist máhđulâš ei. sämikielâi eenikielâ máttááttâsâst tagarâid škovláid, main ij lah finnimnáál tohálii sämikielâ máttáátteijee. Škovlim uárnejee (*skolhuvudman*) puáhtá ráhtiđ staatâin sopâmuš káidusmáttááttâsâst. SamS, mii lii staatâ škovlân tuáimee sämiškoovlâi haldáttâhorgan, puáhtá puátteevuodâst sooppâđ sämikielâi káidusmáttááttâs orniimist eres škovláid. Máttááttâslaavâst miäruštâlloo káidusmáttááttâs čuávvoonáál: "I denna lag avses med fjärrundervisning: interaktiv undervisning som bedrivs med informations- och kommunikationsteknik där elever och lärare är åtskilda i rum men inte i tid."¹⁵⁵ Miäruštâlmáin halijdii iäruittiđ 'fjärrundervisning' nube káidusmáttááttâs häämist, mon haldáttâs škovlâlahânuvástusân kyeskee*

153 < <http://norsknettskole.pedit.no/web/> >

154 < <http://www.udir.no/> >

155 Laahâ 2015:194, 1 kap. 3 § (Ruotâ).

oovdânpyehtimist nabdeh 'distansundervisning'. Majemužžân mainâšum čuujoot jiečânâs oppâmân, mii tábáhtuvá viermist, mast máttáátteijee já uáppee iä teeivâ reaalääigi. Škovlâlaahân rahtum nubástus váátá, ete škoovlâst, mii váldá vuástá máttááttâs lii miel di meid stivrejeijee, kote iššeed uáppeid.

Suomâst vuáđumáttááttâs laahâ váátá, ete oppâkenigâsvuođâlij máttááttâs lii aldamáttááttâs. Káidusmáttááttâs lii máhđulâš tienuuvt ei. luvâttuvâin já rävisolmoošškovliimist. Vuáđumáttááttâs laavâ uáinust káidusmáttááttâsân iä kuittâg ane taggaar video teikâ tiättur peht tábáhtuvvee máttááttâs, mon uáppeeh čuávuh škoovlâst já mast uáppei jieijâs máttáátteijee teikâ torvolâšvuođâst västideijee olmooš lii fáárust. Suomâst iä tondiet sarnuugin káidusmáttááttâsâst peic káidusohtâvuodâid kevttee máttááttâsâst.

Sämikielâ máttááttâs tááhust tile lii vaigâd, tondiet ko sämiuáppein väldi uási (suullân 65-70 %) ääsih já joteh škoovlâ kuávluin, main sämikielâ aldamáttááttâs ij lah máhđulâš ei. máttáátteijee váilum tiet. Sämi kuávlui ulguupiälâsijn škovlim uárnejeijein ij lah laahân vuáđuduvvee kenigâsvuođâ sämikielâ máttááttâs orniimân. Staatâtoorjâ, mon finnee vuáđumáttááttâs tievâsmittee sämikielâ máttááttâsân, ij meid lah tuárvi styeres sehe káidusmáttáátteijee ete jieijâs škoovlâst káidustijme koccen tuáimee ulmuu pálkkátmân.

Sämikielâi káidusmáttááttâs lii jo kuhháá adelum muádi sämikuávlui ulguubeln škoovlâ jottee luvâttâhuáppei ihásávt. Máttááttâs lii uárnejum sämikuávlui luvâttuvâin. Uđđâ toimân eLukio¹⁵⁶ falâškuođij tavesämikielâ luvâttâhkuursâid čohčuv 2014.

Rävisolmoošškovlim syergist sämikielâi káidusmáttááttâs viermipedagogiik já teknisijd čuávdusijd lii ovdedâm Säämi máttááttâskuávdáš, kote lii ornim rävisulmuid čuosâttum viermikuursâid pajjeel love ive ääigi (kj. loho 3.11.). Máttááttâskuávdáš adelum laahâ ij tuáistáázân toovâ máhđulâžžân sämikielâi káidusohtâvuodâid kevttee máttááttâs adalem vuáđumáttááttâs uáppeid.

156 < <http://www.elukio.fi/etusivu> >, eLukio eLukio lii 20 jiečânâs luvâttuv viärmâdâh, mii fáálá oovtâstpargon luvâttâhuápuid.

Sämitigge lii jo kuhháá toohâm máttááttâs- já kulttuurministeriön iävtuttâsâid sámikielâi káidusmáttááttâs máhđulâžžân toohâm várás máttááttâs ruttâdem- já toimâlii lahâaasâtmist. Meid ministeriön ive 2012 raapoort kuáđđám sámikielâ iäláskitem toimâohjelm valmâštállâm pargojuávkku oovdânpuovtij káidusohtâvuodâid ävkkín annee máttááttâs ovdedem turviđ eromâšávt sámikielâ máttááttâs, mii adeluvoo sámikuávu ulguubeln. Ministeriö piejâi joton kiđđuv 2015 čielgiittâspargo, mon ulmen lâi toohâđ sámikielâi káidusmáttááttâs máhđulâžžân.

Annoo, ete tááláš tile luávká sâmmiláid algâalmugin vuáđulaavâst turvâstum vuoigâdvuodâ jieijâs kielân já kulttuurân. Sämitigge lii keččâm, ete tááláš tile joođeet toos, ete sámikielâ eenikiellân sárnoo párnááh já nuorah, kiáh ääsih sámikuávu ulguubeln, pääcih luuhâm- já čäällimtaiduttemmin sii jieijâs kielâst. Vala mangâsub sâmpárnááh já -nuorah monâtteh ollásávt máhđulâšvuodâ oppâđ já iäláskittiđ hiäimuidis algâalgâlijd kielâid.¹⁵⁷

Sámikielâi káidusohtâvuodâid kevttee máttááttâs lii kuittâg adelum majemui iivij uccâ juávkun vuáđumáttááttâs uáppeid, tondiet ko eres muulsâiävtuh iä lah lamaš. Ruávinjaargâ kaavpug lii uástám máttááttâs Säämi máttááttâskuávdáást já máttááttâs uárnejii luuhâmive 2014-2015 uáppei pääihist škovlâpeeivi maŋa. Káidusmáttááttâs lii adelum meid eres kaavpugân já tedduuh káidusmáttááttâs máhđulâžžân tohâmân láá čielgâsávt lasanâm.

101

Rävisolmoošškovlim¹⁵⁸

Sâmmilij škovlimkuávdáš (*Sámij áhpádušguovdásj/ Samernas utbildningscentrum*), mii lii Ruotâ Juhâmohheest, addel áámmátlii já rävisolmoošškovlim ei. sâmityjeest. Lasseen tot uárnee sierâtäási sámikielâškovlim alda- já káidusmáttááttâssân já taha oovtâspargo ollâopâttuvâiguin já Taažâ Kuovdâkiäinu Säämi ollâškovlâin.

Suomâ Anarist Säämi máttááttâskuávdáš uárnee rävisulmuid čuosâttum sámikielâ ja -kulttuur (ei. tyeje) škovlim uánihiskurssân, viermikurssân já aldamáttááttâssân sierâ kuávuin sámikuávu já meid eres kuávuin riijkâst. Máttááttâskuávdáš parga oovtâspargo Oulu já Laapi ollâopâttuvâiguin já Kuovdâkiäinu Säämi ollâškovlâin já puáhtá ollâ škovlim sámikuávlun.

¹⁵⁷ Sämitigge 19.5.2015 a ja b (Suomâ).

¹⁵⁸ < <http://www.samernas.se/> >; < <http://www.sogsakk.fi> >; Laahâ 2010/252 (Suomâ).

Ollâopâttuvah já ollâškoovlah

Suomâst sâmikielâ puáhtá oppâđ kuulmâ ollâopâttuvâst¹⁵⁹. Oulu ollâopâttuv *Giellagas-instituutist (University of Oulu)* lii vâldikodâlâš eromâštoimâ puoh kulmâ sâmikielâ já sâmikulttuur alemus máttááttâsâst já tutkâmušâst. Aanaar- já tavesâmikielah pyehtih leđe uáppee váldu- teikâ uálgiamnâsin. Nuorttâsâmikielâ oppâmmâhđulâšvuotâ lekkâsij ive 2015 já tile lii ovdánmin eres sâmikielâiguin siämmáá suundán. Aanaar- já nuorttâsâmikielâ uápuh láá vuávájum kielâilâskittem uáinust já jotkân 2010-lovvoost álgám kielâ intensiivlii rävisolmoošškovliittâsân. Kielâilâskittem uáinu meerhâš ei. tom, ete válduamnâsuáppoid pyehtih eenikielâlij teikâ eenikielânálâsii kielâtááiđu oommâm uáppei lasseen ucâluđ meid uáppeeh, kiäh iä mäati kielâ. Uáppoid kuleh meid kielâ revitalisaation lohtâseijee uáppupajeh, keevâtlâš kielâpargo já kielâmiäštárhárjuttállâm.

102

Kielâ lasseen Giellagasâst puáhtá oppâđ váldu- teikâ uálgiamnâsin sâmikulttuur. Giellagasâst valmâštuvah tienuuvt filosofia kandidaateh, maistereh já tuáhtáreh, moi válduamnâsin lii jo-uv sâmikielâ teikâ sâmikulttuur. Sâmikielâ uápuh sâttih lohtuđ meid máttáátteijeeuáppoid, mii meerhâš máhđulâšvuodâ valmâštud sâmikielâ amnâsmáttáátteijen, sierâ oppâamnâsij sâmikielâlii amnâsmáttáátteijen teikâ sâmikielâlii luokamáttáátteijen. Sâmikielâid puáhtá oppâđ Giellagasâst eenikielâ teikâ viereskielâ uáppun. Lájádâsâst láá sehe sâmikielâ ete sâmikulttuur professuureh.¹⁶⁰ Oulu ollâopâttâh lii Suomâ ollâopâttuvâin áinoo, mast lii máhđulâšvuotâ oppâđ sâmikielâ eenikielâ tääsist válduamnâsin. Tot lii meid áinoo ollâopâttâh, kost lii eromâš sâmikielâ amnâsmáttáátteijee škovlimlinjá.

Laapi ollâopâttuvâst (University of Lapland) lii máhđulâš čodâldittid eenikielâláid (eenikielâ oppâmere luvâttuvâst čodâldittám teikâ kiäst láá västideijee tiäđuh) čuosâttum tavesâmikielâ vuáđu-uápuid 25 uo, maid puáhtá lahteđ ei. Luokamáttáátteijee tutkosân já tienuuvt spesiaališud sâmikielâlii luokamáttáátteijen. Uáppeeh, kiäi eenikielâ ij lah sâmikielâ, pyehtih čodâldittid säämi kielâuápuid ollâopâttuv kielâkuávdáást. Soddâdemtiettui tiedâkode ohtâvuodâst lii sâmikielâ lehtor virge, moos kuleh sehe tutkâmuš- ete máttáátempargo. Laapi ollâopâttuv sâmitutkâmuš lahtoo killeel ovdánem, vuoigâdvuodâ já vuoigâlâšvuodâ

¹⁵⁹ < <http://www oulu.fi/giellagasinstituutti/> >; < <http://www ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Saamentutkimus> >; < <http://www arcticcentre.org/> >; < <http://www helsinki.fi/sup/suomalaisugrilainen/zsa.html> >.

¹⁶⁰ Lehtola 2014.

strategisii tiäddusuárgán, mon eromáš tutkâmušcuosâttâhhân láá algâalmugáid lohtâseijee teemah. Laapi ollâopâttuvâst lii vâldikodálâš eromâstoimâ sâmvuuoigâdovuodâ já sâmmilâšvuotân lohtâseijee ohtsâškoddetiedâlii tutkâmuš uásild. Ollâopâttuvâst láá sâmitutkâmuš išeprofessuur já kyehti totkee virge. Arktâsii kuávdáast tuáimá sâmmilii spesiaaltotkee jodettem algâalmugij já sâmitutkâmuš toimâttâh. Ollâopâttâh addel sâmmilâšvuodâ já algâalmugkoččâmušâid eenâb teikâ ucceeb kiedâvuššee máttááttâs maangâin oppâamnâsijn puoh tiedâkuddijn. Čoovčâ 2015 rääjist ollâopâttâh fáálá puohháid ávus sâmitutkâmuš uálgiamnâsubâlâšvuodâ (25 uo).

Helsingin yliopisto (University of Helsinki) lii máhđulâš oppâđ sâmikielâi sierânâskuursâid humanistlii tiedâkoddeest syemmilâš-ugrillii kielâutkâm ohtâvuodâst. Ollâopâttuvâst tuáimá maangâitiedâlâš sâmitutkâm uáppu-ubâlâšvuotâ. Sâmitutkâm oppâamnâs puáhtá leđe sehe válduamnâs ete uálgiamnâs humanistisij tiettui kandidaat já maister tutkosijn. Ollâopâttuvâst lii sâmikielâ lehtoraat.¹⁶¹ Ollâopâttâh vuáđudij algâalmugutkâmuš professuur čohčuv 2015.

Ruotâst sâmikielâ puáhtá oppâđ *Umeå* já *Uppsala* ollâopâttuvâin¹⁶². Umeå ollâopâttuvâst (*Umeå universitet*) lii máhđulâš oppâđ tave-, juulev- já maadâsâmikielâid já sâmikulttuur. Sehe kielâ ete kulttuur uápuh pyehtih leđe válduamnâsin kandidaat, maister já tuáhtár tutkosijn. Kielâuáppoid kulá meid kurssâ sâmikielâ iälâskitemuápuid (samiska språkrevitaliseringsstudier). Kurssâ kiedâvuš uhkevuálâsii kielâ iälâskitem metodijd já strategiaid eromâšávt sâmikielâ já algâalmug uáinuust. Umeå ollâopâttuvâst lii maangâitiedâlâš sâmitutkâm kuávdâš (*Centrum för samisk forskning/ Cesam – Vaartoe*). CeSam-Vaartoe tuáimá sâmmilij já eres algâalmugij kulttuuráid, ohtsâškuddijd, historjá já kielâid kyeskee tutkâmuš kuávdâžin.

Umeå ollâopâttâhân adelui ive 2012 eromâstoimâ pieijâđ joton säämi eenikielâ máttáátteijei škovlim máttááttâs várás, mii adelvoo pajetaasijn já luvâttâhškoovlâin. Škovlim lâi tãrguttâs vyelgid joton čohčuv 2015, mutâ jotonvyelgim lii epivises¹⁶³. Säämi eenikielâ máttáátteijee virgeh iä tuáistáázân lah pajeskoovlâin já luvâttâhškoovlâin. Ollâopâttâh finnij máhđulâšvuodâ meid lase- já tievâsmittemškovlim addelmân toid, kiäh jo tooimah máttáátteijee pargoin. Máhđulâšvuodâ aneh ävkkim ei. tagareh, kiäh hoittájeh sâmiškoovlâin máttáátteijee pargo já motomeh ulmuuh, kiäh máttáátteh

¹⁶¹ Seurujärvi-Kari 2014.

¹⁶² < <http://www.umu.se/> >; < <http://www.cesam.umu.se/> >; < <http://www.valentin.uu.se/> >; < <http://www.moderna.uu.se/> >.

¹⁶³ Kesimäänust 2015 Umeå ollâopâttuvâst finnim tiäđu.

sämikielâ eenikiellân kieldâlijn škoovlâin. Uđâsmitmeh lahtojeh Ruotâ uđđâ ucceeblovopolitiikân, mii viggá ei. Iasettiđ aalmuglij ucceeblovokielâi máttááttem. Sämikielâi uápuid iä paste siskálmittiđ eidusii máttáátteijeetutkosân, mii adeluvvoo Ruotâst. Sämikielâlijd luokamáttáátteijeid, kiäid tarbâšiččii eromâšávt sämiškoovlâin, iä škovlii Ruotâst. Motomeh sämiškoovlâi máttáátteijeeh láá čodâldittám máttáátteijeetutkosis Säämi ollâškoovlâst Taažâ Kuovdâkiäinust.

Ume ollâopâttuvâst (*Uppsala universitet*) puáhtá čodâldittiđ tavesämikielâ uápuid, maid uárnee moodeern kielâi lájádâs (*Institutionen för moderna språk*). Uápuh lahtojeh eres syemmilâš-ugriilij kielâi máttááttâs já tutkâmuš ubâlâšvuotân. Ollâopâttuv Hugo Valentin kuávdáš (*Hugo Valentin Centrum*) lii jo kuhháá ráhtám kielâsosiologiilii tutkâmuš, mii lahtoo sämikielâ já eres ucceeblovokielâi kevttimân, sajattâhân já iäláskitmân.

Taažâst¹⁶⁴ sämikielâi já sämikulttuur ollâ máttááttâs sehe säämi tutkâmuš kuávdâssaijeen puáhtá anneeđ Kuovdâkiäinu Säämi ollâškoovlâ (*Samisk høgskole/ Sámi University College*) já Tromsa ollâopâttuv säämi tutkâmuš kuávdáá (*Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš, Sesam*).

104

Säämi ollâškovlâ, *Sámi allaskuvla*, lii vuáđudum ive 1989 já tot lii maailm áinoo ollâškovlâ, kost sämikielâ (tavesämikielâ) lii oles oppâlájádâs válduášálâš máttááttâs- já haldâttâhkielâ. Säämi ollâškovlâ lii tooimâs aalgâ rääjist adelâm sämikielâ, párnáikârdimáttáátteijee- já máttáátteijeeškovlim. Sämikielâst já kirjálâšvuodâst lii ive 2009 rääjist puáhtám čodâldittiđ maisteruápuid. Sämikielâst puáhtá lasseen čodâldittiđ sierâlagán eromâškuursâid, ei. säämi luuhâmpajeuápuid, moid valmâštállee uápuid láá ornim säämi kielâkuávdááh (kj. lovo 3.10.). Ohtsâškoddetieđâlij, algâaalmugfilosofia, journalistiik já kietâtyeje/design máttááttâs vuáđđun láá sämmilâš kulttuur, sämioovtâstpargo, ärbivuáválâš tiätu, sämikielâ já algâaalmugij tiätuvuáhâduvah. Kiđđuv 2015 Säämi ollâškoovlâst vuolgij joton engâlâskielâlâš säämi journalistiik maisterohjelm algâaalmug uáinust. Uáppeeh majemužžân mainâšum ohjelmân puátih Tave-enâimij já Euroop enâimij lasseen pirrâ maailm.

164 < <http://samas.no/> >; < http://sa.uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88182 >; < <http://www.uin.no/> >; < <http://www.hint.no/> >

Säämi olláškoovlâst láá professuureh sámikielâst, sämityejeest, säämi kirjálâšvuodâst já škovlâttutkâmušâst sehe pedagogiikâst. Tave-eennâmlâš sämi-instituut (*Sámi Instituhtta*) ovtâstittii Säämi olláškoovlân ton tutkâmušohtâdâhhân ive 2005. Säämi olláškoovlâst rähtih sämmilâšvuotân lohtâseijee tutkâmuš maangâ tiedâsuorgijn. Olláškovlâ lii fáárust aalmugijkoskâsii algâaalmugij ollâ škovlim siärváduvâst (*WINHEC, World Indigenous Nations Higher Education Concorcium*) já oovded tutkâmuštoomâs uassin aalmugijkoskâsii algâaalmugitutkâmuš.

Tromsa ollâopâttâh (*Universitetet i Tromsø*) lii maailm tavemus ollâopâttâh. Tot lii sundášum nanosávt sehe säämi tutkâmušân já algâaalmugitutkâmušân já taid kyeskee ollâ škovliimân. Ollâopâttuvâst lii máhđulâš čodâldittid säämi já algâaalmugitutkâmušân lohtâseijee maisteruápuid ei. haldâttâh- já vuoigâdvuodâtiettuon, šoddâdemtiettuon, kirjálâšvuodâtiettust já kielâtiettust. Ollâopâttuvâst láá sámikielâ, säämi kirjálâšvuodâ já sämihistorjá professuureh. Ollâopâttuvâst lii eromâš säämi tutkâm kuávdâš (*Senter for samiske studier, Sesam*), mii joođeet já ovtâstit säämi tutkâmuš, mon rähtih maangâin tiedâsuorgijn. Tot lii haaldâtlávt sajostittum humanistlij tiettui, ohtsâškoddetiettui já máttáátteijeeškovlim tiedâkoodán (*Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning*). Säämi tutkâm kuávdáá toimâkuávlun lii oles ollâopâttâh.

105

Nordland ollâopâttuvâst (*Universitetet i Nordland, Bodø*) lii máhđulâš čodâldittid juulevsámikielâ uápuid Bachelor-täásist. Juulevsámikielâ uápuh láá čuosâttum eromâšávt toid, kiäh uáppih máttáátteijen.

Tave-Trøndelag olláškoovlâst (*Høgskolen i Nord Trøndelag, Steinkjer*) lii máhđulâš oppâđ maadâsámikielâ já -kulttuur já uápuh láá čuosâttum eromâšávt toid, kiäh pargeh máttááttâspargo.

Máttááttâsministeriö (Máhttodepartementa/ *Kunnskapsdepartementet*) asáttij ive 2010 eromâš máttáátteijeeškovlimkuávlun säämi máttáátteijeeškovlim ovdedem várás. Kuávlun kuleh säämi olláškovlâ, Finnmark olláškovlâ Alattiäjust, Tromsa ollâopâttâh, Nordland ollâopâttâh já Tave-Trøndelag olláškovlâ. Sehe sämmilii párnáikârdimáttáátteijeeškovlim já sámikielâlii máttáátteijeeškovlim várás lii tuhhiittum eromâš vâldikodâlâš škovlimvuávám (*rápmaplána*)

sámi oahpaheaddjeoahpuid várás). Vuáđuškoovlá máttáatteijei škovlimvuávám vuáđuduvá Taažâ uđđâ máttáatteijeeškovliimân, mast lii máhđulâš spesiaališud 1-7 teikâ 5-10 luokai máttááttâsân. Sämmilii máttáatteijeeškovlim várás lii tuhhiittum sierâ máttáatteijeeškovlimlaavâ olášttee asáttâs. Máttáatteijeeškovlim muttem viidâ ive kukkosâš maisterškovliimin ive 2017 rääjist vuávájuh.

4.3. Sämikielâi iäláskitem haldâttâsâi äššilistoost

106

Suomâ. Sämitigge oovdânpuovtij vyesimáánust 2009 máttááttâsminister Henna Virkkusii sämikielâ iäláskitemohjelm rähtim, tondiet ko puoh kulmâ Suomâst sarnum sämikielâ, eromâšávt nuorttâ- já aanaarsämikielâ, láá tuodâlávt uhkevuálásiih. Staatâräädi siskálmittij sämikielâ iäláskitemohjelm ton siämmáa ive adelem čielgiittâsân Suomâ olmoošvuoigâdvuodâpolitiikâst já oovdânpyehtim finnij torjuu ei. Ovdâskode vuáđulahâváljukoddeest. Ovdâskodde tuhhiittij peleväldimist, mon adelij olmoošvuoigâdvuodâ-čielgiittâsâst, čuávvoov ciälkkámuš: *“Ovdâskodde váátá, ete haldâttâs riimá pehtilittum toimâid sämikielâ iäláskitmân. Eromâš huámmášume kalga kiddiđ uhkevuálásij aanaarsämikielâ já nuorttâsämikielâ siäilum turviimân.”*¹⁶⁵

Máttááttâs- já kulttuurministeriö asáttij 24.9.2010 pargojuávhu, mon pargon miärášuvvii 1) árvuštállâđ sämikielâi tile já ton pyreedmân tohhum tooimâid puoh kulmâ Suomâst sarnum sämikielâ uásild já 2) árvuštálmân vuáđđuddijn rähtiđ iävtuttâs olesvâldálâš já meritiätulâš sämikielâ iäláskitemohjelmin. Pargojuávhu pargo stivriđ já čuávvuđ asáttui stivrimjuávkku, mast lâi vijđes ohtsâškode sierâ uásisuorgijd ovtâstus. Pargojuávkku luovâttij iävtuttâsâs sämikielâ iäláskitem toimâohjelmin ive 2012 aalgâst. Ohjelm olášume čuávumist västid máttááttâs- já kulttuurministeriö.¹⁶⁶

Toimâohjelm ana sistees ohtsis 30 toimâiävtuttâssâd, moi tyehin lii pargojuávhu raportistis toohâm árvuštállâm sämikielâi tiileest Suomâst. Toimâohjelmâin lii tárguttâs nanodiđ sämikielâlii arâšoddâdem já kielâpiervâltoimâ, ovdediđ sämikielâ máttááttâs oles enâmist, pyerediđ sämikielâ sajattuv pajeuáppeetutkosist, rähtiđ vuávâlâš

¹⁶⁵ Suomâ staatâräädi VNS 7/2009 vp, 170; Suomâ Ovdâskodde PeVM 1/2010, 6 já 8.

¹⁶⁶ Máttááttâs- já kulttuurministeriö 2012 (Suomâ).

kielâiäláskittemkiäinu vuáđumáttááttásân sehe lasettiđ virgeomâhái já almosiärváduvâi sämikielâ kevttim. Tooimâid lii tárguttâs čuosáttid meid tohâlii arâšoddâdem- já máttááttâspargovievâ mere lasseetmân sehe sämikielâ tipšom, vyerkkim já tutkâm pyreedmân. Iävtuttum toimâiguin lii tárguttâs nanodiđ säämi taiduu já kulttuur torjuu sehe seervij kielâpargo. Lasseen pargojuávkku iävtut nuorttâlij kielâ- já kulttuurkuávdáa vuáđudem Čevetjáávrán já sämmilij teivâmsaje vuáđudem uáivikaavpugkuávlun.

Ko uáiviminister Jyrki Katais haldáttâs toimâškuođij keessiv 2011, haldáttâs ohjelmân čallui: *“Olášuttojeh sämikielâ iäláskittemohjelm tooimah já torvejeh toos tárbuliuh resurseh. Ulmen lii ráhtiđ pissoo toimâmaali sämikielâ iäláskitmân oovtâstpargoost máttááttâs- já kulttuurministeriöin.*¹⁶⁷” Uáiviminister Alexander Stubb jođettem haldáttâs nanodij prinsipiärádâssáin keessiv 2014 sämikielâ iäláskittem toimâohjelm olášuttem já asáttij sierâ toimâid äigitavluid já ovdâsvástádâsvirgeomâháid. Prinsipiärádâs ana sistees ohtsis 20 toimâd.¹⁶⁸ Uáiviminister Juha Sipilä haldáttâs ohjelmist¹⁶⁹ (2015) sämikielâ iäláskittem toimâohjelm ij mainâšuu, mutâ oovdeb haldáttâs toohâm prinsipiärádâs oro vyeimist já motomij toimâohjelmist orroo aášij valmâštállâm lii pieijum joton sierâ virgeomâháin.

107

Sämikielâ iäláskittem toimâohjelm olášuttem Suomâst lii tienuuvt koskân já vuárdá maangâi virgeomâhái čielgiittäšâid já ruttâdemmiärádâšâid. Sämitigge lii árvuštállâm ääši hides ovdánem já tom, ete toimâohjelm olášuttem várás iä lah čujottum tuárvi resursijd¹⁷⁰. Sämikielâlii oppâmateriaal ráhtim várás staatâ budjetist čujottum ruudah láá kuittâg lasettum 2010-lovvoost. Lasseen Sämitigge lii puáhtâm olášuttiđ säämi kielâlávgunmáttááttâsân kyeskee škovlimhaavâ (2015) sämimáttááttâs pargoviehân já ovdediđ säämi kielâpiervâlij vuáđudem meid sämikuávlun ulguubeln. Čohčuv 2016 almostittum staatâvarijministeriö oovdânpyehetim ive 2017 budjetin loppeed pajedem säämi kielâpiervâltoimâ staatâtoorjân. Sämitigge finnij ive 2015 meid ruudâid kuulmâ sämikielân tuáimee säämi arâšoddâdem materiaalpaanji vuáđđudmân. Čohčuv 2016 vuolgij joton säämi párnáikárdimáttáátteijei škovlimhaahâ Oulu ollâopáttuv já Säämi máttááttâskuávdáa oovtâstpargon¹⁷¹.

¹⁶⁷ Suomâ staatâräädi 22.6.2011, 25.

¹⁶⁸ Suomâ staatâräädi 3.7.2014.

¹⁶⁹ Suomâ staatâräädi 29.5.2015.

¹⁷⁰ Sämitigge (Suomâ), mm. 23.1.2015.

¹⁷¹ Oulu ollâopáttâh & Säämi máttááttâskuávdáš & Sämitigge 14.8.2016.

Sämikielâ iäláskitem olášuttemohjelm olášutteh meid City Sámit-seervi finnim staatâtorjuuh tavesämikielâlii kielâpiervâl tooimân Helsigist já Saamen talo-haavâ (*Säämi táálu*) vuáváámân uáivikaavpugkuávlun. Nuorttâlâškultuurisäädus lii finnim Laapi IPI-kuávdáast¹⁷² ruttâdem Čevetjáávrán vuávájum nuorttâlâškultuurkuávdáá tiletáarbui selvâtem várás. Pissoo ruttâdem sehe lahâasâtemnubástusâid vättee iävtuttâsah vyerdih ain olášuttem. Oovtâ taggaar, sämikielâi káidusmáttáattâs máhđulâžžân toohâm vuáđumáttáattâsân tagarâid škovláid, main iä lah máhđulâšvuodah aldamáttáattâs addelmân, máttáattâs- já kulttuurministeriö lii riemmâm valmâštállâđ kiđđuv 2015 oovtâstpargoost sämitiggijn.

Suomâst ij lah siämmáálágán kieldâi já kuávluhaldâttuv kyevtkielâlâšvuodâ ooddedmân já paijeentolâmân uáivildum ruttâdem tego ránnjáenâmiijn Ruotâst já Taažâst. Säämi kielâlaavâ pirrâdâhân kullee virgeomâhááh pyehtih ihásávt uuccâđ riehtiministeriöst staatâtorjuu säämi kielâlaavâ olášutmist šoddâm koloid tego tulkkuumân já äššikiirrij jurgâlmân. Staatâtorjuu olesmeeri, mon jyehih mangâid virgeomâháid ucâmušâst, lii jo kuhháá lamaš 120.000 eurod/ihe. Riehtiministeriö tiäđui mielđ virgeomâhááh oceph ihásávt suullân kulmâ keerdi eenâb staatâtorjuu ko maid lii jyehimnáál¹⁷³. Säämi kielâlaavâ olášutmân čujottum staatâtoorjâ ij lah meid toohâm máhđulâžžân säämi kielâlaavâst asâttum staatâ virgeomâhâžân kyeskee vuoigâdvuodâ (eres virgeomâháid kyeskee máhđulâšvuodâ) finniđ pálhâlii virgerijjâvuodâ virge hoittáámist tárbulii sämikielâ tááiđu haahâm várás¹⁷⁴. Säämi kielâlaavâ toimâm já sämmilij kielâlij vuoigâdvuodâi olášume láá seelvâtskuáttám sehe sämitiggeest ete riehtiministeriöst ive 2015.

Ruotâ. Sämikielâ já eres aalmuglâš ucceeblovokiellân lahâasâtmist miäruštállum kielâi iäláskitem (revitalisering) lii pajanâm Ruotâ haldâttâs äššiliiston 1990-lovo rääjist. Aalmuglij ucceeblovokielâi sajattuv virgâlâžžân tohâmân (kj. lovo 4.1.) kulen enâmist láá pyevtittum loveh sierâlágán virgeomâhâšcielgiittâsah já raporteh kielâi tiileest, ovdedemtáarbuin, kielâmolsom orostitmist já uhkevuálásij kielâi iäláskitmist. Aalmuglij ucceeblovokielâi iäláskitmist lii puáttám ohtâ äšši, moos riijkâ haldâttâs uđđâ ucceeblovopoliitik vuáđuduvá, veikâ kielâi

¹⁷² IPI-kuávdááh adai Iäláttâs-, Jotolâh- já Pirâskuávdááh láá uási staatâhaldâttuvâst. Toh hoittájah staatâhaldâttuv kuávlulijđ olášuttem- já ovdedemtoomâid já miedetteh kuávlustis ei. EU-ruttâdem.

¹⁷³ YLE Sápmi 3.6.2015.

¹⁷⁴ Laahâ 2003/1086, 25 § (Suomâ).

iäláskittem ij njuolgâ mainâšuu ive 2009 asâttum uđđâ laavâin¹⁷⁵.

Ive 1999 sämikielân, suomâkielân já meänkielân kyeskee laavâi¹⁷⁶ asâttum lohtui Euroop räädî ucceeblovosopâmušâi¹⁷⁷ ratifisistmân. Lahâasâttum koolgâi olášuttid sopâmušâin adelum čonâdâtmijd. Sopâmuššâid servâm čuávumuššân šoodâi ránnjâenâmáid verdiddijn stuorrâ aalmuglâšsavâstállâm aalmuglij ucceeblovoi kielâlijn vuoigâdвуođâin, sii feerim olgoostmist já máhđulâšvuođâin eromâšávt jieijâskielâlii peivitiipšon, puárásij tiipšon já jieijâs kielâi máttááttâsân.

Euroop räädî árvuštâlâi Ruotâ sopâmušâi jyehi čuávumrieggest tast, ete sopâmušah iä nuávdittum iäge ucceeblovoi vuoigâdвuođah olášum toin vuovvijn ko sopâmušah vattii. Ovdâmerkân mainâsuš sämikielâ (já eres aalmuglij ucceeblovokielâi) máttááttâs, mon olášuttem lâi kuođđum kieldâi ovdâsvástádâssân sehe toimâlávtt ete ekonomâlávtt. Kieldah lijji mangii vvestimielâliih ucceeblovokielâlij palvâlusâi orniimist. Máttááttâslahâ kenigitij taid ornid aalmuglii ucceeblovokielâ máttááttâs tuše tábâhtusâin, ete tain lâi finnimnâál hiäivulâš máttáátteijee já, ete uáppest lijji jo kielâ vuáđutááiduh. Eres ko aalmuglij ucceeblovokielâi máttááttâs orniimist vattii lasseen, ete kielâ, mon máttááttii, koolgâi leđe uáppee päähist vuáruvaikuttâs kielâ. Eenikielâ máttááttâsâst, main Ruotâst uáivildeh tuše ucceeblovoi jieijâs kielâi máttááttâs, vailuu sehe máttáátteijeeh já oppâmateriaal ige ucceeblovokielâi máttáátteijeeškovlim uárnejum ollágin. Sämikielâ uásild árvuštállii meid tom, ete ive 1999 asâttum laahâ kuođij maadâsämikielâ ärbivuáváljijd kuávluid já stuorrâ uási juulevsämikielâ ärbivuáváljij kuávluin sämikielâ haldáttâhkuávlui ulguubeln.

109

Kriitiik jođettij Ruotâ valmâštállâđ uđđâ ucceeblovopolitiik. 2000-lovo vuossâmuu ihelovveest rahtii maangâid vijđes čielgiittâsâid, main kyevti¹⁷⁸ rahtii riijkâ haldáttâs vuálásâžžân. Uđđâ ucceeblovopolitiik linjáid miärášuvvii haldáttâs aalmuglij ucceeblovoi sajattâhân kyeskee strategiast ive 2008¹⁷⁹. Strategia lâi vijđes äššikirje já siskeldij haldáttâs oovdânpyehtimijd uđđâ ucceeblovopolitiikâst. Ton váldu-ulmen miärášuvvii aalmuglij ucceeblovoi feerim olgoštem meddâlistem, Euroop räädî sopâmušâi pyereeb olášuttem, aalmuglij ucceeblovoi väaldi já vaikuttemmáhđulâšvuođâi lasettem sehe aalmuglij ucceeblovokielâi siäilum ovedem.

¹⁷⁵ Laavah 2009:600 já 2009:724; asâttâs 2010:21 (Ruotâ).

¹⁷⁶ Laavah 1999:1175 já 1999:1176.

¹⁷⁷ Council of Europe 1992 ja 1995.

¹⁷⁸ SOU 2005:40 ja 2006:19.

¹⁷⁹ Sveriges Regering 2008.

Ko staatápeevih tuuhiittii haldâttâs ucceeblovopoolitlii strategia, asâttii uđđâ laavâ, moin aalmuglii ucceeblovokielâ sajattuv finnejii meid jiddish já romani chib¹⁸⁰. Ive 1999 asâttum sâmikielân, suomâkielân já meänkielân kyeskee laavâid komettii já sajanpieijii ovtáin lavváin, mii kuáská puoh aalmuglâš ucceeblovvoid. Laavâ valmâštálmist puohtii eromâšávt oovdân aalmuglij ucceeblovoi feerim korrâ suddâluttropolitii, kielâi táálâš uhkevuálásâšvuodâ já toi táárbu suojâlmân, iäláskitmân já uđđâ kielâkevttei šoddâdmân.

Merhâsitteemužžân uđđâ laavâ njuolgâdusâin annoo vijđes aalmuglij ucceeblovokielâi haldâttâhkuávlui miäruštállâm. Sâmikielâ haldâttâhkuávlui vijđedii maadâ- já juulevsâmikielâ kuávloid, main virgeomâhááh kalgeh ei. ornid uásilávt teikâ ollásávt sâmikielâlii párnái peivitiššo já sâmikielâlii puárásijtipšo (kj. lovo 4.1.).

Sâmikielâi iäláskitem uáinust merhâsittee puáđus uđđâ ucceeblovopoliitii olášutmist lâi säämi kielâpargo nanodem sâmitige tooimâst. Sâmitigge finnij máhđulâšvuodâ keevâtlíi kielâiäláskitempargo pargee säämi kielâkuávdáá vuáđđudmân ive 2010. Säämi kielâkuávdâš (*Samiskt språkcentrum*) soijii kyehti toimâsajan maadâsâmikielâ ärbivuáválii kuávlun (kj. lovo 3.10.). Haldâttâs ucceeblovopoolitlii strategiast annoo säämi kielâkuávdáá vuáđudem meid juulev- já tavesâmikielâ kuávloid tárbulâžžân.

Sâmitiigán čujottii meid uđđâ virgeomâhâštooimâid ko ucceeblovolaahâ šoodâi vuáimán. Ton paargon šoodâi oovtâst Tukholma länihaldâttâssâin čuávvuđ já raportistid ihásávt aalmuglâš ucceeblovvoid kyeskee politiik olášumeest riijkâ haldâttâsân. Sâmitigge kocá ucceeblovolaavâ olášuttem já riijkâ budjetist ucceeblovopoolitlijd tárguttâssâid čujottum ruudâi kevttim kieldâin sâmikielâi uásild.¹⁸¹ Ihán 2013 kyeskee raportist čialgá ei. ete 32 % sâmikielâ haldâttâhkuávlui kieltâin teevdij laavâ vátámuš ollásávt teikâ uásilávt sâmikielâlii párnái peivitiššoost. Raapoort čáittá meid, ete 54 % párnáin já nuorâin, kiäin lii vuoigâdvuodâ sâmikielâ eenikielâ máttááttâsân já kiäh pivdii tom, finnejii luuhâmive 2012-2013 sâmikielâ máttááttâs.¹⁸²

180 Juudalijd já romanijd miäruštállii aalmuglâš ucceeblohhoon jo ive 1999, kuás Ruotâ ratifisistij Euroop räädii ucceeblovosopâmušâid. Tai kielâid kyeskee sierânâslaahâ ij kuittâg asâttum taan ohtâvuodâst.

181 Kj. Länsstyrelsen i Stockholms län & Sâmitigge/ Sametinget 2011-2014.

182 Länsstyrelsen i Stockholms län & Sâmitigge/ Sametinget 2014, 39, 42.

Sämitigge finnij pargon meid västidiđ aalmuglijd ucceblovoid ruátálii ohtsáškoddeest uáinojeijen tahhee internet-siijđoi (www.minoritet.se) tooimátmist já paijeentolámist. Siijđoi pargon lii lasseen toimáđ tiedettemkanavan puoh aalmugláš ucceblovoid kyeskee aašijn.

Sämitigge haldâšij ive 2013 ohtsis suullân 14 miljovn ruuvná sämikielâ ovdedemtárboid čujottum budjet. Uási staatâtorjust kevtii jieijâs haldáttuv ucceblovopoolitlij pargoi hoittáámân. Staatâtorjuin torjuu meid sämiornijdumij kielâpargo, *minoritet.se*-siijđoi paijeentolámân já oovdedmân kevtii 1,3 milj. ruvnâd. Sämiškoovlâi haldáttâhân (SamS) mieđettui 1 milj. ruuvná ruttâdem ohtâlistum sämimáttááttâs lasseetmân. Säämi kielâkuávdáá tooimân kevtii 6 milj. ruvnâd, moin kielâkuávdáš ruttâdij ei. maadâsämikielâ kielâkonferens ornim, Språkspärr- já kielâmiäštár haaváid (kj. lovoid 3.1. já 3.10.), säämi kielâteknologia ovdedem já SamS ornim kielâlávgunleerâid, päikkinommâpargo, nuorâipargo já kurssâtoomâ. Priivaat ulmuin já sierâlágán siärváduvâin lii máhđulášvuotâ uuccáđ sämitiggeest torjuu havváid, maid uárnejeh rävisulmui sämikielâ luuhâm- já čäällimtäáidu haahâm várás.

111

Iänááš uási (suullân 66 milj. ruvnâd ive 2013) staatâ budjetist uđđâ ucceblovopolitiik olášutmân čujottum ruudâin Sämitigge já Tukholma läänihaldáttâs juohhii staatâtorjuin ucceblovokielâi haldáttâhkuávlui kieldáid. Riijkâkeriváid juohhii staatâtoorjân ohtsis suullân 2,5 milj. ruvnâd. Sämitige já Tukholma läänihaldáttâsâi lasseen Kielâ já aalmugärbivyevi tutkâmlájádâs (*Institutet för språk och folkminnen*) mieđeet torjuid aalmuglij ucceblovoi kielâid iäláskittee havváid. Ive 2013 ohtsis käävci säämi kielâhaahâd finnejii torjuu ohtsis 832.000 ruvnâd.

Ko ucceblovolaahâ šoodâi vuáimán ive 2010, staatâ budjetist väridii 80 milj. ruvnâd uđđâ ucceblovopolitiik olášutmân. Ive 2015 budjetist ucceblovopoolitlijd tárguttássáid lâi väridum 103 milj. ruvnâd. Kieldâi finnim torjuu vuáđutoorjâ lii 660.000 ruvnâd, mon pajedeh ässeemere já aalmuglij ucceblovokielâi mere miel. Eenâb ko oovtâ ucceblovokielâ haldáttâhkuávlun kullee kieldah finnejeh 500.000 ruuvná lase. Riijkâkerivij staatâtoorjâ lii 250.000 ruvnâd jieškotán-uv.¹⁸³

183 < <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/manniska-och-samhalle/nationella-minoriteter/> >

Taažâ. Taažâ haldâttâs almottij sâmpoolitlii tiättunaddelmistis ive 2008¹⁸⁴ ete piäjä joton eromâš toimâohjelm sâmikielâi puátteevuođâ turviimân. Kuulmâ sâmikielâ, eromâšávt juulev- já maadâsâmikielâ, tile pahudui herkkin. Meid riijkâst jo masa ollásávt lappum nuorttâ- já pittáamsâmikielâ tile halijdii pajediđ oovdân. Haldâttâs tuhhiittij ive 2009 vijdes, oovtâstpargoost sâmitiggijn valmâštállum sâmikielâi toimâvuávám (*Sámegielaide doaibmaplána/ Handlingsplan for samiske språk*). Toimâvuávám olášuttemäigin miärásuvvii čuávvoov vittâ ive. Vuávám čuávumraportijd, maid meidei valmâštállii oovtâstpargoost sâmitiggijn, almostittii iivijn 2011 já 2013.¹⁸⁵ Haavâ loppâraapoort ij lah almostittum taam raapoort valmâštuudijn (2015).

Pargominister Dag Terje Andersen paahud ive 2009 almostittum toimâvuávám laiđiittâsâst, ete haldâttâs aasât vuávâmin vuáđu vijdes já kuhesáigâsijd toimâid, moid maangah ministeriöh láá čonâdâttâm¹⁸⁶. Jyehi ministeriöst, mii lii čallum vuávâmmân tuhhiittum toimâ västideijee virgeomâhâžžân, lii ovdâsvástádâs tooimâ olášutmist já ruttâdmist. Toimâvuávám poolitlii vuáđđun pahudeh haldâttâs oommâm sâmpolitiik já haldâttâs hammim olesvâldálii kielâpolitiik, moi ulmen lii ei. turviđ sâmikielâ, -kulttuur já sâämi ohtsâškode-eellim puátteevuođâ Taažâst. Toimâvuávám vuoigâdvuođálii vuáđđun miärustâleh Taažâ ratifisistem aalmugijkoskâsijd sopâmušâid, riijkâ vuáđu laavâ 110a § , sâmilaavâ sehe máttâttâs- já peivikiäččulaavâ.

Toimâvuávám ulmeh já ohtsis 66 toimâd, maid tuárjuh, jyehih kuulmâ váldusuárgán:

- *Oppâđ/ Oahppat* - nanodiđ tave-, juulev- já maadâsâmikielâ já -kielâlii máttâttâs puoh taasijn. Taah kielah kalgeh siäilüđ ellee

184 Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30.5.2008. Taažâ haldâttâs addel ohtii jyehi vaaljâpaje ääigi Stuorrâtiigán (*parlameentân*) vijdes sâmpoolitlii tiättunadelem, mii ana sistees haldâttâs lijnâámij lasseen sâmitige ihetiättunadelem/ toimâmuštâlus. Eres iivijn sâmitige ihetiättunadelem toimâttuvvo Stuorrâtiigán haldâttâs uánihub kommentijguin.

185 Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009; Ođasmahttin-, hâlddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2011; Ođasmahttin-, hâlddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet & Sâmitigge/ Sametinget 2013.

186 Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009, 8.

kiellân já sirdâšud uđđâ suhâpuolváid.

- *Kevttiđ/ Geavahit* – pyerediđ sämikielâlii falâlduv virgeomâhain já almolij palvâlusâin puoh ohtsâškode uásisuorgijn. Sämikielâid kalgeh pyehitiđ kevttiđ puoh ohtsâškode suorgijn.
- *Uáiniđ/ Oaidnit - lasettiđ sämikielâi almolii uáinojeijejuođâ. Sämikielah kalgeh oinuđ taažâ ohtsâškodeest.*

Sämikielâi toimâvuávám olášutmân čujottum ruođâi mere lii vaigâd oovtčielgiitlávttárvuštállâđ, tondiet ko ruttâdem lii mieđettum maŋgáid sierâ peelijd já maŋgâi ministeriöi budjetijn. Kuittâg lii čielgâ, ete ohjelm lii lasettâm säämi kielâpargo ruttâdem maŋgâi luuvij miljovnij ruvnâiguin. Haldáttâs almoot ei. ive 2011 budjetân kyeskee lostâtiäđttâsâstis, ete lii lasettâm sämikielâi toimâvuávám kuulmâ vuossâmmu ive (2009 – 2011) ääigi säämi kielâpaargon čuosâttum ruttâdem ohtsis 23 milj. ruvnâd. Taah ruođah pottii lasseen sierâ ministeriöi budjetist čuosâttum sämikielâid (ei. sämikielâlijd palvâlussáid) kyeskee ruttâdmân.¹⁸⁷

113

Uási tooimâin já toid kyeskee ruttâdmist láá čuosâttum páiháláid já kuávluláid kielâhavváid, tego ovdâmerkkân Nordland já Tave-Trøndelag läänihaldáttâsâi peht maadâ- já juulevsämikielâ kielâhavváid (ei. taan raportist lovain 3.5. já 3.6. kovvejum havváid). Meid Ucvuv já Sirmá škovlâoovtâstpargoahaahâ Ovttas! lii finnim torjuu Taažâ staatâ budjetist (kj. raapoort lovo 3.12.). Säämi ollâškovlâ lii finnim ruttâdem ei. máttáatteiješkovlim uđâsmitmân já škovlim rekrytistemkampanjáid. Säämi ollâškovlâ já sämitigge olášuttii meid viidâihásii rávisulmuid čuosâttum ollâtääsi sämikielâ uáppoid tohálâšvuođâ adeleijee rekrytistemohjelm (kj. raapoort lovo 3.10.).

Ohtâ merhâšitteemus ruttâdem finnee lii Tromsa ollâopâttuv säämi kielâteknologia kuávdáš, kote lii finnim ruttâdem ei. nettisänikirjepaargon já Divvun –haahân, mast láá rahtum riävtuičäällimohjelmeh já pedagoogliih ohjelmeh maŋgáid sämikielâid. Sämikielâ kevttim já uáinojeijejuođâ sehe sämikulttuur tubdâm láá tuárjum ei. kirho, poolis, riehti- já fanggállájádâs, pargo- já viäruhaldáttuv tooimâst, sosiaal- já tiervâsvuođâtoomâst já päikkinommâpargoost. Haavâi ruttâdem láá juátkám meid sämikielâi toimâvuávám eikusii vyeimistorroomääigi maŋa¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 05.10.2010.

¹⁸⁸ Ei. Gelda- ja ođasmahttindepertemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23.02.2015.

Staatâpeeivij vuáđudem, ohtsis 75 miljovn ruuvná sämiruttarááju (*Sámeálbmotfoanda*) puáhtusijd meridii väldid kiávtun ive 2008 ráájjist. Sämitigge, mii haldášij ruttaráájust šoddâm riánttupuáđuid, meridij kevttid ruttarááju puáhtusijd eromášávt säämi kielâ- já ärbivvehitiáđuhavváid, sämikielâlii kirjálâšvuodâ torjuumân já ollâtäási stipendáid. Ruttarááju lii vuáđudum sajanmäksimin táruiduttempolitiik sämisiärvádâhân tovâtem vahâgijn. Ive 2015 ruttarááju ruudâid kevttii ohtsis 5,2 miljovn ruvnâd.

Sämikielâi toimâvuáváámân kulen láá olášuttum ei. čuávvo uđâsmitmeh:

- Säämi ollâškoovlá ive 2007 vuáđudem säämi luuhâmtáidukuávdáš (*Sámi lohanguovddáš*) lii puáttám pissoo budjetruuttâdem pirrádâhân já puáhtám vuáđuidâ maadâsämikielâ ovdedem ovdedeijee uásáduv Engerdalân. Luuhâmtáidukuávdáá pargon lii ovdedidâ vuosâsajasávt sämikielâi luuhâm- já čäällimtäáiddu sehe uásálistidâ pargosis kyeskee tutkâmtoimân.
- Ive 2010 šoodâi vuáimán vuáhádâh, mon miel párnáikârdi- teikâ luokamáttáatteijee tutkos čodâldittee uáppein, kiáh čodâlditeh ucemustáá 60 uáppučyegisid sämikielâst, ucedeh enâmustáá 50.000 ruvnâd uáppuloovnást. Vuáhádâh lii vyeimist ain.
- Máttáatteijeid lii rahtum máhđulâšvuotâ oppâđ sämikielâ pálhálávt. Vuossâmui iivij ääigi taat máhđulâšvuotâ kuoskâi neelji tavemuu läänist pargee vuáđuškoovlá máttááteijeid. Čoovčâ 2015 ráájjist máhđulâšvuotâ lii vijđedum oles riijkân já tot kuáská tääl sehe vuáđuškoovlá já luvâtâhškoovlá máttááteijed. Târguttâs várás láá čujottâm ruudâid staatâ budjetist.
- *Ovttas/Aktan/Aktesne* –nommâsâš sämitige proojeekt, mon ääigi ovdedii sämikielâlii oppâmaterial portaal internetân já lasettii eromášávt digitaallii oppâmaterial mere, nuuvâi ive 2013 já sirdâsui siämmást pissoo toimâhäämmiin säämi luuhâmtáidukuávdázân Säämi ollâškoovlân.

Iänááš uási säämi kielâpaargon čuosâttum ruudâin haaldâš sämitigge. Ton kielâpaargon kevttum ruudâh lasanii ive 2012 ráájjist ihán 2014 suullân 15 miljovn ruvnâd, suullân 65,5 miljovn ruuvnást suullân 81 miljovn ruuvnân. Iänááš uási sämikielâ oovdedmân uáivildum ruudâin

sämitigge juáhá sämikielâ haldáttâhkuávlu kieldáid já laanijd. Toh finnejeh staatâtorjuu sämitiggijn tohum oovtâstpargosopâmušâi vuáđuld. Oovtâstpargosopâmušah kyeskih kieldâi já laanij toimáid säämi kielâlaavâ vaattâm kyevtkielâlâšvuodâ paijeentolâmân já lasseen meid eromâš sämikielâ kiävtu ovdedeijee havváid. Kieldâi já laanij kyevtkielâlâšvuodâ paijeentolâmân finnejum staatâtorjui oohânrekinistum summe ive 2014 lâi 48,429 milj. Taažâ ruvnâd.¹⁸⁹

Nubben stuárráamus uási sämikielâ oovdedmân uáivildum ruuđâin sämitigge juáhá säämi kielâkuávdáid toi vuáđuruttâdmin. Summe lii šoddâm paijeel kyevtkiárdásâžžân ive 2012 räajist, uásilávt čuávumuššân kilmâ uđđâ säämi kielâkuávdáá vuáđđudmist ive 2013. Kielâkuávdáid mieđettum ruttâdem oohânrekinistum summe ive 2014 lâi suullân 14 milj. ruvnâd. Lasseen sämitigge ruttâd sierâ uuccâmnaál sämikielâi ovdedemhaaváid, kielâkampanjaid, elilâmulmuid čuosâttum luuhâm- já čäällimišhaaváid já juáhá stipendijd puohháid, kiäh oppih sämikielâ luvâttâhškoovlâst. Majemužžân mainâšum stipendáid kevttii ive 2014 ohtsis kilmâ miljovn ruvnâd. Sämitigge mielđ stipendeh láá lasettâm sämikielâi oppâm já sämikielâi uáppeemereh láá lasanâm puoh kielâmuulsâiävtui uásild.¹⁹⁰

115

Sämitigge oovdânuovtij ive 2012 valmâštum kielâpoolitlii tiättunaddelmân (*Sámediggedieđáhus sámegiela birra*) kulen säämi kielânjuolgâdusâi uđâsmitem. Kieldâlâš- já uđâsmitemministeriö asâttij ive 2013 äššitobdeelävdikode, mon pargon lii selvâttid uđâsmitemtáárbuid sämikieláid kyeskee lahâaasâtmist já ohtsâškode sierâ uásisuorgij vuáhâduvâin. Lävdikoddeest lii tárguttâs finniđ iävtuttâsâs valmâšin kiđđuv 2016.¹⁹¹



189 Sämitigge (Taažâ) 5.12.2013, 16-36.

190 Sämitigge (Taažâ) 5.12.2013, 22-36.

191 Sämitigge 2012 (Taažâ).

5. Love äššid, maid tiettip tääl

- *Sämikielah láá uhkevuálásâšvuodâstis peerusthánnáá ain meid vuossâmužžân oppum eenikielah. Tot lááčá šiev vuáđu kielâi iäláskitmân já meerhâš tom, ete sâmesiärváduvâst láá ennuv kielâlâš máttim já máhđuliih kielâmiäštáreh. Kielâmiäštár lii mangii aldeláá ko máttá jurdeđ-uv!*
- *Kielâ iäláskitem lii puáđuslâš talle, ko motivaatio já ulmeh láá sajestis. Kielâ iäláskitem váátá čonâdâttâm, tiäđulâšvuodâ jieijâs kielâkevttimtaavijn sehe kielâ oppâmân já kevttimân lohtâseijee meritiätulâšvuodâ. Mađe viđâsubbooh oles kielâsiärvádâh čonâdât kielâ iäláskitempaargon, tađe pyerebeh láá puátuseh.*
- *Merhâšitteemus miärádâsah sâmikielâi puátteevuodâst ráhtojeh paaaihijn já perruin, main merideh kielâst/kielâin, maid sárnuh párnáid sehe arâšoddâdem já škovlâmáttááttâs kielâst. Tondiet vanhimeh tarbâšeh valjeest vuáđustum tiäđu kyevtkielâlâšvuotân šoddâmist já sii kielâvaljiiimij kuhâs puátteevuotân ulátteijee vaikuttâsâin.*
- *Ohtsâškodálii miärádâstohâmist pelestis čuávdih, ráhtoo-uv sâmikielân potkânmettum kiäinu arâšoddâdmist oppâkenigâšvuodâšskoovlân já alemuu tassijd já lii-uv máttááttâs puohâi juksâmnáál. Ohtsâškodálii miärádâstohâmist čuávdih meid mon ennuv já main almos eellim kuávluin sâmikielâ lii máhđulâš kevttiđ. Tondiet lii tehálâš, ete miärádâstohâmân uásálisteh meid ulmuuh, kiäh sárnuh sâmikielâid já iberdeh säämi kielâtiilijđ.*
- *Säämi kielâtile kovvee mangii kielâmolsom riggest orroom. "Tondiet ko iä lah máttáátteijeeh, kielâ ij pyevti máttááttuđ škoovlâst. Máttáátteijeeh iä lah, tondiet ko sii iä škovlii. Máttáátteijeid iä škovlii, tondiet ko ij lah máttááttâs. Máttááttâs ij lah, tondiet ko iä lah uáppeeh. Uáppeeh iä lah, tondiet ko ij lah máttááttâs. Oppâmateriaal ij lah, tondiet ko iä lah rähteeh, iä máttáátteijeeh, iä uáppeeh, ij máttááttâs jna." Maangah ovdâmeerhah čäittih, ete kielâmolsom riggee lii máhđulâš potkâniđ mottoom saajeest. Ko tot lii oovtâ saajeest puátkejum, lekkâs čuávvoov-uv čuolmâ já šadda positiivlâš riggee nube suundán.*

- *Maangâsämikielâlâš kommunikistemmalli lasseet sämikielâ kevttimáhđulâšvuodâid já kielâlii uáiviomâduv, tondiet ko sierâ sämikielâid sárnoo ulmuuh uáppih iberdiđ nubijdis kielâid. Maangâsämikielâlâš kommunikistemmalli keeppid kielâi koskâsii eresárvusâšvuodâ já vaaikut kielâkevttimvuovviđ. Siämmást tot taha sämikielâid eenâb uáinojeijen já kullojeijen.*
- *Sämikielâ kevttimáhđulâšvuodâh láá jyeihi saajeest uccáá, stondiet ko eellip mii riijkâi váldukielâi já engâlâskielâ haldâšeijee ohtsâškuudijn. Sämikielâlijđ pirrâsijđ lii máhđulâš ráhtiđ vuáđđudmáin sämikielâlijđ ‘orroomviistijđ’, teivâdemsoojijđ teikâ nuuvt, ete suáppoo, ete tiätu tiilijn teikâ tilâlâšvuodâin kiávttoo tuše sämikielâ. Maangâin sâmisärváduvâin láá šiev vuáttámušah tiäđulávt rahtum sämikielâlijn siärváduvâin, tiilijn já tilâlâšvuodâin.*
- *Kielâ iäláskitem puáhtá mutteđ eellim maangânáál. Tot lekkâs kohtâvuodâid eres säämi kielâsiärváduvâid, ránnjáriijkáid, jieijâs hiäimu historján, sämikielâlii kirjâlâšvuotân, muusikân já ärbivuovviđ. Kielâ iäláskitem lekkâs uđđâ pargomáhđulâšvuodâid. Lasseen kielâ iäláskitem pyereed oles siärváduv, nuuvt ete raččo puáris traumaid já jurdâččemuovviđ. Kielâ iäláskitem paaldâst meid ärbivyehitááiduh tego tyeji-, mainâs- já muusikärbivyehi finnejuh mangii uđđâ eellim. Já, tego maangâin kuávluin lii tábáhtum, kielâ iäláskitem puáhtá fárustis uđđâ kulttuur: uđđâ sämikielâlii kirjâlâšvuodâ, muusik já taiduu.*
- *Jotkuuvâšvuotâ já pissoo ráhtuseh láá teháliih säämi kielâpargoost. Kielâpargo ij uázuččii leđe tuše koskâpuddâsâš proojeekt, mii nohá ko ulme lii juksum. Suddâluttem já kielâmolsom tovatteijee tahheeh iä lah láppum kuussân proojeekt maŋa. Taam tiet uccâ uhkevuálásij kielâi sárnooh láá táválávt kielâtiäđuluboh ko oovtkielâliih stuárráb kielâi sárnooh, kiäid jieijâs kielâ já ton kevttimáhđulâšvuodâh láá jiešalnees čielgâ ääših.*
- *Sämikielâi uhkevuálásâžžân šoddâm já sárnoosiärváduvâi succevuotâ merhâšeh tom, ete kielâ sirdâšum suhâpuolvâst nuubán kalga visásmittiđ jyeihi puolvâst ain uđđâsist. Arâšoddâdmist já škoovlâst lii taan pargoost eromâš stuorrâ merhâšume.*

KÄLDEEH JÁ ERES ÁÁŠÁN KULLEE KIRJÁLÂŠVUOTÂ

Aikio, Ante 2016. Näkökulma pohjoissaamen kieleen. *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.-9. vuosiluokilla 2015*, toim. Mari Huhtanen ja Mika Puukko. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus KARVI, Almostimeh 21:2016, 33-35.

Andersen, Svanhild & Strömngren, Johan 2007. *Evaluering av samelovens språkregler*. . Kuovdâkiäinu/ Kuovdâkiäinu: Sámi instituhtta/ Sámi allaskuvla.

Antonsen, Lene & Johansen, Siri Broch 2013. Gáivuona sámi giellaguovddáš – vásihusat ja muittut/ Kåfjord samiske språksenter – erfaringer og minner. *Sámi skuvlahistorjá/ Sámi skávlláhistávrrá/ Saemien skuvle-vaajese/ Samisk skolehistorie 6*, red. Svein Lund, Siri Broch Johansen & Siv Rasmussen. Kárašjohka/ Karasjok: Davvi Girji, 190-201.

Aslaksen, Lisa Monica 28.11.2014. *Projects to activate the use of the Sámi languages. Sámás muinna – talk Sámi to me. Sahâvuáru Euroop ráädi seminaarist 'Sámi – The People, their Culture and Languages and The Council of Europe'*, Inari Sajos 27-29 November 2014.

Baker, Colin 2006. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (4th edn). Clevedon: Multilingual Matters.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30.5.2008 (tuhtiittum Stoltenberg II haldättásást siämmáa peeivi). *St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka*.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009. *Sámegielaide doaibmaplána/ Handlingsplan for samiske språk*.

Barruk, Henrik 2008. *Samiskan i Sverige. Rapport från språkkampanjarådet. En sammansställning av befintliga resultat och fakta om samiskans användning och utbredning i Sverige*. Giron/ Kiruna: / Sametinget (Ruota).

Council of Europe/ Euroop ráädi 1992. *European Charter for Regional or Minority Languages/ Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja*. ETS n:o 148, SopS 23/1998.

Council of Europe/ Euroop ráädi 1995. *Framework Convention for the Protection of National Minorities/ Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus*. ETS n:o 157, SopS 2/1998.

Council of Europe/ Euroop ráädi 2015. *The Sámi. The People, Their Culture and Languages*. Aanaar Sajosist 27.-29.11.2014 uárnejum seminaar almostittem internetist < <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680302f64> >

Fishman, Joshua 1994. *What Do You Lose When You Lose Your Language?* Artikkal internetist, 11 s. < <http://www2.nau.edu/jar/SIL/Fishman1.pdf> >

Fishman, Joshua 1997 [1991]. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages.* Clevedon: Multilingual Matters.

Fjellgren, Patricia & Huss, Leena 2013. *Giele aelhkie guedtedh. En bok för dig som vill återta ditt språk.* Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ).

Fjellheim, Elin 2014. *Språkbadsmodell i språkopplæringa. Elgå skuvle/ skole, Engerdal barne- og ungdomsskole.* Luváldállâm SamS ornim kielálávgumvuáhádúv kiedâvuššee kuursâst Juhâmohheest 17.6.2014. < <http://www.sameskolstyrelsen.se/sv/news/spr%C3%A5kbadskurs-16-17-juni-del-2> >

Gaski, Harald 2015. Giellaealáskahttin ja kvantitehta mihtut – moadde jurdaga Sámi ja Aotearoa vásáhusaid vuodul. *Sámis. Sámi čálakultuvrralaš áigečála nr. 19-20.* Kárášjohka: ČálliidLágádus, 28-32.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 08.10.2014. *2 miljovnna Sámi giellagáldu giellaovttasbargui.* Preassadieđáhus. < <https://www.regjeringen.no/se/aktuelt/2-miljovnna-Sami-giellagaldug-ellaovttasbargui/id2005537/> >

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23.02.2015. *3,5 miljovnna kruvnno sámi giellaproševttaide.* Preassadieđáhus. < <http://www.regjeringen.no/se/dep/kmd/id504/> >

Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. 2006. *Saving Languages. An introduction to language revitalization.* Cambridge: Cambridge University Press.

Guttorm, Sonja 6.5.2013. *Oktasaš oahpaheapmi Ohcejoga ja Sirmá oahppiin gain lea váldo oahpaheapmi sámegillii. Sahâvuáru OVTTAS!-haavâ seminaarist Sirmá škoovlást 6.5.2013.*

Guttorm, Sonja 2015. Šleđgâpostâsavástállâm 26.1.2015.

Hinton, Leanne 2002. *How to Keep Your Language Alive. A Commonsense Approach to One-on-One Language Learning.* Berkeley, CA: Heyday Books.

Hinton, Leanne & Hale, Ken 2001 (ed.). *The green book of language revitalization in practice.* San Diego: Academic Press.

Hirvasvuopio-Laiti, Annukka & Hirvonen, Vuokko 2013. *Ohcejoga ja Deanu gielddaid skuvla- ja mánáidgárdeovttasbarggu dálá dilli ja hástalusat/ Utsjoen ja Taanan kuntien koulu- ja lastentarhayhteistyön nykytila ja haasteet.* Ohcejohka/ Utsjoki: OVTTAS!-hanke/ OVTTAS!-prošeakta.

Huss, Leena 2014. *Revitalization against all odds? The South Sámi language in Sweden.* Seminar on Cultural Resilience and Human Rights – Perspectives of Northern Indigenous Peoples. Rovaniemi, Arktikum 4.3.2014.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1990. *Språkbyte och språkbevarande i ett internationellt perspektiv med särskilt beaktande av situationen för samiskan i Sverige. Underlagsrapport utgiven av samerättsutredningen SOU 1990:84.* Stockholm: Justitiedepartementet.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1991. *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk.* Lund: Studentlitteratur.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christer & Svonni Mikael 1999. Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi. *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv*, red. Kenneth Hyltenstam. Lund: Studentlitteratur, 41-97.

Juuso, Jane 2009. *Válddán giellan ruovttoluotta/ Tar språket mitt tillbaka.* Isak Saba guovddáš/ Isak Saba senteret, Unjárga/ Nesseby.

Juuso, Jane 2013. *Mov gielem bäästede vaaltam/ Jag tar tillbaka mitt språk.* Red. Sylvia Sparrock. Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige.

Kalla, Anne-Marie 2010. *Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009-2010. Kielimestariosuuden raportointi.* Ij almostittum, 15 s.

Kalstad Mikkelsen, Anne 1996. Vuotnagáttiid mánát. Sámegeiela nannen mánáidgárddi bokte. *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegeielaohpahusas/ Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen, doaimm.* Jon Todal & Martin Pope. Kuovdâkiäinu/ Kautokeino: Sámi oahpahusráddi/ Samisk utdanningsråd, 49-68.

Keskitalo, Pigga & Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja 2014 (toim.). *Saamelaiisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa.* Turku: Siirtolaisinstituutti.

King, Jeanette 2001. Te kohanga reo. Maori language revitalization. *The green book of language revitalization in practice*, ed. Leanne Hinton & Ken Hale. San Diego: Academic Press, 119-128.

King, Kendall A. 2009. Language loss and revitalization: Ten things we know. *Kvener i fortid og nåtid*, eds. A-R. Lindgren, M. Hauan, E. Niemi, L. Niiranen & T. Thuen. Tromsø: University of Tromsø, 9-25.

Kuoljok, Sunna 9.12.2010. *Sydsamisk revitalisering – vad händer?* < <http://www.samer.se/2737> >

Labba, Nils Gustav 10.11.2010. *Jätteintresse för språkbad.* < <http://www.samer.se> > reportagearkiv.

Lehtola, Veli-Pekka 2015 [1997]. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide.* Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtola, Veli-Pekka 2014. Saamen kielen lehtoraatista Giellagas-instituutiksi. *Saamelaiisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 315-319.

Länsman, Anne & Tervaniemi, Saara 2012. *Saamen kielen käyttö Utsjoella.* Utsjoki: Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja Saamen kielikeskus Utsjoelle-esiselvityshanke.

Länsstyrelsen i Stockholms län & Sámediggi/ Sametinget 2011-2014. *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.* Siämmáánonmmásiih raporteih ihásávt.

Máhttodepartemeanta & Sámediggi & Oahpahusdirektoráhtta 2008. *Máhttolokten [2006S]. Sámi oahppoplánabuvttus (Læreplanverket – kunnskapsløftet samisk).*

Marjomaa, Marko 2014. Šledgápostásavástállám skammámáánust 2014.

Minde, Henry 2005. *Sápmelaččaid dáruiduhttin – manne, movt ja makkár váikkuhusaid buvttii?* Julkaistu myös englannin kielellä: *Assimilation of the Sámi. Implementation and Consequences.* *Gáldu čála 3/2005*, doaimm. Magne Ove Varsi. Kuovdäkiäinu: *Gáldu/Álgoálbmotvuogiatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš.*

Moilanen, Irmeli 2014. Inarinsaamen elvytys yhteisöllisenä oppimisprosessina. *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*, toim. Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara & Kaarina Määttä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 229–247.

Morottaja, Anna 2015. Šledgápostásavástállám 7.1.2015.

Morottaja, Matti 1991. Ele poolá. *Anarâš-losta juovlamáánu, 2.*

Morottaja, Petter 2009. Kirjälášvuotá jottáá ja symboleh kirdáččeh fantasia suájáiguin/ Inarinsaamelaisen kirjallisuuden ensiaskel ja askel sen jälkeen. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 65-74. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Moshnikoff, Jouni & Moshnikoff, Satu 2009. Nuõrttsää'mkiõll/ Koltansaamen kieli. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 111-125. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Nygaard, Vigdis & Varsi Balto, Áila Márge & Solstad, Marit & Solstad, Karl Jan 2012. Sámi giellaguovddážiid árvoštallan. Alta/ Altá: Norut raporta 2012:6.

Näkkäläjärvi, Klemetti 2008. *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004-2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta.* Inari: Saamelaiskäräjät/ saamen kielineuvosto ja saamen kielen toimisto.

Näkkäläjärvi, Pirita 2014. Šledgápostásavástállám 26.9.2014.

Oahptii Ingá 2002. “*Dápmot*”. *Oahpaheaddji ideagirji 1. ja 2. luohkáide.* Karášjohka: Davvi Girji.

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 05.10.2010. *Ráddehus nanne sámi giellaid ángiruššama.* Preassadieđáhus. < <https://www.regjeringen.no/se/aktuelt/raehus-nanne/id619003/> >

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2011. Sámegielaid doaibmaplána – gielladilli jagi 2010 ja joatkkevaš barggut jagi 2011/ *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011.*

Odasmahttin-, hállddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet & Sámediggi/ Sametinget 2013. Sámegeielaid doaibmaplána – *dilli áigodagas 2011-2013/ Handlingsplan for samiske språk – status 2011-2013.*

Olthuis, Marja-Liisa 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä Inarinsaame. *Virittäjä* 4/2003. Helsinki: Kotikielen seura, 568-579.

Olthuis, Marja-Liisa 2008. Inarinsaamen huoltoa ja elvytystä. *Kielikello* 1/2008. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 4-8.

Olthuis, Marja-Liisa 2009. Mii kirjekiela lii já maht tot šadda?/ Kirjakieli ja sen synty – inarinsaamen näkökulma. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 75-107. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Olthuis, Marja-Liisa & Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove 2012. *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation.* Bristol: Multilingual Matters.

Opetushallitus/ Utbildningsstyrelsen/ Máttááttáshaldáttás 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004/ Vuoddoahpahusa oahppoplána vuoddoáššit 2004.* Miärádásah 1-3/011/2004.

122

Opetushallitus/ Utbildningsstyrelsen/ Máttááttáshaldáttás 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014/ Vuáđumáttááttás máttááttásvuávám vuáđuseh 2014.* Miärádás 22.12.2014.

Opetus- ja kulttuuriministeriö/ Undervisnings- och kulturministeriet (Suomâ) 2012. *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi.* Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. < <http://www.minedu.fi> >

Paltto, Heikki 2013. *Sámi Giellagáldu rahpan.* Saahâ Säämi Kieläkäldee lekkâmseminaarist 20.2.2013, Sajos Aanaar.

Paltto, Kirsi 28.11.2014. *E-learning and distance learning: E-skuvla Norway and Sámi language cartoon Bamse.* Sahâvuáru Euroop ráádi seminaarist 'Sámi – The People, their Culture and Languages and The Council of Europe', Aanaar Sajos 27-29 November 2014.

Pasanen, Annika 2005. Kielipesätoiminta osana karjalan ja inarinsaamen kielen revitalisaatiota. *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*, toim. Paula Kokkonen. Helsinki: Castreniaumin toimitteita 64, 67-81.

Pasanen, Annika 2010. *Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009-2010.* Hárjuttállám-ubálášvuotân kyeskee raapoort tievâsmittemškovlimprojektân. Ij almostittum, 15 s.

Pasanen, Annika 2014. ”Kuolee se kumminkin!” Inarinsaamen kieli ei sittenkään kuollut. *Saameláisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 288-307.

Pasanen, Annika 2015. *Kuávsui já peivičuová. Sarastus ja päivänvalo. Inarinsaamen kieliyhteisön käänteinen kielenvaihto.* Helsig ollâopáttâh, nágustutkâmuš.

Rantala, Leif & Sergina, Aleftina 2009. Áhkkila sápmelaččat. Oanehis muitalus sámehoavkku birra, man mañimuš sámegielalaš olmmoš jámii 29.12.2003. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä raportteja 8/ Lappi allaoahpahaga pedagogalaš raporttat 8/ Lapplands universitets pedagogiska rapporter 8. Roavvenjárga/ Ruávinjárgá: Lappi allaoahpahat/ Laapi olláopáttáh.

Rasmus, Eeva-Liisa & Pautamo, Ellen 3.6.2011. *Etäopetus kielellisten ja kulttuuristen ihmisoikeuksien toteutumisen mahdollistajana – etäopetuksen käytännön toteutusprosessi Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa*, 13s. < <http://www.sputtr.com/ihmisoikeuksien> >

Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa & Pautamo, Ellen 2012. Gáiddusoahpahusa vejolašvuodat – Sámi oahpahusguovddáža geavatlaš bargu ja doaibmanmálla. *Ulbmilin sámii pedagogihka ollašuttin*, doaimm. Pigga Keskitalo ja Kaarina Määttä. Roavvenjárga/ Rovaniemi: Lapland University Press/ Lapin yliopistokustannus, 103-118.

Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa 2014. Etäopetus aikuisopiskelijoiden saamen kielen opetuksessa. *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*, toim. Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara ja Kaarina Määttä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 215-226.

Rasmussen, Torkel 2005. *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaš demografija ja buolvvaidgaskaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas.* Sámegeiela váldofágadutkamuš. Romsa: Romssa Universitehtta, Humanisttalaš fakultehtta/ Sámi ossodat.

Rasmussen, Torkel 2012. Sámegeielaš ealáskahttin ja hehttehusat Suomas. *Ulbmilin sámii pedagogihka ollašuttin*, doaimm. Pigga Keskitalo & Kaarina Määttä. Rovaniemi: Lapland University Press/ Lapin yliopistokustannus, 71-92.

Rasmussen, Torkel 2013. Sámedikki doarjjaortnegat sámegielaide/ Sametingets midler til samiske språk. *Sámi logut muitalit 6. Čielggaduvvon sámii statistihkka 2013/ Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013.* Kuovdákááinu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla, 57-81/ 49-72.

Rasmussen, Torkel 2.5.2013a. *Láidehus Sirbmá-Ohcejoga sámegielaš oahpahusa oktasaš oahppoplánii.* OVTTAS! Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis – haahá. Ij almostittum, 12 s.

Rasmussen, Torkel 2.5.2013b. *Deanuleagi oahppoplána. Evttohusat oktasaš oahpahusa várás.* OVTTAS! Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis – haahá. Ij almostittum, 104 s.

Rasmussen, Torkel 2014. *Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjagielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. Dieđut 5/2014.* Kuovdákááinu: Sámi allaskuvla & Norgga dutkanráđdi.

Rasmussen, Torkel 2015. The Finnish school system – A Taboo issue in Sámi language revitalization. *AGON, Pohjoisen tiede- ja kulttuurilehti.* Rovaniemi: Agon ry. < <http://agon.fi/article/the-finnish-school-system-a-taboo-issue-in-sami-language-revitalization/> >. Julkaistu 12.4.2015. Luettu 20.9.2015.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taažâ) 2004. *Sámegiella lea čaffat! Sámediggerádi diedáhus sámegiela birra.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taažâ) 2012. *Sámediggediedáhus sámegiela birra.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taažâ) 5.12.2013. *Sámedikki 2014 bušeahhta. Ášši 054/13.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2010 [2008]. *Samisk språkhandbok för förvaltningsmyndigheter.* Utarbetad av Elli Sivi Näkkäljärvi Utsi, reviderad i februari 2010.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2011. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2012. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2011.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2013a. *Projektrapport. Språkspärr – “Jag tar tillbaka mitt språk”.* Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige. Författare Helen Blind Brandsfjell.

124

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2013b. *Projektrapport. Mentorprogrammet Bihkedæjja “Vaajmojne bihkedidh”.* Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige. Författare Patricia Fjellgren.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2013c. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2012.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2014. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2013.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2015. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2014.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) 2016. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2015.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´ǵǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 2004. *Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiida-hankkeen loppuraportti.* Pia Ruotsala 17.2.2004. Ij almostittum, 35 s.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´ǵǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 2009. *Sámeoahpahuš ruovittuovvillu olggobealde/ Saamelaisopetus kotiseutalueen ulkopuolella. Sámedikki skuvlenraporta nr 1/ Saamelaiskäräjien koulutusraportti nro 1.* Anár/ Inari.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´ǵǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 2011. *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2011 saamelaiskäräjien vaaleissa. Vaalilautakunnan valmistama tilasto.* Anár/ Inari.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 23.1.2015.
Valtioneuvoston 3.7.2014 periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielten elvyttämiseksi. Iävtuttâs/ peleväldim.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 19.5.2015a. *Neuvottelu saamen kielen etäyhteyksiä käyttävän opetuksen järjestämisestä.* Muštottemčaalâ já iävtuttâs Máttááttâs- já kulttuurministeriön.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 19.5.2015b. *Saamen kielen opetuksen mahdollisuudet ja mahdollisuudet.* Tuávvášmuštottemčaalâ Máttááttâs- já kulttuurministeriön.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 2015a. *Opas kielipesälästen vanhemmille. Kielen kehityksen tukeminen kotona.* Almostittum < <http://www.samediggi.fi> > .

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) 2015b. *Menetelmäopas kielipesätyöntekijöille.* Almostittum < <http://www.samediggi.fi> > .

Sámi allaskuvla 2008-2013. *Sámi logut muitalit 1-6.* Ihásávt almostittee statistiikraapoort tuávvášartikkálijguin. Kuovdâkiäinu/ Kautokeino.

Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš/ Samisk nærings- og utredningscenter 2000. *Raporta. Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra/ Rapport. Undersøkelse om bruken av samisk språk.* Bargoaddi/oppdragsgiver: Sámi giellaráđđi/Samisk språkråd. Prošeaktajođiheadđji/ prosjektleder Ellen Ravna. Deatnu/ Tana.

Sámi oahpahušguovddáš/ Saamelaisalueen koulutuskeskus 2013. *Koulutusstrategia 2013.*

SamS/ Sameskolstyrelsen/ Sámeskuvlastivra 2012 (Ruotâ). Årsredovisning 2011.

Sanila, Tiina 2009. Jeä'1 ouddõõđ! Älä antaudu! *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta,* toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 127-133. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Sanila-Aikio, Tiina 2013. *Muistio koltansaamen kielen tilasta, koltansaamen kielen ja -kielisen opetuksen tilanteesta ja kehittymisestä sekä pikaisista opetusta tukevista toimenpiteistä.* Lahtosin Sämitige Ovdâskode čuovviittäsväljukoodán luovâtem ciälkkâmušâst, Dnr 574/D.a. 4/10.10.2013.

Sanila-Aikio, Tiina 2014. Šledgâpostâsavâstállâm 8.9.2014 ja 12.12.2014.

Seurujärvi-Kari, Irja 2014. Saamentutkimus, saamen kielen ja kulttuurin opetus Helsingin yliopistossa. *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa,* toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 308-312.

Skolverket 2011 (Ruotâ). *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.*

Skutnabb-Kangas, Tove 2000. *Kommentárat raportii 'Iskkadeapmi sáme giela geavaheami birra' / Kommentarer til rapporten 'Undersøkelse om bruk av samisk språk'.* Deatnu/ Tana: Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš/ Samisk Nærings- og utredningssenter.

Solstad, Karl Jan & Varsi Balto, Áila Márge & Nygaard, Vigdis & Josefsen, Eva & Solstad, Marit 2012. *Sámi giellaiskkadeapmi 2012. NF-raporta nr. 9/2012.* Bodø: Nordlands Forskning.

SOU – Statens offentliga utredningar 2006:19 (Ruotâ). *Att återta mitt språk. Åtgärder för att starka det samiska språket.* Slutbetänkande av utredningen om finska och sydsamiska språken.

SR Sameradion 26.11.2013. *Språkbud effektivt för att hålla sydsamiskan vid liv.* Jörgen Heikki sahiittâl Leena Huss já Sigríd Stångberg. < <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5714744> >

SR Sameradion 11.2.2014. *Känslor kring språket viktigt för revitalisering av sydsamiskan.* Pia Sjögren sahiittâl Leena Huss. < <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5781372> >

126

Suomen Eduskunta/ Finlands riksdag, PeVM 1/2010 vp. *Perustuslakivaliokunnan mietintö.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering, VNS 7/2009 vp. *Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering 22.6.2011. *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering 3.7.2014. *Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering 29.5.2015. *Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle 29.5.2015 nimitetyn pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmasta.*

Svenska kyrkan 2012. *Våga vara minoritet. En rapport om minoritetsrättigheter i Sverige 2012.* Sammanställt av Kaisa Syrjänen Schaal. Stockholm. < <http://www.svenskakyrkan.se> > (14.08.2014)

Svenska kyrkan 2013. *Marginalized and Ignored. National Minority Children's Struggle for language Rights in Sweden 2013.* Written by Kaisa Syrjänen Schaal. Uppsala. < <http://www.svenskakyrkan.se> > (14.08.2014)

Sveriges Regering 2008. *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna. Prop. 2008/09:158.* < <http://www.regeringen.se> >

Svonni, Mikael 2006. *Språksituationen för samerna i Sverige.* Umeå: Umeå universitet, Sámi dutkan/ Samiska studier.

Taipale, Riitta 2012. *Utsjoen saamenkielisten nuorten kielenkäyttö.* Ucjuuhá: Sámi Siida ry já OVTTAS! –haahá.

Todal, Jon 2006. The Southern Saami language in Svahken Sijte. *International Journal of the Sociology of Language 180 (2006). Small languages and small language communities 52*, ed. Nancy C. Dorian, 147-158.

Todal, Jon 2007. *Samisk Språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule.* Diedut 1/2007. Kuovdâkiäinu/ Kautokeino: Sámi Instituhtta.

Todal, Jon 2002. “...jos fal gáhttet gollegielat”. *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet.* Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon & Pope, Martin 1996. *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegieloahpahas/ Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen.* Kuovdâkiäinu/ Kautokeino: Sámi oahpahasráđđi/ Samisk utdanningsråd.

Uppsala universitet/ Hugo Valentin-centrum 17.2.2014. *Sydsamiskans väg tillbaka.* Leena Huss já Satu Gröndah tutkâmušan ‘*Revitalisering mot alla odds? Sydsamiskan i Sverige*’ kyeskee uudâs, < <http://www.valentin.uu.se/> >.

Wesslin, Sara 2014. *Anarâš saavah – media kielenelvyttäjänä.* *Yle Sápmi* rooli vähemmistökielen elinvoimaisuudessa. Kulttuursyergi oppâčáituspargo, viestâdem škovlimohjelm. Tuárnus: Laapi áámmátollâškovlá.

YLE Sápmi 11.2.2015. *Áilegas giellasiidii ruhtadeapmi ja lávki ain ovddosguvlui.* Uudâs Ucjuuhánu vuávájum säämi kielâkuávdáá finnim ruttâdmist, toim. Jouni Aikio.

YLE Sápmi 3.6.2015. *Anára gielda gáibida eanet ruđa doaimmaide mat leat sámi giellalágas mearriduvvon.* Uudâs, mast Aanaar kieldâ váátá eenâb ruudâ säämi kielâlaavá olášutmân, toim. Inger-Elle Suoninen.

YLE Sápmi 15.6.2015. *Giellagáldui 1,3 miljovna euro EU-ruhtadeapmi.* Uudâs taveennâmlii sâmekielâ áámmát- já reesurskuávdáá, Kielâkáldee, finnim haahâruttmist, toim. Sara Wesslin.

YLE Sápmi 27.8.2015. *Ruhtaministeriija evttoha giellabesiide olles 900.000 euro.* Almostittum suomâkielâlii udâsin 31.8.2015: *Kielipesille ehdotetaan kokonaista 900.000 euroa.* Toim. Pirita Näkkäljärvi.

Øzker, Kamil & Eira, Inger Marie G. 1996. *Giellaodasmahttin ja sámegiela-dárogiel guovttegielalašvuhta almmolaš ášahusain.* Guorahallan movt sámegiella geavahuvvo hálddahasgiellan gielddain mat gullet Sámegeiella hálddašanguvlui. Sámediggi/ Sámi giellaráđđi (Taažâ).

Øzker, Kamil & Juuso, Randi 1999. *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárdiide/ Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager.* Kuovdâkiäinu/ Kautokeino: Sámi oahpahasráđđi/ Samisk utdanningsråd.

LAHÄASÄTTEM

Suomâ

- (19.1.1973/36) *Varhaiskasvatuslaki* [Arâšoddâdemlaahâ] (sämikielân kyeskee nubástus 11.12.1981/875, 11 § 2 mom., laavâ noomâ muttem 8.5.2015/580)
- (17.7.1995/969) *Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta* [Laahâ Suomâ haldâtâshäämi muttemist] (komettum asâttâssáin 1999/731).
- (17.7.1995/974) *Laki Saamelaiskäräjistä* [Laahâ Sämitiggeest].
- (21.8.1998/628) *Perusopetuslaki* [Vuáđumáttááttâslaahâ].
- (21.8.1998/629) *Lukiolaki* [Luvâttâhlaahâ].
- (21.8.1998/630) *Laki ammatillisesta koulutuksesta* [Laahâ áámmátlíi škovliimist].
- (11.6.1999/731) *Suomen perustuslaki/ Finlands grundlag/ Suomâ vuáđulaahâ*.
- (6.6.2003/423) *Kielilaki/ Språklag* [Kielâlaahâ].
- (15.12.2003/1086) *Saamen kielilaki/ Säämi kielâlaahâ*.
- (29.12.2009/1705) *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta* [Laahâ máttááttâs- já kulttuurtoimâ ruttâdmist].
- (9.4.2010/252) *Laki saamelaisalueen koulutuskeskuksesta* [Laahâ säämi máttááttâskuávdáást.].

Ruotâ

- (1974:152) Regeringsform (ändrad bl.a. 1976:871, 2010:1408).
- (1992:1433) Sametingslag/ Láhka Sámedikkis.
- (1999:1175) Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.Upphävd.
- (1999:1176) Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar. Upphävd.
- (2009:600) Språklag.
- (2009:724) Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- (2010:21) Förordning om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken.
- (2010:800) Skollag (ändrad b.a. 2014:458, 2015:194).

Taažâ

- (1987:56) Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid hárrái (Sámeláhka)/ Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (Sameloven); Sámegiela guoski lasáhusat/ Samisk språk tilføyelse 1990:78.
- (1988:432) Vuodđolága paragrafa 110a sámiid vuoigatvuodaid birra/ Sameparagraf 110a i Grunnlova.
- (1998:61) Oahpahusláhka - Láhka vuodđoskuvlii ja joatkkaoahpahussii/ Opplæringslova - Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.
- (2005:64) Láhka mánáidgárddiid birra (mánáidgárdeláhka)/ Lov om barnehager (barnehageloven).
- 2005:657) Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk.

TEHÁLIIH OHTÂVUOĐÂTIÄDUH

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǧ/ Saamelaiskäräjät (Suomâ) < <http://www.samediggi.fi> >

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taažâ) < <http://www.samediggi.no> >

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotâ) < <http://www.sametinget.se> >

Sámi Giellagáldu, Tave-eennâmlâš sâmi kielâ áámmát- já reesuurskuávdáš < <http://www.giella.org> >

Ovttas-Aktan-Aktesne, sâmi kielâlii oppâmateriaal portaal < <http://ovttas.no/> >

Samiskt informationscentrum < <http://www.samer.se> >

Webplats för nationella minoriteter i Sverige < <http://www.minoritet.se> >

Oktavuohta – nettilostâ sâmmilijn já sâmikulttuurist < <http://www.samediggi.fi> > oktavuohta >

Umeå universitet < <http://www.umu.se/> >

Umeå universitet, Centrum för samisk forskning (CeSam) – Vaartoe < <http://www.cesam.umu.se/> >

Uppsala universitet, Hugo Valentin Centrum < <http://www.valentin.uu.se/> >

Uppsala universitet, Institutionen för moderna språk (tavesämikielâ) < <http://www.moderna.uu.se/> >

Sámeskuvlastivra/ Sameskolstyrelsen (SamS, Juhâmokke, Ruotâ) < <http://www.sameskolstyrelsen.se> >

Sámij áhpadusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum (Juhâmokke, Ruotâ) < <http://www.samernas.se/> >

Oulu ollâopâttâh, Giellagas-instituut < <http://www.oulu.fi/giellagasinstituutti/> >

Laapi ollâopâttâh, sämitutkâmuš < <http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Saamentutkimus> >

Laapi ollâopâttâh, Arktâsâš kuávdáš < <http://www.arcticcentre.org/> > .

Helsingin ollâopâttâh, sämitutkâmuš < <http://www.helsinki.fi/sup/suomalaisugrilainen/zsa.html> >

Sámi oahpahusguovddáš/ Säämi máttááttâskuávdáš < <http://www.sogsakk.fi> >

130

Päikkieennâmlij kielâi kuávdáš < <http://www.kotus.fi> >

Sámi allaskuvla/ Sámi University College/ Säämi ollâškovlâ < <http://samas.no/> >

Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš (Sesam) < http://sa.uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88182 >

Sámi giellateknologijja guovddáš/ Säämi kielâteknologia kuávdáš < <http://giellatekno.uit.no/> >

Universitetet i Nordland, Bodø (juulevsämikielâ) < <http://www.uin.no/> >

Høgskolen i Nord Trøndelag, Steinkjer (maadâsämikielâ já -kulttuur) < <http://www.hint.no/> >

Gáldu Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples/ Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš < <http://www.galdu.org> >